

CONIMBRIGA – EN ROMERSK BY I LUSITANIA

Rolle, funksjon og samhandling med Lusitania og den romerske verden

(27 f. Kr. – 468 e. Kr.)

AMUND SØRÅS

**INSTITUTT FOR ARKEOLOGI, HISTORIE, KULTUR- OG
RELIGIONSVITENSKAP, UNIVERSITETET I BERGEN**

MASTEROPPGAVE I HISTORIE

VÅR 2010

Innholdsfortegnelse

Bilder, kart og figurer.....	vii
Bilder.....	vii
Kart.....	vii
Figurer.....	viii
Forord.....	ix
1. Innledning.....	1
1.1. Central Place Theory.....	3
1.2. Kilder og litteratur om Conimbriga.....	6
1.3. Arkeologiske kilder.....	7
1.4. Skriftlige kilder.....	8
1.4.1. Historiske kilder.....	8
1.4.2. Geografiske kilder.....	9
1.5. Epigrafiske kilder.....	10
1.6. Graffiti.....	11
1.7. Lover.....	11
1.8. Numismatiske kilder.....	12
1.9. Reisebeskrivelser og kart.....	12
1.10. Problemer og muligheter kildene gir oss.....	13
1.11. Forskningslitteraturen.....	13
1.12. Metode.....	15
2. Bakgrunn for den romerske tilstedeværelsen i Conimbriga og Lusitania.....	17
2.1. Conimbriga i førromersk tid.....	17
2.2. Fønikerne.....	20
2.3. Grekerne.....	21
2.4. Lusitanerne.....	21
2.5. Geografi, klima og vegetasjon.....	24
2.6. Jordbruk.....	26
2.7. Styresett i Lusitania og Hispania før romerne.....	27
2.8. Romersk tilstedeværelse og krigføring i Hispania.....	29
2.8.1. Den andre puniske krig.....	30

2.8.2. Krigene mellom romerne og keltibererne	31
2.8.3. Krigene mellom romerne og lusitanerne.....	32
2.8.4. Sertoriusopprøret.....	33
2.8.5. Kontroll over hele Iberia	33
2.9. Administrasjon i Lusitania under romerne.....	34
2.9.1. De ulike typer byene i Lusitania	35
2.9.1. Conventus-inndelingen.....	36
2.9.3. Civitates.....	39
3. Fysiske strukturer i Conimbriga	42
3.1. Utgravninger.....	42
3.2. Offentlige bygninger og plasser	43
3.2.1. Bymurer.....	44
3.2.2. Veier og gater	45
3.2.3. Forum	48
3.2.4. Curia	49
3.2.5. Basilica	50
3.2.6. Badene	54
3.2.7. Akvedukten	58
3.2.8. Amfiteater.....	60
3.2.9. Religiøse bygninger.....	61
3.2.10. Nekropolen	64
3.3. Private bygninger	65
3.3.1. Boliger	65
3.3.2. Butikker, fabrikker og verksteder.....	71
3.4. Gjenstander.....	73
3.4.1. Keramikk.....	73
3.4.2. Glass	79
3.4.3. Skulpturer	80
3.4.4. Militære gjenstander.....	83
3.4.5. Pyntegjenstander	84
3.4.6. Andre gjenstander	87
3.5. Hvilke bygninger og gjenstander finnes ikke, og hvorfor?.....	89
4. Innskrifter og graffiti fra Conimbriga	92
4.1. Veiene i og rundt Conimbriga	92

4.2. Bad	94
4.3. Handel, lokal produksjon og import.....	95
4.4. Det militære Conimbriga.....	98
4.5. Det politiske Conimbriga	101
4.5.1. Embetsmenn	104
4.5.2. Valgprosessen.....	105
4.6. Juridiske forhold.....	106
4.6.1. Borgere	106
4.6.2. Slaver.....	107
4.6.3. Kvinner.....	109
4.6.4. Frigjorte.....	109
4.6.5. Collegia	110
4.6.6. Romerske stammer.....	111
4.7. Det religiøse Conimbriga	112
4.7.1. Keiserkulten	113
4.7.2. De større romerske gudene.....	115
4.7.3. Mindre guddommer.....	118
4.7.4. Gravinnskrifter	119
4.7.5. Palindromet og sator-firkanten.....	122
4.7.6. De lusitanske ritualene og guddommene	124
4.7.7. Kristendommen	127
4.8. Navn	127
4.9. Geografisk mobilitet.....	129
4.10. Seksualitet	131
4.11. Hvilke typer innskifter mangler?	132
5. Konklusjon	134
5.1. Sammendrag av oppgavens formål	134
5.2. De arkeologiske kildene	135
5.3. De epigrafiske kildene og graffiti.....	138
5.4. Sluttkonklusjon.....	144
6. Kilde- og litteraturliste	149
6.1. Antikke kilder.....	149
6.1.1 Reisebeskrivelser.....	149
6.2. Forskningslitteratur	150

6.3. Innskrifter	152
6.4. Nettsteder	152
English Abstract	153

Bilder, kart og figurer

Bilder

1. Forsidebilde: © Museu monográfico de Conimbriga.	
2. Flyfoto av Conimbriga fra vest.	25
3. Flyfoto av Conimbriga fra nordvest.	43
4. Den senantikke bymuren.	44
5. Det flavisk-trajanske badet.	55
6. Det sørøstlige badet, utenfor bymuren.	56
7. Akvedukten og den senantikke bymuren.	59
8. Enden av akvedukten.	60
9. Templet ved nordenden av forum.	62
10. Den kristne basilikaen.	63
11. Mosaikk fra Svastikahuset.	67
12. Cantabers hus.	68
13. Fontenehuset.	69
14. Marmorhode av Augustus.	81
15. Hane fra Conimbriga.	88
16. Bronsetavlefragment fra Conimbrigas konstitusjon.	102
17. Votivinnskrift til Liber Pater.	115
18. Sator-firkanten.	124

Kart

1. Conimbriga i Portugal.	2
2. Hispania etter den andre puniske krig, ca 200 f. Kr.	19
3. Lusitania, med mulige provins-og conventi-grenser.	38
4. Civitates i den portugisiske delen av Lusitania.	41

Figurer

1. Hierarki av byer i en romersk provins, basert på tilbud av tjenester.	6
2. Gjennomsnittstemperaturer i Coimbra 1961 og 1990.	26
3. Gjennomsnittlig nedbør i Coimbra 1961-1990.	26
4. Plan for det augusteiske forumet.	51
5. Plan for det flaviske forumet.	52
6. Det flaviske forumet over det augusteiske forumet.	53
7. Sator-firkanten.	123
8. Conimbriga i Tønnes Bekker-Nielsens modell.	147

Forord

Et snart to år langt masterstudie er snart over, og da er det på tide å takke de som takkes bør.

Jeg vil rette en stor takk til min veileder Ingvar Brandvik Mæhle for de mange innspillene og rettingene som har ført denne avhandlingen i en bedre retning. En takk går også til Jørgen Christian Meyer og Eivind Heldaas Seland og alle studentene på antikkseminaret i løpet av de siste to årene. Takk for alle innspill og tilbakemeldinger. Jeg har lært mye der.

Tusen takk til Berit, Aina, Anders, Carina og Maar som tok tid fra sine travle hverdager for å lese korrektur for meg!

En siste takk til gjengen i sofakroken. Dere har gjort de to siste årene overkommelige, hyggelige, morsomme og sosiale!

Amund Sørås

Bergen, 15. mai 2010.

1. Innledning

Romerne grunnla nye byer og romaniserte andre byer over hele det romerske riket all den tid de hadde den militære makten over det. Det er gjort mye forskning på mange av disse byene, og de vi vet mest om ligger nær Roma, som Pompeii, Herculaneum og Ostia. Av byene og områdene rundt i de romerske provinsene er det stor forskjell på hva som er blitt forsket på og kommet frem til. Det finnes mye kunnskap om flere storslagne romerske byer rundt omkring i riket. Provinsen Lusitania, som tilsvarer dagens Portugal sør for Douro og deler av det vestlige Spania, har vært mye mindre prioritert enn mange av de andre provinsene. Provinsen lå langt unna Roma og var aldri sentral i riket, der den lå mot Atlanterhavet vest på den iberiske halvøya.

Av byene i Lusitania er det få som er godt bevart i dag. Den best bevarte, og derfor den byen forskerne vet mest om er Conimbriga. Men det er ennå ikke gjort et studium på hvilken funksjon byen hadde, fra et lokalt nivå og helt opp til et imperialt nivå. Hvorvidt byen var del av imperiet politisk, kulturelt og handelsmessig, eller bare en by som lå innenfor rikets grenser er spørsmål jeg skal prøve å svare på i denne avhandlingen. Jeg vil se på byens funksjon, ikke bare basert på status og lov, men også på hvordan Conimbriga fungerte og sameksisterte med sitt lokalområde, sin provins og riket generelt.

I undersøkelsen av Conimbriga vil selvsagt byen selv stå i fokus, men det vil også være relevant å dra inn eksempler fra andre byer og områder, for å gjøre et forsøk på å fylle de hullene vi har i kildene om Conimbriga. Et slikt case study er ikke bare nyttig for Conimbrigas del, men også for å finne ut hvordan andre byer i Lusitania kan ha vært.

Perioden som undersøkes vil være fra starten av keiser Augustus' styre i 27 f. Kr., med store byggeprosjekter i Conimbriga, til byen ble tatt av de germanske sveberene i 468 e. Kr.¹ Det er i denne perioden vi har flest kilder å jobbe med, både av historisk, arkeologisk og epigrafisk art. Romerne var i området allerede på 150-tallet f. Kr., men det er først fra Augustus' tid at både arkeologiske, epigrafiske og historiske kilder dukker opp i så stor grad at det gir oss noe å jobbe med. Frem til de germanske sveberne kom midt på 400-tallet finnes det et brukbart kildemateriale til byen. Etter deres herjinger og okkupasjon, ble byen forlatt av mange av innbyggerne, og byens viktighet svant for alvor hen.

¹ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10.

Kart 1. Conimbriga i Portugal.²

² <http://www.destination360.com/europe/portugal/map> 13.05.10.

1.1. Central Place Theory

Den danske historikeren Tønnes Bekker-Nielsen har laget en teori han har kalt Central Place Theory (CPT). Teorien starter fra det faktum at den antikke by var annerledes enn middelalderbyer og moderne byer. Det var ikke det skillet mellom by og land vi tenker på i dag, men istedenfor var det én enhet. Byen og sitt omland var del av samme "bystat".³ Det sentrale i teorien er Central Places, det vil si det vi kan kalle sentralplasser. Dette var byer som fungerte som et naturlig senter for sitt omland, og hadde tilbud og funksjoner folk fra omlandet ikke fant andre steder innenfor et visst område. Dette området var avgrenset til hvilken by som var den nærmeste for omlandet som kunne oppfylle de bestemte tilbudene og funksjonene. I stedet for geografiske avstander var det reisetid som spilte inn, og derfor var områdets geografi viktig, og avstandene kunne være større der det var flatt enn der det var fjell. De naturlige grensene til opplandet til en sentralplass var maksimumsavstanden en som bodde på landsbygda var villig til å reise for å benytte seg av mulighetene i en sentralplass. Hvis det var for langt til en sentralplass kunne han reise til en annen, eller velge å ikke reise i det hele tatt. Noen sentralplasser var viktigere enn andre, og hadde funksjoner de mindre ikke hadde. Dermed kunne deres sfære strekke seg utover de mindres.⁴ Hvordan regner vi så ut grensene mellom to sentralplasser? Bekker-Nielsen skriver at hvis en by ligger midt på en flat slette uten noen geografiske hindringer vil dens naturlige oppland forme en perfekt sirkel. Størrelsen på denne vil avgjøres av tilbudene og funksjonen byen kan tilby. Men dette vil nesten aldri være tilfelle, da variabler som geografi, jordbruksland og befolkningstetthet vil spille inn.⁵ Dermed må vi se på hvilken distanse som er den maksimale de som reiste inn fra opplandet var villige til å reise for å benytte seg av byens muligheter. Da dette er vanskelig å si noe nøyaktig om, mener Bekker-Nielsen vi må snakke om teoretiske grenser, som vi kan se ved å følge en linje som ligger midt mellom to byer. Hvis den ene byen har flere funksjoner og tilbud enn den andre, vil grensen mellom deres oppland gå nærmere den minste byen.⁶ I sin studie av byer i Italia, Gallia og Rhinland har Bekker-Nielsen nøydt seg med å bruke gjennomsnittet av avstandene fra en by til de to nærmeste nabobyene, og ingen flere.⁷

³ Under romersk styre var ikke de ulike byene selvstendige bystater, selv om de kunne ha stor grad av autonomi, og på mange måter fungere som bystater.

⁴ Bekker-Nielsen 1989, 5.

⁵ Bekker-Nielsen 1989, 9.

⁶ Bekker-Nielsen 1989, 11.

⁷ Bekker-Nielsen 1989, 13.

Bekker-Nielsen har innenfor hver region han undersøkte regnet ut et gjennomsnitt av avstandene mellom hver by som må ha kvalifisert som en sentralplass. Der kom han frem til at i gjennomsnitt øker avstandene mellom hver sentralplass jo lenger bort fra Roma vi kommer.⁸ Det ser vi ved at avstandene i Latium og Campania er 11 km, i flere andre områder i Italia ligger gjennomsnittet på mellom 13 og 20 km, mens de fire galliske provinsene hadde størst avstander mellom hver sentralplass. Aquitania hadde størst, med i gjennomsnitt 90,4 km mellom hver.⁹ Bekker-Nielsen har av avstandene mellom hver sentralplass konkludert med at det fantes fire ulike typer urbane mønstre. Mønster A, som eksisterte i det sentrale Italia, Via Aemilia og Apulia, hvor gjennomsnittsdistanse mellom hver sentralplass var mellom 11 og 16 km. B, som var i Nord- og Sør-Italia og Narbonensis, hvor distansene var mellom 21 og 37 km. C, som vi hadde i Sør- og Nord-Gallia, med distanser mellom 50 og 75 km. Mønster D var i det sentrale og vestlige Gallia og i Rhinland, med distanser mellom hver sentralplass på over 90 km. Et slikt studie er dessverre ikke gjort om Lusitania. Hvordan kan vi så bruke dette for å kartlegge Conimbriga i forhold til sine naboer? Vi har avstandene mellom Conimbriga og byens nærmeste naboer, og dermed kan vi bruke det til å plassere byen og området i et av de urbane mønstrene utarbeidet av Bekker-Nielsen.

Modellen¹⁰ tar for seg åtte ulike deler av livet i en romersk provinsby. Disse er status, administrasjon, religion/underholdning, service, håndverkere/lokal handel, markedsliv, transport/langdistansehandel, og hæren. For hver av disse kategoriene gir Bekker-Nielsen eksempler på hvilke bygninger, institusjoner, yrker og stillinger vi kan finne på de fire ulike typer byer han mener eksisterte i de romerske provinsene. Dette er bare et visst utvalg av de viktigste bygningene, institusjonene, yrkene og stillingene, siden en full oppramsing av dette ville blitt for langt for en modell. Funksjonene og tilbudene byer på et nivå hadde, finner vi også på nivåene over, men ikke på nivåene under. Det vil si at et provingssenter hadde alle funksjoner og tilbud vi finner på tabellen, et regionsenter hadde alle fra sitt nivå og nedover, et lokalt senter hadde også funksjonene til en landsby, mens en landsby hadde bare de funksjonene og tilbudene som er plassert under landsby i modellen.¹¹ Etter å ha undersøkt Conimbriga kan vi bruke denne modellen til å se hva slags by det var. Det gjør vi ved å plote funnene fra Conimbriga inn i modellen, noe som vil hjelpe oss på vei mot å svare på hva slags by Conimbriga var.

⁸ Bekker-Nielsen 1989, 21.

⁹ Bekker-Nielsen 1989, Tab. 5.2, 22.

¹⁰ Se fig. 1.

¹¹ Bekker-Nielsen 1989, 6-7, Fig 2.1.

Håpet er å kunne bruke denne modellen som et hjelpemiddel for å kunne gi svar på hva slags rolle og funksjon Conimbriga spilte, både lokalt, regionalt, provinsielt og imperialt, og for å finne ut hvilket system, om noe, byen var del av i det større perspektiv. Modellen er veldig generell og har tatt lite høyde for eventuelle regionale forskjeller. Da modellen ikke er basert på en teori om og studie av Lusitania, må dette også være med i vurderingen. Men siden et nøyaktig, konkret svar på spørsmålet om hvilken rolle og funksjon Conimbriga hadde omtrent ikke lar seg gjøre, går det an å benytte den for å komme fram til et svar som er så nær en slags ”sannhet” som vi kan komme.

	Provinscenter	Regionsenter	Lokalt senter	Landsby
1. Status	Provinshovedstad	Civitas-hovedstad, municipium, colonia	Vicus (hvis noe)	
2. Administrasjon	Gubernør, procurator, myntpreging	Byråd, skatteinnkrever	Vicusråd /hvis noe)	
3. Religion/underholdning	Provinshelligdom, erkebiskop	Capitolium, amfiteater, katedral	Templer, teatre, kirke	Helligdommer, alter
4. Service		Lege, advokat, skolemester	Bad, prostituerte	Badephus
5. Håndverkere/Lokal handel		Gullsmed, rørlegger, mosaikkverksted	Snekker, murer, pottemaker, olje- og vinselgere	Smed
6. Markedsliv		Permanent marked	Periodisk marked	Reisende handelsmenn
7. Transport/Langdistansehandel	Stor sjøhavn	Liten havn, stort veikryss	Elvehavn, fergekryssing, veistasjon (mansio)	Elvekryssing, veistasjon (mutatio)
8. Hær	Legionshovedkvarter	Fort, militærverksted	Lite fort, militærdepot	Slott for hver mil, sjømerke

Fig. 1. Hierarki av byer i en romersk provins, basert på tilbud av tjenester. (Bekker-Nielsen 1989, 6-7, Fig 2.1.)

1.2. Kilder og litteratur om Conimbriga

Hvilke kilder finnes til Conimbriga? Sett i forhold til noen byer i den romerske verden blekner kildematerialet når det gjelder alle ulike typer kilder. Likevel finnes det flere ulike typer kilder vi kan benytte oss av. De kildene vi kan bruke er epigrafiske kilder, arkeologiske kilder, graffiti, historiske kilder, geografiske kilder og numismatiske kilder. Av disse er de tre største og viktigste de arkeologiske kildene, de epigrafiske kildene og graffiti.

1.3. Arkeologiske kilder

Conimbriga er den best bevarte romerske byen i den romerske provinsen Lusitania. I motsetning til andre byer fra provinsen, som hovedstaden Emerita Augusta eller de senere storbyene Lisboa og Porto¹², ble Conimbriga forlatt. Det er nettopp det som har ført til at byen er bedre bevart. I de byene som aldri ble forlatt ble nye bygninger stadig bygd oppå de gamle, og bygninger fra antikken ligger utilgjengelig til, i verste fall ødelagt. Derfor er det gjerne de mindre byene eller de som ble fraflyttet, som Conimbriga, som (foreløpig) kan si oss mest om bylivet i det romerske Lusitania. I de tilfellene vi ikke vet nok om Conimbriga kan vi se på andre byer for å bruke som sammenligning. En slik sammenlikning vil ikke nødvendigvis gi konkrete svar, men kan gi oss en tanke om hvordan det kan ha vært i Conimbriga. Dessverre er verken Conimbriga eller andre byer i Lusitania i nærheten like godt bevart som for eksempel Pompeii, Herculaneum eller Ostia i Italia. Likevel er det en god del som i større eller mindre grad er bevart og som er til hjelp for oss.

Som supplement til hva vi finner i de arkeologiske kildene er det viktig å se på hvor vi finner det. Men vi må også se på hva vi ikke finner og hvorfor vi ikke finner det. Dette er viktig fordi det kan være med på å vise hva slags by Conimbriga var og hva slags by det ikke var. Av bygninger og bygningskomplekser er det spor etter bymurer, flere bad, en akvedukt, flere leilighetskomplekser av varierende størrelse, veier og gater, et forum med tempel, *curia* og *basilica*, et amfiteater og butikker.

I tillegg til de større fysiske strukturene finnes det også mange mindre objekter funnet under utgravninger i byen. Av slike funn har vi flere mosaikker, veggmalerier, flere våpenfunn, keramikk, vaser, kar og glass, og tallrike funn av vanlige husholdsgjenstander. Dessverre er veldig mange av disse enda ikke blitt nøyaktig datert, da arkeologene opererer med ganske store tidsrom i dateringen av disse. Noen objekter er heldigvis mye grundigere datert, så de kan vi lettere sette i en sammenheng. Alle disse funnene er i dag på Museu monográfica de

¹² Portus (Porto) lå i Tarraconensis. Nabobyen Cale, (Gaia) lå på andre siden av elven Durius (Douro) i Lusitania.

Conimbriga, på nettsidene til det portugisiske museumsnettverket Matriznet,¹³ og i Jorge de Alarcão og Robert Etiennes *Fouilles de Conimbriga*.

1.4. Skriftlige kilder

De skriftlige kildene kan deles inn i flere ulike typer. De viktigste kildene er innskrifter og graffiti. Historiske og geografiske kilder har en ting til felles, som gir oss et problem: De nevner bare så vidt Conimbriga. De gamle historikerne skrev som regel bare om krig og politikk, og geografene skrev om folkeslag. De byene geografene beskrev var gjerne store eller spesielle. Kildene nevner nesten ikke selve Conimbriga, bortsett fra Plinius, som omtaler byen som Coniumbrica. Selv om de ikke skrev direkte om Conimbriga skrev de om Lusitania og lusitanere, og dette kan vi bruke. Men likevel er altså ikke de historiske og geografiske kildene nok. De trenger støtte fra arkeologiske og epigrafiske kilder, og graffiti.

1.4.1. Historiske kilder

Av de greske og romerske historikerne som tar for seg Lusitania har vi Appian, Livius, Plutark og Polybius. Deres verker handler lite om folk og steder, men mest om kriger romerne førte mot ulike folkeslag. Det var militær og politisk historie som gjaldt. Derfor er det en begrenset mengde kunnskap vi direkte kan hente fra dem. Beskrivelsene deres av folk er gjerne beskrivelser av ”den edle ville”, spesielt lusitanerne, eller stereotyper for å gjøre dem lett gjenkjennelige og for å sette dem opp mot andre (ofte romerne selv). I tillegg til disse kildene har vi deler som har gått tapt fra Polybius bevart hos den greske retorikeren Athenaios som tar for seg beskrivelser av markedsvarer i Lusitania.

Vi vet at Polybius reiste til Hispania, men vi vet ikke om han var i Lusitania. Det gjør at han kan ha opplevd ting på nær hånd som de andre ikke gjorde, men han har likevel hatt den samme muligheten til å overdrive i det han skrev. Passasjen som er bevart hos Athenaios kan selvsagt ha endret seg fra Polybius til Athenaios. Polybius var greker, fra Megalopolis i

¹³ <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT02.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

Arkadia, og levde mellom ca 200 og 120 f. Kr. Han var i live i perioden da Roma erobret Lusitania. Han oppholdt seg i lengre tid i Roma, men skrev på gresk for et gresk publikum og tilhørere. Appian levde omtrent 250 år etter Polybius, i den første halvdel av det andre århundret e. Kr., under det Nerva-Antoniske dynastiet. Han var fra Alexandria, var greker, men levde i en romersk verden. Også han skrev på gresk for et gresk publikum og greske tilhørere.

Livius var romer, og levde samtidig og var omtrent jevngammel med Augustus. Han skrev på latin, og hans verk var myntet på romerske tilhørere og publikum. Både Appian og Livius brukte Polybius som en av sine kilder. Alle forfatterne kunne være sterkt kritiske til enkelte romere, men målet var å gi en gloriøs fremstilling av den romerske historien og ekspansjonen. Plutark levde grovt sagt i en periode mellom Livius og Appian. Han var gresk, og skrev ikke først og fremst historiske verk, men biografier. Athenaios levde på slutten av det andre og starten av det tredje århundret e. Kr. Han var en gresk retoriker fra Naucratis i Egypt. Dessverre lider vi i denne avhandlingens sammenheng av at historikerne nesten utelukkende var opptatt av krig og politikk, og viet lite plass til noe annet. Men selv om fokuset deres er på disse temaene kommer de innom både Lusitania og lusitanerne, og beskriver disse. Dette materialet kan vi bruke.

1.4.2. Geografiske kilder

For beskrivelser og av byer, områder og folkeslag er det mer å hente ved å lese de geografiske beskrivelsene til de gamle geografene. De som er aktuelle når det gjelder Lusitania er Plinius, Ptolemaios og Strabo. De gir aldri omfattende beskrivelser av Conimbriga, men alle tar for seg Lusitania. Geografene forteller oss om byer, områder, folk, administrative inndelinger og annet som historikerne ikke brydde seg mye om. Men dessverre er det ikke mer enn nevning av byen Conimbriga. Plinius nevner byen, men det er alt han gjør. Ingen av de andre gjør det. Han levde i det første århundret og var en av de som mistet livet på grunn av vulkanen Vesuvius' utbrudd i 79 e. Kr.

Ptolemaios levde samtidig med Appian, var greker, og sannsynligvis fra Alexandria. Strabo var jevngammel med og levde samtidig som Augustus. Også han hadde gresk bakgrunn, og kom fra Pontus i Asia Minor.

Ser vi på mulighetene for å finne ut noe om Lusitania og lusitanerne kan vi likevel bruke geografene, da alle gir gode beskrivelser av Lusitania som helhet. Dette kan hjelpe oss å si noe om Conimbriga også.

1.5. Epigrafiske kilder

Et enormt arbeid er lagt ned for å finne, samle og nedtegne de latinske innskriftene fra antikken. Det finnes flere samlinger, hvorav den største er Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL). Samlingen ble startet i 1853 av Theodor Mommsen ved *Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften*. Den teller nå ca 180 000 innskrifter.¹⁴ Det finnes 17 volum av samlingen. Volum II, kjent som *Inscriptiones Hispaniae Latinae*, dekker de tre provinsene i Hispania: Tarraconensis, Baetica og Lusitania, deriblant innskrifter fra Conimbriga og byens nærområde. I tillegg finnes det andre innskrifter der byen omtales og innskrifter fra byen som antas å ha usikker autentisitet. CIL inneholder bare en direkte gjengivning av det som står i innskriftene, og begir seg ikke ut på å fylle de hullene som mangler i innskriftene. Vi har også den franske samlingen *L'Année Épigraphique*, som er en samling av latinske og greske innskrifter fra antikken. Den ble startet opp i 1888 av René Cagnat ved Collège de France i Paris. Også denne samlingen har flere innskrifter fra Conimbriga, og samsvarer ofte til de vi finner i CIL.

I Alarcão og Etiennes *Fouilles de Conimbriga* har vi en stor oversikt over innskriftene fra byen. I tillegg til disse er også flere innskrifter å finne i de arkeologiske funnene hos *Museu monográfico de Conimbriga*, museet som forvalter de arkeologiske funnene fra byen. Disse finner vi også registret og tilgjengelig på nettsidene til allerede nevnte Matriznet. Både hos Alarcão/Etienne og i Matriznet finner vi utfyllende, kvalifiserte gjetninger over hva som kan ha stått på de feltene som er blitt borte i årenes løp.

Det finnes flere ulike typer innskrifter, men de mest vanlige er gravinnskrifter. Noen er på gravmonumenter, noen finner vi på relieffer, mens andre er på steler. Det finnes også noen innskrifter som forteller oss om mulige verksteder/byggefirmaer.

¹⁴ http://cil.bbaw.de/cil_en/dateien/forschung.html 13.05.10.

Et problem med innskriftene fra Conimbriga er å datere dem. Det er ikke alle som er nøyaktig datert av arkeologene. Av de som ikke er datert får vi sjelden ledetråder i selve innskriften. Et annet svært viktig problem ved innskrifter er å skille mellom de normative og de deskriptive kildene. Dette kommer an på hvordan vi vil bruke dem, da alle har både normative og deskriptive innslag. Hvis noen ble rost opp i skyene i en innskrift behøver ikke det bety at de faktisk var det de ble beskrevet som, men heller at det var sånn en person burde være, eller var forventet å være. Men noen innskrifter kan selvsagt ha vært begge deler, og beskrevet noen som var slik det var forventet at en person var. Det siste problemet vi støter på er det språklige. Innskriftene er på latin, og de som hugget dem inn var tydelig kjent med den vanlige sjargongen og bruken av forkortelser som romerne brukte. Derimot kan en se på flere at de var preget av en ufullstendig kjennskap til språket, noen steder med ukorrekt grammatikk, andre steder ved muntlig språk, altså en lokal form for vulgær latin.

1.6. Graffiti

Det er funnet mye rester av graffiti i Conimbriga. Den store fordelen med bruk av innskrifter og graffiti er at vi får se en del av det livet som historikerne sjelden brydde seg om. Vi får et innblikk i livet til vanlige mennesker, og ikke bare til de øverste sosiale klassene, som oftest gjorde seg gjeldende i historiske kilder. Det gjør at vi kan få et mer balansert syn på livet i Conimbriga enn vi kunne fått hvis det var noen av de antikke historikerne som hadde skrevet noe om byen. Graffiti har det samme problemet når det gjelder det deskriptive og det normative som innskrifter har.

1.7. Lover

En konstitusjon fra Conimbriga finnes, men den er så fragmentert at den ikke kan si oss noe. Dermed kan det være nyttig å se på en lov fra en annen by i Hispania, byen Irni i Baetica. Byens konstitusjon, funnet på bronsetavler, er godt bevart, og kom som følge av byens og resten av Hispanias oppgradering til *municipium* slik at alle borgere der ble borgere av det romerske riket. Konstitusjonen er kjent under navnet *Lex Iritana*. Det nøyaktige året den ble

laget er usikkert, men det må ha vært under Domitians regjeringstid, da han flere ganger nevnes som den siste i en rekke keisere som begynner med Augustus. Domitian var keiser mellom 81 og 96 e. Kr., og konstitusjonen må derfor ha kommet på plass i løpet av denne 15-årsperioden. Konstitusjonene var forholdsvis like fra by til by, så selv om vi ikke kan bruke denne som en fasit for hvordan Conimbrigas konstitusjon var kan den gi oss verdifulle innblikk i hvordan den kan ha vært. Å trekke ut alt som står i Lex Irnitana er en avhandling i seg selv, så det mest verdifulle her vil være å se på de politiske prosessene og de juridiske rettighetene innbyggerne i byen hadde.

1.8. Numismatiske kilder

Det er ikke kjent at Conimbriga skal ha preget egne mynter. Ingen myntfunn eller andre arkeologiske funn tyder på dette. Myntene kommer fra flere ulike produksjonssteder rundt om i det romerske riket, så at Conimbriga sånn sett ble en del av et større romersk nettverk er det ingen tvil om. Dessverre sier ikke det oss noe om selve byen og dens økonomi. Dermed kan vi ikke bruke de romerske myntfunnene annet enn til å slå fast at Conimbriga ble en del av den romerske økonomien og handelen.

1.9. Itineraria og kart

Et *itinerarium* var en liste over de romerske veiene, hvor de gikk fra og til, og hvilke byer, landsbyer og stasjoner de reisende kunne passere på veien. De inneholdt også avstandene mellom de ulike byene. Det eneste overlevende *itinerarium* der Conimbriga er nevnt, er *Itinerarium Antonini Augusti*, trolig oppkalt etter Antoninus Pius¹⁵. En god oversikt over denne reisebeskrivelsen er av Otto Cuntz fra 1929. Det finnes også kart fra antikken, for eksempel Tabula Peutingeriana, som er et kart som dekker Romerriket og mer, fra Lusitania i vest til India i øst. Conimbriga er dessverre ikke avtegnet på dette kartet. Det viktigste er

¹⁵ Keiser 139-161.

likevel at vi har nedtegnet reiseavstandene og veiene de reisende til og fra Conimbriga måtte forholde seg til. Avstandene ble målt i romerske mil.¹⁶

1.10. Problemer og muligheter kildene gir oss

Kildene gir oss noen problemer og utfordringer. Siden mynter, gamle historikere og geografer kan si oss så lite som de gjør, vil det være fordelaktig å konsentrere oss om de to kildetyperne som virkelig kan fortelle oss mye, nemlig de arkeologiske kildene og de epigrafiske kildene/graffitien. Sammen kan disse kildene være med på å gi oss i det minste et delvis bilde på hvordan byen og dens rolle har vært, noe de andre kildene ikke kan. Vi skal derimot ikke overse de historiske kildene, men heller ta de med der de kan være til hjelp. Å ikke kunne bruke de historiske og geografiske kildene til å beskrive Conimbriga er et problem, men vi kan likevel bruke det de forteller om Lusitania og lusitanerne.

De arkeologiske kildene lar oss fysisk plassere byen i ett område, med et visst omland. De gir Conimbriga en fysisk struktur, et miljø innbyggerne måtte leve i og forholde seg til. Flere av de arkeologiske kildene gir oss svar på hvilke bygninger som var i byen, og hvilke som ikke eksisterte eller ikke er funnet. De epigrafiske kildene og graffitien gir oss muligheten til å se eksempler på dagliglivet i Conimbriga, sett fra synsvinkelen til ulike slags folk, både fattig og rik. Det er et fortrinn i forhold til de antikke historikerne.

1.11. Forskningslitteraturen

Den engelskspråklige forskningslitteraturen om Conimbriga er et felt med flere hull og mangler. Mye av litteraturen som har blitt produsert er på portugisisk. I tillegg er det en del på fransk, grunnet av flere portugisisk-franske utgravinger i Conimbriga på 1960- og 70-tallet.¹⁷ Noen verk finnes også på spansk. Grunnet begrensede språkkunnskaper vil utvalget av forskningslitteratur i denne boken være begrenset til et visst utvalg i den ikke-

¹⁶ En romersk mil var omtrent 1,48 km.

¹⁷ http://www.conimbriga.pt/english/museu_servicos.html Joana Lamas (red.) 13.05.10

engelskspråklige litteraturen. Det meste av litteraturen som tar for seg byen gjør det som en av flere byer i Lusitania, og generelt handler den om hele Lusitania, eller ofte om hele Hispania. Også om Lusitania sett under ett er det mangler, selv om det er mye bedre dekket enn bare Conimbriga er. Lusitania er den av de romerske provinsene i Hispania det er skrevet minst om. Det er ikke unaturlig, da den lå lengst vekk av de tre provinsene, og var minst involvert i de store kriger og begivenheter som formet starten av det romerske Hispania. Dette har selvsagt en sammenheng med både moderne historikers interesser og hva de antikke historikerne faktisk skrev om.

Det mest brukte og siterte verket er det fransk-språklige *Fouilles de Conimbriga* (Conimbrigas utgravninger), som ble gitt ut i sju bind mellom 1974 og 1978 av den portugisiske arkeologen Jorge de Alarcão og den franske arkeologen Robert Étienne. Verket tar for seg utgravningene og funnene som hadde foregått i byen fram til da. Det gir dermed en veldig detaljert beskrivelse av de arkeologiske funnene i byen, men uten noe forsøk på å gi en historisk beskrivelse. Av de andre verkene som handler direkte om eller delvis tar for seg Conimbriga, er det største og mest informative *Roman Portugal* fra 1988, også det av Alarcão. Selv om han tar for seg hele det romerske Portugal, er Conimbriga klart den byen han skriver og vet mest om. Et annet viktig verk er et som delvis bruker Alarcão som kilde, nemlig *The Early Roman Cities of Lusitania* av Daniel Osland fra 2006. I likhet med Alarcão er også Conimbriga den byen forfatteren skriver mest om. Osland går ikke i dybden på Conimbriga, men gir en oversikt over det han mener er de viktigste arkeologiske funnene, som er det augusteiske forumet, det flavisk-trajanske forumet og badene.

Det finnes også en rekke artikler som omhandler enten Hispania, Lusitania, eller enkelte sider ved livet i Conimbriga. Men ingen av disse gir, eller er ute etter å gi, et helhetlig bilde av Conimbriga. De forsøker heller ikke å sette byen inn i den konteksten som er målet med denne avhandlingen, nemlig å finne ut hva slags by det var og hvilken rolle den spilte i sin region, provins og resten av romerriket. Noen av dem kan vi likevel bruke. F. eks. er Farland H. Stanley Jr. sin artikkel om geografisk mobilitet i Lusitania, *Geographical Mobility in Roman Lusitania: An Epigraphical Perspective*, en oversikt over nettopp geografisk mobilitet i Lusitania. Det samme kan sies om Duncan Fishwick sin artikkel om keiserkulten, *An Early Provincial Priest of Lusitania*, der vi også får et innsyn i hvordan Conimbriga henger sammen med dette.

Grunnet mangelen på engelskspråklige forskningslitteratur om Conimbriga og Lusitania må vi også ta i bruk litteratur som dreier seg om Hispania i sin helhet. I tillegg kan vi bruke litteratur som går mer tematisk til verks. Den behøver ikke dreie seg direkte om verken Conimbriga eller Lusitania, men kan handle om ett eller flere av de punktene vi vil undersøke om byen. Dette vil da være på et mer generelt plan, enten for mindre områder, men ofte for hele eller større deler av riket.

Selv om litteraturen om Conimbriga er av svært begrenset omfang har den noen styrker. Vi får gode beskrivelser av byen sett fra et arkeologisk synspunkt. Vi får også beskrevet noen sider av byen som vi kan sammenligne med andre byer som blir beskrevet av de samme forfatterne. Dette kan vi gjøre selv om forfatterne ikke har skrevet verkene som komparative studier.

Et problem ved at litteraturen stort sett ikke har dreiet seg om Conimbriga konkret, er at det har kommet frem få synspunkter om Conimbrigas rolle og funksjon. Det gjør det også vanskelig å spore slike synspunkter over tid, da det rett og slett ikke har vært nok litteratur til å skape verken to motstridene syn eller ett rådende. Da vi må legge den engelskspråklige litteraturen til grunn i denne avhandlingen vil det være gunstig å vektlegge de synspunktene som kommer frem etter utgivelsen av *Fouilles de Conimbriga* og frem til våre dager. Mesteparten av litteraturen om Conimbriga og Lusitania har kommet i denne perioden. Dessverre er det ingen historikere ved siden av de portugisisk-, spansk-, eller fransktalende som har tatt for seg oppgaven å skrive akkurat om hvilken rolle og funksjon Conimbriga spilte i Lusitania og den romerske verden og hva slags by den var.

1.12. Fremgangsmåte

Den begrensede plassen Conimbriga har fått både i de historiske og geografiske kildene, og i forskningslitteraturen, setter premissene for hvordan vi kan løse spørsmålet om hva slags by den var, og hvilken rolle byen spilte i romerriket og i Lusitania. Det samme gjør det faktum at vi har gode arkeologiske kilder å ta av, ettersom byen er den best utgravde i hele Lusitania, sammen med de epigrafiske kildene og graffitiene vi har. At noen kilder sier så lite, mens andre sier så mye, gjør at det finnes en løsning på hvordan vi kan gå fram. Det vil være å dele

inn avhandlingen i to deler, hvor vi først ser på de arkeologiske kildene, og deretter ser på de epigrafiske kildene og graffitien. De få andre kildene vi har som kan si oss noe, kan vi bruke der det vil være naturlig og behjelpelig. Central Place Theory kan vi bruke til å vise hvilket urbant mønster Conimbriga var en del av, ved å se på avstandene til de nærmeste byene. Teorien vil vi også kunne knytte opp mot hvilke sentralplassfunksjoner byen hadde. Dette vil kunne gi oss et godt utgangspunkt for å finne ut hva slags by det var.

2. Bakgrunn for den romerske tilstedeværelsen i Conimbriga og Lusitania

For å forstå byen Conimbriga og provinsen Lusitanias plass i en romersk kontekst, trengs det kunnskap om hvorfor romerne kom til området, hvordan de gjorde det, hvorfor de valgte å holde på det, og hvordan de styrte det. Derfor må vi forklare Conimbrigas og Lusitanias rolle før romerne kom til den iberiske halvøya, og de 200 hundre årene romerne brukte på å få kontroll over Hispania, inkludert Lusitania. Målet er at dette kan sette byen og området inn i en kontekst som gjør det lettere å forstå den romerske påvirkningen som etter hvert skjer på halvøya, og spesielt den som skjer i Conimbriga og Lusitania. Dette vil forhåpentligvis bidra til å kunne gi oss et svar på hvilken rolle Conimbriga spilte, både i sitt nærområde, provins og i riket som helhet.

2.1. Conimbriga i førromersk tid

Conimbriga ligger nord i den sentrale delen av Portugal, rundt 15 km sør for storbyen Coimbra (Aeminium i romersk tid),¹⁸ i distriktet med samme navn. Byen kan ha vært bebodd av mennesker så tidlig som 800-tallet f. Kr., kanskje tidligere. Den ble ikke forlatt før på 700- eller 800-tallet e. Kr.¹⁹ Selv om byen var bebodd så lenge forsvant mange av byens innbyggere til nabobyen Aeminium når den germanske stammen sveberne herjet byen og okkuperte området i 465 og 468 e. Kr.²⁰ Aeminium arvet sannsynligvis etter hvert navnet til Conimbriga, og er i dag blitt til Coimbra. Opphavet til byens navn har flere teorier, men den mest anerkjente er sammenslåingen av en stamme ved navnet "Connii" og det keltiske ordet "briga" (befestet sted).²¹ Briga var et vanlig navn på keltiske bosetninger, men byens beliggenhet tilsier at det kan ha vært nettopp et befestet sted. Byen ligger i et kupert område, uten noen særlige fjell, men med flere lavere åser. Det er i dette området geografien sakte, men sikkert skifter fra et lavtliggende kystslettelandskap i vest, til det høyereliggende området

¹⁸ Osland 2006, 72.

¹⁹ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

²⁰ <http://www.conimbriga.pt/portugues/ruinas.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

²¹ Cunliffe & Keay 1995, 257.

i øst, som er mer fjellrikt, og som lenger inne i landet når høyder på nesten 2000 m.o.h. i fjellkjeden Serra da Estrela. Selve byen, det området som ligger innenfor bymuren, ligger ca. 100 m.o.h., og er nesten helt flat, men med en svært slak stigning fra vest mot øst. Nord og øst for bymuren er området ganske flatt, mens deler av vestsiden og hele sørsiden vender mot en dyp ravine, med elven Rio dos Mouros i bunnen. Området ligger bare omtrent 24 km i luftlinje fra atlantehavskysten,²² men med et klima som er mer typisk for innlandet. Området er grønt og frodig, men er varmt og tørt om sommeren. Det som kommer av regn kommer stort sett på vinterstid.²³

Byen var sannsynligvis ikke den største, og i utgangspunktet ikke blant de antatt viktigste byene i Lusitania, men det er den beste bevarte romerske byen i dagens Portugal og også den tids Lusitania. Dette er utvilsomt fordi byen ble fraflyttet, og dermed ikke fikk en ny by liggende oppå seg. Det eneste unntaket, som vi kommer innom i kapittel 3.2.10. var nekropolen. Likevel er fremdeles det meste av byens areal ikke utgravd av arkeologene, noe som gjør at det fremdeles er mye som kan bli oppdaget.

Menneskets forhistorie på den iberiske halvøya er svært lang, men av alle folkeslagene som har holdt til der er de viktigste for oss de som har hatt å gjøre med Conimbriga og Lusitania. Dette tidsperspektivet går fra 800-tallet f. Kr.,²⁴ som nevnt ovenfor, og tiden frem til og med romernes erobring av byen og området. Bortsett fra romerne selv betyr dette lusitanerne, fønikerne, grekerne og karthagerne.²⁵ Disse folkeslagene er også viktige på grunn av deres relasjoner med romerne, som kom til å ha innvirkning på ikke bare Conimbriga, men hele den iberiske halvøya. Spesielt gjaldt dette forholdet mellom romere og Karthago, som Hispania ble trukket inn i under den andre puniske krig. Men forholdet dem imellom strakk seg mye lenger tilbake, og var en kamp om kontrollen over hele det vestlige middelhavsområdet.²⁶

Det er ikke mange spor fra Conimbriga fra den førromerske tiden, men noen spor finnes. Rektangulære bolighus er funnet under byens forum, nesten helt ødelagt under oppføringen av det augusteiske forumet. Noe av gatenettet fulgte et kvadraturisk mønster, selv før utviklingen

²² Osland 2006, 72.

²³ Se kap. 2.5. for mer om dette.

²⁴ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

²⁵ Karthago var selv opprinnelig en fønikisk koloni.

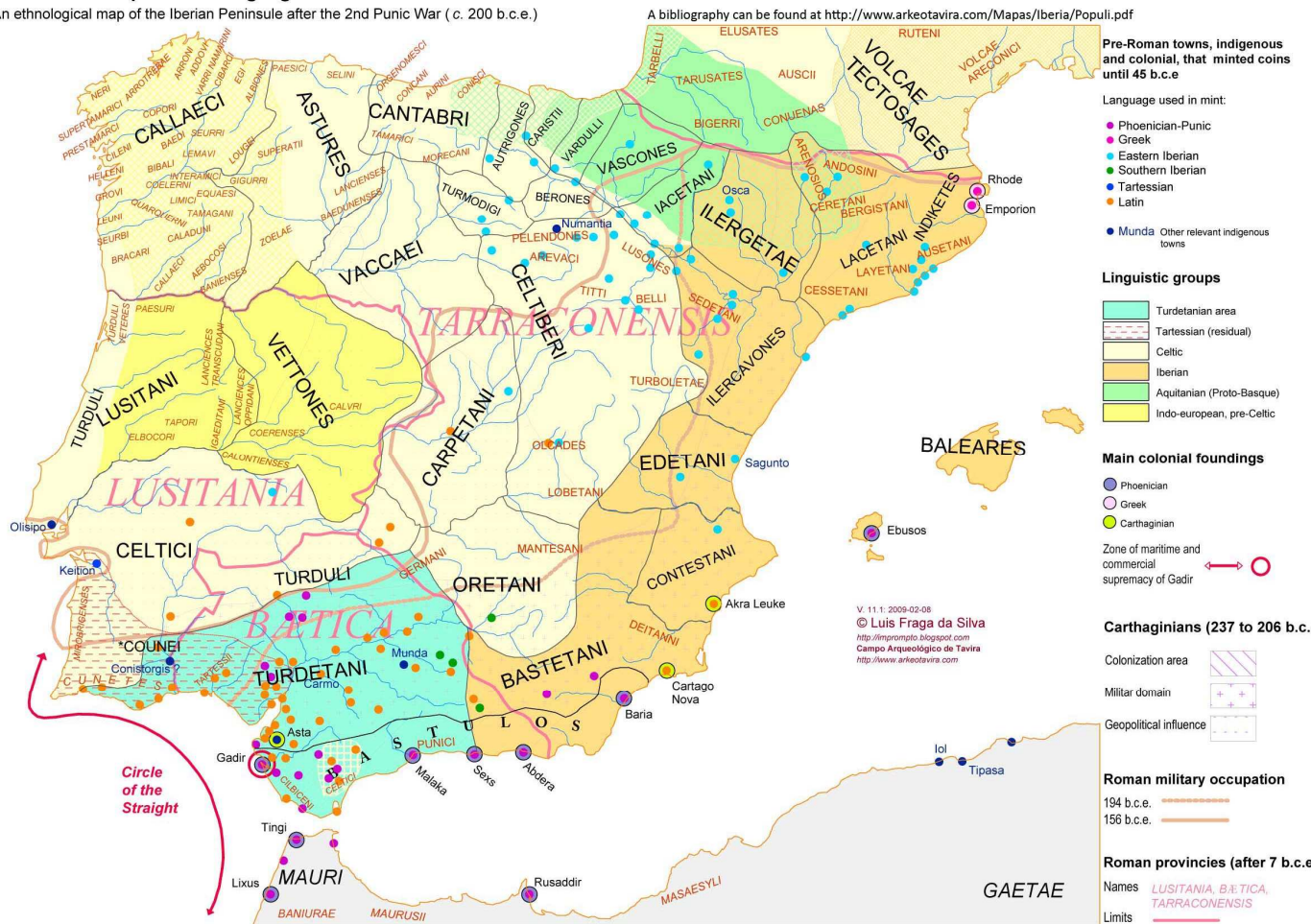
²⁶ For oversikt over folkeslagene i Iberia, se kart 1.

av byen under keiser Augustus' styre.²⁷ Dette viser at et slikt gatemønster ikke var unikt for romerne, selv om det er de som er blitt mest kjent for det.

De nærmeste kjente byene til Conimbriga var i romersk tid kjent som Aeminium, Sellium og Bobadela. Aeminium lå som sagt nært Conimbriga, bare 15 km lenger nord. Sellium lå litt lenger unna, 50 km sør for Conimbriga. Disse avstandene tilsier at en form for kontakt mellom byene må ha skjedd.

Pre-Roman Peoples and Languages of Iberia

An ethnological map of the Iberian Peninsula after the 2nd Punic War (c. 200 b.c.e.)

Kart 2. Kart over førromerske folk og språk på den iberiske halvøya etter den andre puniske krig, ca 200 f. Kr. © Luís Fraga da Silva, Associação Campo Arqueológico de Tavira, Tavira, Portugal

²⁷ Alarcão 1988, 35.

2.2. Fønikerne

Fønikerne var et folkeslag fra området Fønikia, som noenlunde samsvarer med kyststrøkene i dagens Libanon, samt mindre områder i dagens Syria og Israel. De var et folk som drev mye med langdistansehandel, og grunnla mange handelsstasjoner og kolonier rundt om i middelhavsområdet, særlig i vest. Dette gjorde de også i det som etter hvert ble Hispania. Det skal i følge Marilyn R. Bierling ha vært minst 16 fønikiske kolonier på den iberiske halvøya, og minst 55 innfødte byer og bosetninger som drev handel med fønikerne, blant dem Conimbriga.²⁸

Fønikernes reiser til den iberiske halvøya skal ha begynt allerede på 1100-tallet f. Kr., og en av fønikernes viktigste byer, Gadir (Cadiz), skal ha blitt grunnlagt rundt 1100.²⁹ Det var spesielt fra byene Sidon og Tyre de fønikiske handelsmennene kom fra, og det var handelsselskap fra disse byene som opprettet koloniene i både Iberia og i det vestlige middelhavsområdet. Fra 700 ser vi en økning i luksusvare fra Fønikia i Iberia.³⁰ Økningen var størst i den nedre delen av Guadalquivir-dalen.³¹ Det var i dette området fønikerne hadde flest kolonier og handelsstasjoner. Ingen fønikiske kolonier lå nær Conimbriga, men byen dro likevel nytte av handel med fønikerne.³² Noen av de første utenlandske funnene i Lusitania er egyptiske objekter funnet i graver i Lusitania. Objektene ble sannsynligvis tatt med til halvøya av fønikiske handelsmenn.³³ Dette viser at det allerede her eksisterte handelsnettverk over store avstander og med flere kulturer involvert.

Den fønikiske kontrollen og handelsmakten i området måtte vike fra ca 573 f. Kr., da bystatene i Fønikia falt under babylonsk kontroll.³⁴ Dermed var veien åpen for punerne³⁵ fra Karthago, som selv var en fønikisk koloni i Nord-Afrika, rett ved dagens Tunis. Karthago var lenge den dominerende makten i det vestlige middelhavsområdet, og skulle vise seg å være direkte involvert i grunnen til at romerne etter hvert tok kontrollen over Hispania.³⁶

²⁸ Bierling 2002, xii.

²⁹ Harrison 1988, 41.

³⁰ Harrison 1988, 43.

³¹ Harrison 1988, 52.

³² Cunliffe & Keay 1995, 241.

³³ Harrison 1988, 135.

³⁴ Harrison 1988, 80.

³⁵ Romernes navn på karthagenerne, fra deres navn på Fønikia og fønikere.

³⁶ Mer om Karthago og den andre puniske krig i kap. 2.8.1.

2.3. Grekerne

Vi vet at grekerne grunnla kolonier på den iberiske halvøya, blant annet Emporion i nordøst. Grekernes kolonier var i hovedsak langs østkysten. Men hvilke relasjoner kan de ha hatt med Conimbriga eller det lusitanske området i vest? Gresk keramikk og bronsefunn finnes langs sørkysten av halvøya, og er mest konsentrert rundt byen Huelva,³⁷ helt sørvest i dagens Spania. Men det er også gjort funn av greske objekter, blant annet keramikk, i Lusitania.³⁸ Vi vet derimot ikke om disse kom helt fra Hellas eller om de kom fra de greske koloniene på østkysten av halvøya. Uansett viser det at greske handelsmenn kan ha vært i Lusitania eller at greske objekter var ettertraktet blant lusitanerne.

2.4. Lusitanerne

Det er ennå usikkerhet rundt lusitanernes opphav. Debatten dreier seg om de var et keltisk folkeslag eller om de var et indoeuropeisk folkeslag som holdt til i området før kelterne ankom. I følge Maria Cruz Fernandez Castro avslører navn på personer, stammer og steder spor av arkaisk keltisk opprinnelse eller et ikke-keltisk indoeuropeisk språk.³⁹ Stedsnavn som slutter på –briga (et keltisk ord for befestet sted) tas som bevis for et keltisk opphav. Denne endelsen finner vi igjen i Conimbriga, og over store deler av det nordlige og vestlige Iberia.⁴⁰ Castro er blant de som tror på at lusitanerne hadde et keltisk opphav. Jorge de Alarcão mener at det sannsynligvis ikke eksisterte ett enkelt lusitansk *populus*, men en gruppe ulike *populi*, altså at lusitanere bare var et fellesbegrep for disse. Han begrunner dette med at hvis de hadde vært ett folkeslag, burde det ha oppstått en *Civitas Lusitanorum*⁴¹, i og med at de ulike *civitates* ofte oppstod på bakgrunn av stammeinndelinger.⁴²

³⁷ Harrison 188, 69.

³⁸ Harrison 1988, 70.

³⁹ Castro 1995, 349.

⁴⁰ Castro 1995, 350.

⁴¹ Se mer om dette i kapittel 2.9.

⁴² Alarcão 1988, 4.

Området, og etter hvert provinsen, Lusitania, ble oppkalt etter den største og mest dominerende folkegruppen, lusitanerne. Likevel var det ikke bare lusitanerne, som i Strabos tid skal ha blitt kalt callaicere, (etter Callaecia (Galicia)), som holdt til i det som ble provinsen Lusitania.⁴³ Han mente at det egentlige Lusitania hadde Tejo som sin sørlige grense, altså ikke Algarve-kysten, som var provinsens sørligste område. Nordgrensen satte han mot havet,⁴⁴ mens Plinius brukte Douro som en nordlig grense,⁴⁵ og Guadiana som grensen mot Baetica i sørøst.⁴⁶ Ptolemaios bruker omtrent de samme grensene for det området lusitanerne bebodde, med nordgrensen langs Douro-elven, men setter sørgrensen for å være på et nes han kaller Barbarium,⁴⁷ rett sør for Lisboa, på den andre siden av Tejo-elven. Strabo nevner også det samme neset, og hevder det ligger ti *stadia* fra Tejos munning.⁴⁸

Selv om lusitanerne bare er en av flere stammer som holdt til i området mellom Tejo og Douro, blir begrepet lusitanere etter hvert tydelig brukt for å omtale alle folkeslagene i området. Dette ble gjort selv om de andre stammene kan ha hatt egne språk og skikker.

I tillegg til lusitanerne holdt turdetanerne til lengst sør i Lusitania, mens vettonerne og celticene holdt til i innlandet.⁴⁹ Strabo mener at også keltiske stammer holdt til i området mellom Tejo og Guadiana.⁵⁰ Da Plinius nevner ulike folkeslag i Lusitania sier han at lusitanerne holdt til mellom Guadiana-elva (Anas på latin) og Promontorium Sacrum (dagens Cabo de Sao Vicente) helt sørvest på halvøya. I Lusitania skal også folkeslag som Celtici, Paesuri, Turduli og Vettonerne ha holdt til.⁵¹ Strabo mener at lusitanerne drev med både dyre- og menneskeofring. Menneskene de brukte til dette skal ha vært krigsfanger. Dette var i den hensikt å spå fremtiden, og det var innvollene til både dyr og mennesker de brukte.⁵² I tillegg skal de ha hogget av krigsfangenes høyrehender og brukt dem som offer til gudene. Polybius mente at folkene som holdt til vest for Herakles-søylene, altså vest for Gibraltar, langs det han kalte det ytre hav, var barbariske, og området var tett befolket av slike stammer.⁵³

⁴³ Strabo. 3. 3. 2.

⁴⁴ Strabo. 3. 3. 3.

⁴⁵ Plin. (E). 4. 21. 113.

⁴⁶ Plin. (E). 4. 22. 115.

⁴⁷ Ptol. *Geog.* 2. 4.

⁴⁸ Strabo. 3. 3. 1.

⁴⁹ Ptol. *Geog.* 2. 4.

⁵⁰ Strabo. 3. 1. 6.

⁵¹ Plin. (E). 4. 22. 116.

⁵² Strabo. 3. 3. 6.

⁵³ Polyb. 3. 37. 11.

Lusitanerne skal ha vært det mektigste folket i Hispania, takket være deres harde motstand og den lange krigen romerne måtte føre for å få bukt med dem.⁵⁴ I tillegg skal landet ha vært svært fruktbart,⁵⁵ spesielt rundt byen Moron ved Tejo-elva. Elva skal i følge Strabo ha vært seilbar for store handelsskip, grunnet dens bredde og dybde. Dette kan tyde på at det var utstrakt handel opp og ned elva. Dette kan ha hatt sammenheng med områdets nevnte fruktbarhet. Tejo skal også ha vært rik på både fisk og østers,⁵⁶ noe som kan ha vært viktige handelsvarer langs elva. I tillegg til Tejo nevner Strabo elvene Mundas (Mondego), Vacua (Vogua), Durius (Douro), Lethe (Lima) og Baenis/Minius (Minho) som de viktigste langs halvøyas vestkyst.⁵⁷ Han omtaler også Baenis som en lusitansk elv, selv om den ligger nord for det som var Lusitanias nordgrense, nemlig Douro. Til tross for mulige handelsskip opp elvene skal ikke den lokale befolkningen ha vært dyktige sjøfarere. Bortsett fra skip som gikk til og fra Britannia, skal verken romere eller innfødte ha seilet på det Appian kaller det vestlige og det nordlige hav.⁵⁸

De ulike iberiske folkeslagene skal ha hatt egne skriftspråk, selv om de som Strabo rangerte som de viseste ikke holdt til i Lusitania, det var nemlig turdetanerne i Baetica. Han forteller at skriftspråket dog ikke var unikt for dem, men at også andre folk hadde sine alfabeter, men at språkene skilte dem fra hverandre.⁵⁹

Hispanias rikdom på mineralressurser ble velkjent i antikken. Plinius sier at nesten hele halvøya var dekket av bly, jern, kobber, sølv- og gullminer. Det eksisterte også marmorbrudd.⁶⁰ Det er mange elver i Lusitania, og i tillegg til at disse ga adgang fra kystområdene til innlandet, skal det i følge Strabo også ha vært store mengder gullstøv i flere av dem.⁶¹ Dette hevder også Plinius, men nevner dog bare Tejo som en elv der det finnes gullstøv.⁶²

⁵⁴ Strabo. 3. 3. 3. Se mer om dette i kap. 2.8.3.

⁵⁵ Strabo. 3. 3. 4.

⁵⁶ Strabo. 3. 3. 1.

⁵⁷ Strabo. 3. 3. 4.

⁵⁸ App. 6. 1. 1. Det vestlige hav er Atlanterhavet og det nordlige er delen av Atlanterhavet mellom Hispania og Britannia, bl.a. Biscaya-bukta.

⁵⁹ Strabo. 3. 1. 6.

⁶⁰ Plin. (E). 3. 3. 30.

⁶¹ Strabo. 3. 3. 4.

⁶² Plin. (E). 4. 22. 115.

Den greske retorikeren Athenaios refererer til Polybius' beskrivelse av Lusitania (som dessverre er gått tapt). Polybius skal ha ment at både mennesker og dyr var svært fruktbare, og at jorden var konstant produktiv. Alt dette tilskrives et svært gunstig klima. I tillegg nevner Athenaios hva prisene på flere matvarer i Lusitania er, og gir oss dermed et innblikk i hvilke husdyr og matretter som var vanlige. Blant disse er vin, som kan tyde på at dyrking og/eller import av vin var vanlig.⁶³ Athenaios forteller også at Polybius skal ha nevnt en ukjent spansk konge, som hadde skåler stående i huset, fylt med vin og øl.⁶⁴ Plinius forteller at Lisboa skal ha vært berømt for sine hopper, som han hevder unnfanget ved hjelp av vestvinden.⁶⁵

Strabo hevder at lusitanerne var svært dyktige til bakholdsangrep og spionering, og dyktige til å plassere ut soldater. I tillegg gir han en kort, men detaljert gjennomgang av hvordan de utrustet seg i strid og hvilke våpen de hadde. Dessverre oppgir ikke Strabo noen kilder til denne informasjonen, men vi kan gå ut fra at mesteparten kan stamme fra krigene romerne førte mot lusitanerne over 200 år før hans levetid. Han hevder også at noen av lusitanerne som holdt til ved Douro-elven hadde det han kalte en *lakonisk* livsstil.⁶⁶ De tok dampbad i dampen fra oppvarmede steiner, kalde bad og de spiste bare ett måltid om dagen.⁶⁷

2.5. Geografi, klima og vegetasjon

Den iberiske halvøya er dominert av mange fjellkjeder og platået Meseta, som dekker store deler av halvøya. Bortsett fra kyststriper i vest, sør og øst, og større flate partier i innlandet i sørvest er halvøya svært fjellrik. Blant de dominerende fjellkjedene finner vi Sierra Nevada i sørøst, Sierra de Guadarrama i midten av Iberia og de Cantabriske fjell og Pyreneene i nord. Som nevnt ovenfor ligger Conimbriga ved overgangen fra et relativt flatt landskap ved atlantehavskysten til høyereliggende områder lenger inne i landet. Nær Conimbriga, ved Coimbra, renner en av de større elvene i Lusitania, Mondego, som av romerne var kjent som Mundas. Den skal ha vært blant de viktigste av de lusitanske elvene.⁶⁸ Hele området ble nådd

⁶³ Athenaios. 8. 330E.

⁶⁴ Athenaios. 1. 16C.

⁶⁵ Plin. (E). 4. 22. 116.

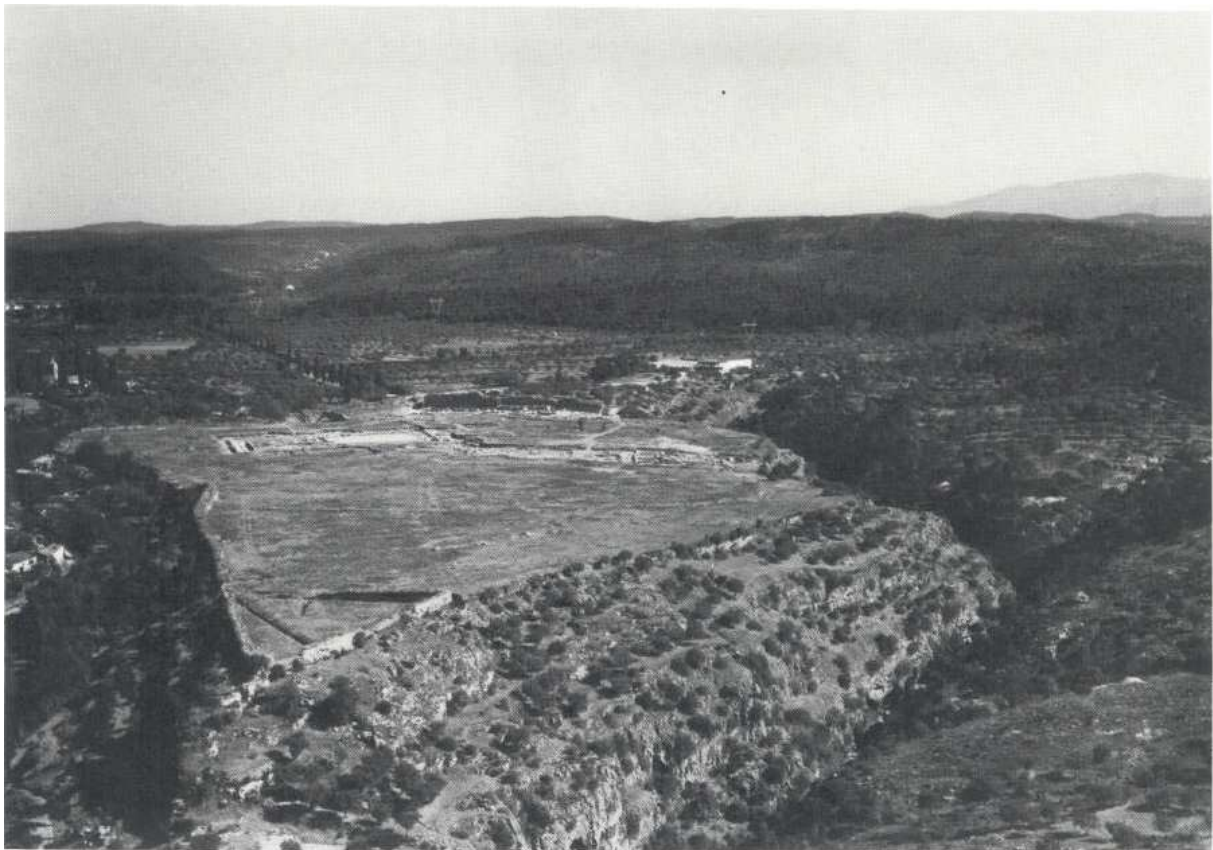
⁶⁶ Fra Lakonia, navnet på området i Hellas Sparta lå i. En lakonisk livsstil var spartansk, altså nøysom og fri for luksus.

⁶⁷ Strabo. 3. 3. 6.

⁶⁸ Strabo. 3. 3. 4.

relativt sent av romerne i forhold til andre områder, noe John S. Richardson begrunner med at mesetaen og alle fjellene gjorde området svært utilgjengelig.⁶⁹

Vi har dessverre ikke konkrete opplysninger om dagens klima i Conimbriga, da ingen meteorologiske stasjoner er plassert der. Ingen konkrete data foreligger heller om det antikke Conimbriga. De nærmeste meteorologiske data for i dag finnes i Coimbra, 1,5 – 2 mil unna. Heldigvis er naturen og området ganske likt, så noen store og vesentlige forskjeller er det ikke, bortsett fra den innvirkningen den store elven Mondego måtte ha der den renner forbi Coimbra. Disse målingene er selvsagt ikke nøyaktig overførbare til området i romersk tid, da klimaet alltid vil være i endring, men det kan være med på å gi en pekepinn.

Bilde 2. Luftfoto av Conimbriga fra vest. Ravinen som grenser til byen i sør, vest og deler av nordsiden sees i forgrunnen.⁷⁰

⁶⁹ Richardson 1986, 14-15.

⁷⁰ Alarcão & Etienne vol.1 1977. Planche LXIV.

	Jan	Feb	Mar	Apr	Mai	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Des	Året
Gj.snitt	9,5	10,4	11,9	13,2	15,6	18,6	20,6	20,5	19,5	16,5	12,4	10	14,9
Gj.snittlig maks.temp.	14,2	15,4	17,7	19,3	22	25,6	28,3	28,8	27,1	22,6	17,4	14,4	21,1
Gj.snittlig min.temp.	5,9	6,7	7,3	8,6	10,7	13,6	15,2	15	14,3	12,1	8,5	6,6	10,4

Fig. 2. Gjennomsnittstemperaturer i Coimbra 1961 og 1990.⁷¹

Sommermånedene blir varme, og faktisk kan både juni, juli, august og september skilte med temperaturer på over 40 °C, med 45,8 °C som varmerecord. Kulderekorden ligger på -4 °C.⁷²

Vi skjønner av dette at klimaet er ganske mildt og at sommerne kan bli veldig varme.

	Jan	Feb	Mar	Apr	Mai	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Des	Året
Totalnedbør	137,8	140,3	88,5	90,4	78,6	51,4	13,6	12,9	47,7	96,4	128,9	129,9	1012,9
Nedbørsdager	16	15	14	14	12	9	5	5	8	13	14	14	141

Fig. 3. Gjennomsnittlig nedbør i Coimbra 1961-1990.⁷³

Som vi ser ligger ikke byen verken i et veldig tørt eller veldig vått område, men det er store forskjeller mellom sommer og vinter.

2.6. Jordbruk

Det finnes noen bevis på det jordbruket som ble drevet i og rundt Conimbriga. 21 ulike jordbruksredskaper er funnet fra romersk tid, men dessverre er ingen av dem blitt mer nøyaktig datert enn dette. Av de som er funnet har vi hakker, greip, en plog, en kniv, en sigd, en krok, og flere økser.⁷⁴ Disse funnene viser at (en del) folk må ha dyrket egen mat. Hva de har dyrket er ikke klart. Ingen av disse funnene peker konkret mot husdyrhold, men det kan ikke utelukkes. Særlig det at restene av en plog er funnet kan gjøre det sannsynlig at jordbrukerne hadde okser. Og selv om funnene er få, vil det være helt usannsynlig at disse små funnene er de eneste av sine slag fra Conimbriga. Det er også usannsynlig at ingen skulle drive med husdyrhold. Som nevnt ovenfor får vi vite av Athenaios, som gjenforteller en

⁷¹ http://www.pessoalissima.com/Rabiscos/ClimaCoimbra/valores_normais.htm 25.11.09

⁷² http://www.pessoalissima.com/Rabiscos/ClimaCoimbra/valores_extremos.htm 25.11.09.

⁷³ http://www.pessoalissima.com/Rabiscos/ClimaCoimbra/valores_normais.htm 25.11.09

⁷⁴ <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp>

passasje fra Polybius som dessverre er gått tapt for oss, noen av jordbruksvarene folk kunne kjøpe på markeder i Lusitania. Han forteller også om prisene på disse, som forteller oss litt om at det må ha vært et handelsliv som baserte seg disse varene.

Blant de dyrene som av mennesker brukes til husdyr, får vi vite om lam, griser, og storfe. Det ble også solgt vin på markedene. Hvor denne vinen kom fra vet vi ikke, det kan ha vært både lokal og importert vin. Men ut fra hva vi vet i dag, vet vi at klimaet for å dyrke druer var gunstig, og at det dermed var mulig å produsere vin lokalt i Lusitania. Det ble også solgt minst to ulike kornsorter på markedene, både bygg og hvete blir nevnt av Athenaios.⁷⁵ Igjen er det ikke lett å si om dette var dyrket i Lusitania eller om det var importert fra andre steder. Hvis Athenaios har gjengitt Polybius korrekt, var dette fra en tid da det bare var Sicilia av de kjente romerske kornkammerene som var under romersk kontroll. Dette var også perioden da romerne tok kontrollen over Lusitania. Dermed er det ikke sikkert at den vidstrakte handelen med korn innad i Romerriket var kommet til området. De ulike kornsortene kan altså ha blitt dyrket i Lusitania. Det jordbruket som de rike romerske innbyggerne drev med, skjedde på *villae*⁷⁶ eller *latifundia*⁷⁷. Det er ikke funnet mange slike i nærheten av Conimbriga. De aller fleste i Lusitania er funnet i den sørlige delen av provinsen.⁷⁸ Dessverre er det ingen utgravde *villaer* i nærheten av Conimbriga. Den nærmeste, Villa Cardilius, ligger ved Tejo.⁷⁹

2.7. Styresett i Lusitania og Hispania før romerne

Det er ikke lett å si noe om hvordan ulike byer, stammer og områder ble styrt. Kildene beskriver sjelden noen konkrete styresett eller hva slags konstitusjoner som var vanlig i Lusitania og det videre Hispania. For å få en anelse av dette må vi lese mellom linjene. Og de stedene kildene beskriver noen konkrete forhold bør vi ha i tankene at dette kan ha vært en måte for de antikke historikerne å lettere kunne forklare det til sine lesere, og at de dermed ikke nødvendigvis har gitt en nøyaktig, korrekt beskrivelse av de faktiske forhold. Dette kunne de gjøre ved å bruke beskrivelser potensielle lesere og tilhørere ville være kjent med.

⁷⁵ Athenaios. 8. 330E.

⁷⁶ En villa (*villa rustica*) var en romersk gård, I prinsippet eid og drevet av rike mennesker, men i praksis drevet av forpaktere, som gjerne var slaver.

⁷⁷ Store eiendommer som spesialiserte seg I produksjon av eksportvarer.

⁷⁸ Alarcão 1988, 62.

⁷⁹ Alarcão 1988, 70. Se mer om funn av *villaer* i kap. 3.3.1.

Dessverre er det ikke Lusitania som omtales mest i kildene. Dermed er det fordelaktig å også ta med litt om andre områder på halvøya.

Hvordan ulike byers, staters og samfunns konstitusjoner var, sier kildene aldri noe konkret om. Ingen byer, stater eller stammer omtales direkte som demokrati, oligarki, aristokrati osv. Vi får ikke vite noe særlig om nøyaktig hvordan politiske beslutninger ble tatt, hvilke instanser disse eventuelt måtte gjennom, om det var et eksisterende rettsvesen osv. Men vi får noen steder indikasjoner på hvordan enkelte byer, stater og stammer kan ha blitt styrt. I sine beskrivelser av byene Astapa⁸⁰ og Saguntum⁸¹ gir Appian et inntrykk av disse byene kan ha tatt sine politiske beslutninger gjennom råd eller forsamlinger. Det ser vi ved at han hele tiden omtaler beslutningstakerne i flertall, som om byene som helhet stod for beslutningen. Dette er noe som ikke er normen i hans verk. Hvis det i det hele tatt blir nevnt, virker det som monarki var det mest utbredte. Og har det vært monarki, må vi regne med at politiske beslutninger ikke har foregått innen demokratiske rammer.

Livius omtaler også Astapa, og gir, som Appian, et inntrykk av en kollektiv beslutningsprosess.⁸² Og selv om de politiske prosessene kan ha minnet om det vi kjenner fra f. eks. greske bystater, får vi ikke vite noe om disse faktisk var bystater, eller om de hadde andre trekk som de greske byene hadde. I tillegg til disse byene forteller Strabo om byene Oria og Castalo i Oretania, som grenser til Lusitania, og hevder disse var svært mektige. Men om de faktisk var bystater, viktige sentra eller styrte mindre områder får vi ikke vite noe om.⁸³ Hvis det stemmer at disse byene har hatt kollektive beslutningsprosesser, og at de har vært selvstyrte enheter med et visst territorium rundt selve byen, kan de, i alle fall til en viss grad, ha vært det vi tenker på som bystater. Det virker som de har tatt sine egne avgjørelser uavhengig av en eventuelt større makt. Om de har fungert på tilnærmet samme måte som andre antikke bystater får vi ikke vite noe om, men det er ingenting som tilsier at det ikke kan ha eksistert bystater i Hispania, uavhengig av den fønikiske, greske og romerske innflytelsen som kom. Bystater kan godt ha oppstått i Hispania av de innfødte selv.

Bortsett fra de nevnte byer ovenfor, blir andre i kildene nevnt som bare en av flere byer til en bestemt stamme. Generelt er inntrykket at halvøya besto av mange ulike iberiske eller keltiske stammer, og at dette var den vanligste organiseringen av de ulike samfunnene. Det gis

⁸⁰ App. *Hisp.* 6. 33.

⁸¹ App. *Hisp.* 2. 12.

⁸² Livius. 28.22. 5-11.

⁸³ Strabo. 3. 3. 2.

inntrykk av at ulike stammer stort sett styrte seg selv, og konføderasjoner av stammer er lite nevnt. Et viktig unntak her er når romerne kriget mot de keltiberiske stammene,⁸⁴ og mot lusitanerne.⁸⁵ Her gikk flere stammer og folk sammen mot romerne. Som tidligere nevnt kan lusitanerne kan selv ha vært en fellesbetegnelse på flere stammer i området som etter hvert ble Lusitania.

2.8. Romersk tilstedeværelse og krigføring i Hispania

Romerne fattet først interesse for den iberiske halvøya i 218 f. kr., i forbindelse med den andre puniske krig mot Karthago. Dette var støtte til byen Saguntum, som var blitt angrepet av Karthago. Området de kom til var, som nevnt ovenfor, bebodd av flere ulike folkeslag, og skulle vise seg å bli vanskelig å underkue, noe som i starten heller ikke var målet. Det var ikke før nærmere 200 år senere, i år 19 f. kr., at romerne endelig hadde klart å ta kontroll over hele halvøya. Dette tok mye lengre tid enn romerne brukte på å erobre for eksempel de nordlige delene av Gallia, noe som skjedde på et tiår. Romerne kjempet først mot Karthago om kontroll over Hispania, men dette gjaldt i realiteten bare en forholdsvis smal stripe langs halvøyas østlige og sørlige kyst. Det skjedde ikke en rask erobring av hele området, som det i større grad gjorde andre steder. Kan geografi, klima, ulike folkeslag og levesett ha hatt noe med dette å gjøre?

Romernes krigføring på den iberiske halvøya kan grovt sett deles inn i det som av kildene fremstår som flere mindre kriger, eller perioder med kriger. For at dette ikke skal virke misvisende, er det viktig å nevne at krig foregikk omtrent kontinuerlig, men krigsområdene endret seg. Disse foregikk i forskjellige deler av Hispania og varte til sammen i nesten 200 år. De som vies mest plass i kildene, og dermed har blitt ansett, i det minste av forfatterne, som de viktigste, er den andre puniske krig, krigen mellom romerne og keltibererne, og krigen mellom romerne og lusitanerne.

⁸⁴ App. 6. 9. 44-46.

⁸⁵ App. 6. 10. 56

2.8.1. Den andre puniske krig

Før romerne kom til Hispania, var deler av halvøya allerede okkupert og kommersielt utnyttet av Karthago,⁸⁶ med den mektige Barca-familien i spissen. Byen Saguntum, på østkysten av Hispania, som i følge Appian var bebodd av grekere, følte seg truet av Karthago og knyttet seg dermed til Roma. Dette førte til avtalen mellom Roma og Karthago om at elven Ebro skulle være grensen for hver stats interessesfære, og at Saguntum skulle få være fri. Dette innebar også at alle greske byer skulle være frie og selvstendige.⁸⁷ Avtalen ble nærmest selvsagt brutt, og Karthago tok Saguntum og krysset Ebro med sine militære styrker.⁸⁸ Ambassadører fra Roma ble sendt til Karthago, og det endte med at de to stormaktene i det vestlige middelhavsområdet erklærte krig mot hverandre i 218 f. kr.⁸⁹

I følge Livius ble Hispania utnevnt som en *provincia*⁹⁰ for første gang dette året, og konsulen for året, Publius Cornelius Scipio, fikk ansvaret for den.⁹¹ Det viser hvor viktig romerne anså Hispania å være. Polybius refererer til den romerske annalisten og senatoren Fabius, som oppga den karthagenske generalen Hasdrubal Barcas maktsyke og ambisjoner som årsak til krigen.⁹²

Det er selvsagt en unyansert holdning til historien, noe som skyldes at seierherren skrev den. Krigens gang er ikke interessant i denne sammenhengen, og Hannibals tilsynelatende triumfferd gjennom Italia er velkjent. Krigen endte med et endelig nederlag for Karthago i 201 f. kr., der romerne satt igjen med store områder i Hispania. Dette var selvsagt områder de ikke ville gi fra seg, og dermed ble de værende. Spesielt var halvøyas mineralressurser vidgjetne, og dette var nok en svært viktig grunn for å beholde kontrollen.

I 197 ble den ene *provincia* Hispania delt opp i to *provinciae*, Hispania Citerior og Hispania Ulterior (det nære og det fjerne Hispania), og to av de seks pretorene som ble valgt i valget året før, fikk hver sin *provincia* på halvøya.⁹³

⁸⁶ App. 6. 1. 3.

⁸⁷ App. 6. 2. 7.

⁸⁸ App. 6. 2. 10-12.

⁸⁹ App. 6. 3. 13.

⁹⁰ En *provincia* var opprinnelig et område der en romersk embetsmann eller general hadde *imperium* på vegne av Roma.

⁹¹ Livius. 21. 17. 1.

⁹² Polyb. 3. 8. 1-2.

⁹³ Livius. 32. 27. 6. - 28. 2.

2.8.2. Krigene mellom romerne og keltibererne

Den første krigen romerne førte mot keltiberiske stammer var kortvarig i forhold til den andre puniske krig, og strakk seg fra 181 til 179 f. kr. I følge Appian begynte den med opprøret til lusonerne, en stamme som holdt til ved Ebro-elven. Men under konsulen Fulvius Flaccus og hans etterfølger Tiberius Sempronius Gracchus d.e. ble dette opprøret slått hardt ned. De tapende stammer ble bundet i traktater til Roma,⁹⁴ som dermed økte sin makt og innflytelse i området. Den mest kjente byen romerne kriget mot var den lille byen Numantia. Egentlig var dette bare en del av en serie kriger mot de ulike keltiberiske stammer, og det ble også sluttfasen av romernes kriger mot disse stammene. Numantia var den viktigste byen til Arevacistammen, og ingen steder i Keltiberia skulle romerne møte mer motstand enn de gjorde her. Appian beskriver byen som veldig sterk, dessverre uten å gå i detaljer, men som gjerne kan tas som en kompliment til byens åpenbart hardføre innbyggere. En detalj som er veldig interessant er at romerne tydeligvis lærte av krigene mot Karthago, da de brukte elefanter i krigen og beleiringen av Numantia.⁹⁵ Under konsulen Quintus Fulvius Nobilior begynte romerne beleiringen av byen, før numantinerne overga seg til hans etterfølger Claudius Marcellus.⁹⁶ Da hadde slagene om den lille byen vart fra 153 til 151 f. kr. Polybius omtaler denne krigen som noe helt annet enn romerne var vant med fra Hellas og Asia. Slagene varte lengre, og var flere. Keltibererne ga seg aldri, og bare vinteren skal ha stanset en kontinuerlig krigføring.⁹⁷

I 143 f. kr. blusset romernes krig mot numantinerne og arevaci-stammen opp igjen. Det skulle ta ti år før romerne endelig tok knekken på motstanden i 133 f. kr. Numantia hadde i følge Appian bare 8000 soldater i 143, mot romernes 30 000 mann store infanteri og 2000 mann store kavaleri.⁹⁸ Senere skriver også Appian at romerne hadde 60 000 mann.⁹⁹ Likevel holdt de det gående så lenge de gjorde, noe som må ha krevd store ressurser fra Romas side. I 134 ble Scipio Africanus d.y. konsul og ledet krigen mot numantinerne. Etter Romas seier ødela han byen,¹⁰⁰ og Numantia var ikke lengre noen trussel for romerne. Hvordan numantinerne

⁹⁴ App. 6. 8. 42-43.

⁹⁵ App. 6. 9. 46.

⁹⁶ App. 6. 9. 45-50.

⁹⁷ Polyb. 35. 1. 1-6.

⁹⁸ App. 6. 13. 76.

⁹⁹ App. 6. 15. 97.

¹⁰⁰ App. 6. 15. 98.

kunne holde ut så lenge er usikkert, men de må ha vært eksepsjonelt dyktige til å forsvare seg, og ha kriget heroisk.

2.8.3. Krigen mellom romerne og lusitanerne

I 155 f. kr. begynte krigen mellom Roma og lusitanerne, som skulle vise seg å bli den lengste krigen romerne hadde mot et hispanisk folkeslag. Appian forteller at lusitanerne var et av de autonome folkene i Hispania, og at de herjet i områdene til folkeslag som allerede var blitt Romas undersåtter, og de hadde drept 6000 romere, inkludert kvestoren Terentius Varro. Det var dog ikke bare lusitanere i hæren. Både vettonerne, et keltisk folkeslag, og et folkeslag Appian kalte blastofønikerne, som skal ha vært bosettere fra Afrika som Hannibal tok med seg i sin tid, var med.¹⁰¹ Krigen foregikk over store deler av den vestlige og sørvestlige delen av halvøya, som romerne kalte opp etter lusitanerne. Bl.a. foregikk kamper nær Herkules-søylene¹⁰² der lusitanerne tok Conistorgis, en by tilhørende Cunei-stammen, som var romerske undersåtter.¹⁰³ Dette var godt utenfor det vanlige området til lusitanerne, som under store deler av krigen ble ledet av det som skulle bli en legendarisk leder, Viriathus. Han omtales først fra 148 f. kr.¹⁰⁴ Under ham vant lusitanerne mange slag, og klarte å holde krigen gående i flere år. Også i denne krigen måtte Romas motstandere bryne seg på krigselefanter,¹⁰⁵ som nå tydeligvis var mer eller mindre vanlig i romersk krigføring. I 142 f. kr. slo Viriathus en romersk hær, og en fredsavtale ble inngått. Viriathus ble erklært en venn av det romerske folk, og hans folk skulle beholde de landområdene de hadde på det tidspunktet. Dette varte bare til 140 f. kr., da romerne brøt avtalen, og erklærte krig mot Viriathus igjen.¹⁰⁶

Appian fremhever Viriathus som svært sentral for lusitanernes kamp mot romerne, og det kan virke som det kan ha vært riktig. Senere i 140 ble Viriathus drept av de Appian kaller hans mest pålitelige venner Audax, Ditalco og Minurus, etter at disse hadde blitt bestukket av Caepio, den romerske hærføreren.¹⁰⁷ Etter dette tok krigen raskt slutt, med Roma som

¹⁰¹ App. 6. 10. 56.

¹⁰² Ved Gibraltarstredet.

¹⁰³ App. 6. 10. 57.

¹⁰⁴ App. 6. 11. 61.

¹⁰⁵ App. 6. 12. 67.

¹⁰⁶ App. 6. 12. 69-70.

¹⁰⁷ App. 6. 12. 74.

seierherre. Det kan tyde på at lusitanerne hadde stor tiltro til Viriathus, men at hans død dermed knuste moralen. Lusitanerne må også ha vært gode og hardnakkete krigere. I tillegg må de ha hatt et logistisk apparat som fungerte så godt at de kunne holde ut mot romerne så lenge. Det tyder på at det må ha eksistert en høy grad av organisering i det lusitanske samfunnet.

2.8.4. Sertoriusopprøret

I starten av det første århundret f. Kr. var det strid mellom *optimates*¹⁰⁸ og *populares*¹⁰⁹ i Roma. Optimaten Sulla¹¹⁰ marsjerte 83 f. Kr. mot Roma etter krigen mot Mithridates¹¹¹, noe som førte til at flere *populares* flyktet. En av de som flyktet var Quintus Sertorius, en romersk general. Etter først å ha flyktet til Hispania, reiste han til Afrika og ble i følge Plutark hersker over hele området.¹¹² På grunn av dette ble han spurt av lusitanerne om å lede dem. Dette takket han ja til.¹¹³ I Lusitania fikk han ha kontroll over en stor hær som skal ha hatt 136 000 mann. Fra før hadde han støtte fra 20 byer, men fikk nå støtte fra et ukjent antall mer.¹¹⁴ Med Sertorius som leder startet lusitanerne et opprør som varte så lenge og var så suksessrikt at Sulla, som nå var *diktator*¹¹⁵, sendte ut Pompeius for å slå det ned.¹¹⁶ I 77 f. Kr. fikk Sertorius hjelp av en annen romersk general som hadde flyktet, Marcus Perpenna Vento, og hans hær.¹¹⁷ De holdt stand lenge, men i 72 f. Kr. ble Sertorius myrdet, angivelig etter ordre fra Vento.¹¹⁸ Etter dette ble opprøret svekket og til slutt slått fullstendig ned av Pompeius det samme året.

2.8.5. Kontroll over hele Iberia

¹⁰⁸ "De beste". Politikere som var opptatt av å sikre senatets makt, gjerne på bekostning av folkeforsamlingene.

¹⁰⁹ Politikere som satset på å bli populære i folkeforsamlingene, men for å bli mektige. Mange ble mistenkt for å ville ha kongemakt.

¹¹⁰ Lucius Cornelius Sulla.

¹¹¹ Konge av Pontus og Armenia Minor.

¹¹² Plut. Sert. 9.1-5.

¹¹³ Plut. Sert. 10.1 – 11.1.

¹¹⁴ Plut. Sert. 12.2.

¹¹⁵ Opprinnelig ble en *diktator* utnevnt i krisetider, og hadde absolutt makt i en periode på seks måneder.

¹¹⁶ Plut. Sert. 12.4.

¹¹⁷ Plut. Sert. 15.1.

¹¹⁸ Plut. Sert. 26.5.

I 61 f. kr. ble Caesar som pretor sendt til Hispania for å underkaste seg de spanierne som ennå ikke viste lojalitet mot Roma. De som senere gjorde opprør, ble slått av Augustus. Han delte så inn Hispania i tre provinser, noe vi snart kommer tilbake til, hvorav hver ble styrt av en guvernør. Appian sier to guvernører var utnevnt av senatet, mens den tredje var utvalgt av keiseren selv.¹¹⁹ I følge Strabo tilhørte Baetica folket, dermed ble deres guvernør, pretor av rang, sendt dit av senatet. Resten av halvøya hørte derimot til keiseren, og de to siste guvernørene, begge *legati*¹²⁰, ble sendt dit av keiseren selv. Den ene var, som i Baetica, pretor, og styrte Lusitania. Den andre var av konsulær rang, og hadde kontroll over det Strabo kaller ”resten av keiserens territorium”, altså Tarraconensis.¹²¹ Det var Marcus Agrippa, som i 19 f.kr. klarte å okkupere det nordvestlige hjørnet av den iberiske halvøya, slik at de endelig hadde kontroll over hele området. Dette hadde altså tatt omtrent to århundrer å gjennomføre, som var mye lengre tid enn Roma brukte på å få kontroll over noen andre områder. Hvorfor tok det så lang tid? Som vi var inne på med lusitanerne tyder det på at stammene og folkeslagene på den iberiske halvøya må ha hatt en god nok form for organisering til å ha et militært apparat som kunne stå imot romerne. Krigerne må ha vært dyktige, og også ha hatt en sterk moral. De kan ha vært drevet av sterke tanker om sin egen uavhengighet.

2.9. Administrasjon i Lusitania under romerne.

Etter romernes tidlige inndeling av den iberiske halvøya i to provinser (opprinnelig *provinciae*),¹²² ble halvøya delt inn i tre provinser under Augustus. Det tidligere Hispania Citerior fikk navnet Tarraconensis, etter Tarraco, og ble utvidet med områder i nordvest fra Hispania Ulterior. Denne provinsen ble delt i to, nemlig Baetica og Lusitania. Hvorfor provinsene ble delt inn som de ble kan diskuteres. En mulig teori er forskjeller mellom områdene i befolkning, geografi, klima og bosetningsmønster. Michael Kulikowski mener det gikk en reell kulturell grense mellom Baetis-dalen og det vi i dag kjenner som Extremadura i Spania og Alentejo i Portugal.¹²³ I tillegg kan graden av romanisering ha vært ulik, og vært

¹¹⁹ App. 6. 16. 102.

¹²⁰ Legat var en høytstående militær tittel.

¹²¹ Strabo. 3. 4. 20.

¹²² Livius. 32. 27. 6. - 28. 2.

¹²³ Kulikowski 2004, 6.

sterkest der romerne hadde vært lengst, langs middelhavskysten og i Baetis-dalen.¹²⁴ Hver av provinsene var delt inn i flere *conventi*¹²⁵, 14 på hele halvøya, fordelt på sju i Tarraconensis, fire i Baetica og tre i Lusitania. Dio Cassius forteller at mens Baetica skulle tilhøre folket og senatet, tilhørte Lusitania og Tarraconensis Augustus selv.¹²⁶ Kulikowski mener det var byene som kontrollerte halvøya på romernes vegne.¹²⁷ Plinius forteller at Pompeius Magnus hevdet han hadde underlagt seg 876 byer mellom Alpene og grensen til Hispania Ulterior.¹²⁸ Dette er et utrolig høyt antall og bør ikke tas som et alvorlig tall på byer. I så fall må det ha vært et betydelig antall landsbyer blant de 876.

2.9.1. De ulike typer byene i Lusitania

Forskjellige byer hadde ulike typer status i Lusitania, akkurat som i andre romerske provinser. Navn og status var relatert til to ting, nemlig opphav og rettigheter. Det var to typer byer hvor innbyggerne kunne ha fulle romerske rettigheter. Den ene typen var *coloniae*. Dette var byer som romerne grunnla selv, som regel ut fra strategiske og administrative utgangspunkt. Grunnleggelsen hadde svært ofte en annen grunn i tillegg, nemlig å gi en plass å bo for veteraner fra hæren. Den andre typen var *municipia*. Disse byene var byer som allerede eksisterte før romerne tok over, og de ble romaniserte. Men det var ikke alle municipia som hadde fulle romerske rettigheter, noen måtte nøye seg med *ius latii*¹²⁹.

Andre byer betalte som regel en tributt til Roma, mot at de fikk styre seg selv. Disse byene hadde status som *stipendiariae*. Innbyggerne i disse byene var *peregrini*, som egentlig betyr utlendinger, men som i dette tilfellet betydde at de ikke hadde verken latinske eller romerske rettigheter.¹³⁰ Det fantes også byer som hadde status som *foederatii*, som betydde at de i teorien var allierte. I praksis var de derimot underlegne, og måtte bistå med soldater når det var behov for det.

¹²⁴ Kulikowski 2004, 10.

¹²⁵ Se kap. 2.9.2. for mer om *conventi*, og kart 2 for mulige grenser.

¹²⁶ Dio Cass. 53. 12. 4-5.

¹²⁷ Kulikowski 2004, 2

¹²⁸ Plin. (E). 3. 3. 1.

¹²⁹ Borgerskap i en *municipium* eller *colonia*, men ikke et romersk borgerskap. Hadde ingen stemmerett.

¹³⁰ Kulikowski 2004, 7.

I følge Tønnes Bekker-Nielsen var det store forskjeller i bytettheten innad på den iberiske halvøya, og særlig området i sør skilte seg ut fra resten, med mye høyere bytetthet.¹³¹ Dette stemmer godt overens med den informasjonen vi får fra Plinius, der vi ser at Baetica hadde mange flere byer enn Lusitania, til tross for de to provinsenes lignende størrelse, og omtrent like mange som Tarraconensis, til tross for sistnevntes overlegne areal. Om dette igjen gjenspeiler seg i innbyggertallene i disse provinsene eller om det bare er forskjeller i bosetningsmønster nevnes ikke.

2.9.2. Conventus-inndelingen

De tre provinsene i Hispania ble delt inn i ulike *conventi*.¹³² Et *conventus* var et distrikt på nivået mellom provinsen og *civitates*.¹³³ Plinius forteller at Lusitania ble delt inn i tre *conventi*, Scallabitanus (i nord), Emeritensis (i øst) og Pacensis (i sør). Disse var sentrert rundt *conventi*-hovedstedene Scallabis (Santarem), Augusta Emerita (Merida) og Pax Iulia (Beja). Disse tre byene var blant de fem *colonia* romerne hadde i Lusitania.¹³⁴ I følge Jorge de Alarcão er det en viss uenighet om hvor grensene mellom de ulike *conventi* gikk, men den vanlige oppfatningen er at Scallabitanus var området mellom Douro og Tejo, mens Pacensis dekket det området som tilsvarer dagens Portugal sør for Tejo.¹³⁵ Daniel Osland skriver at *conventi*-hovedstedene fungerte som viktige senter, og kunne bidra til å lette den administrative, finansielle og juridiske byrden som lå på provinshovedstedene, ved at de var representanter for de romerske myndighetene.¹³⁶

Kulikowski mener at det fantes råd i hver *conventus* og religiøse ritualer rundt hvert *conventus* sin *genius*. I hver *conventus* var det et nettverk av urbane senter (*civitates*) og tilknyttede områder underlagt disse.¹³⁷ Dette fremstår som noe som kan tilsvare de bystater som vi kjenner blant annet fra Hellas, med en by i sentrum og et omliggende ruralt område. Men i og med at Hispania var inndelt i 14 *conventi* har disse vært en del større i utstrekning enn f. eks. greske polis. I tillegg var de greske polis en mer eller mindre naturlig utvikling av byer og politisk makt, mens *conventus*-inndelingen ble innført av romerne ut fra deres

¹³¹ Bekker-Nielsen 1989, 9.

¹³² Alarcão 1988, 32.

¹³³ Se kap. 2.9.3. om *Civitates*.

¹³⁴ Plin. (E). 4. 22. 117.

¹³⁵ Alarcão 1988, 32.

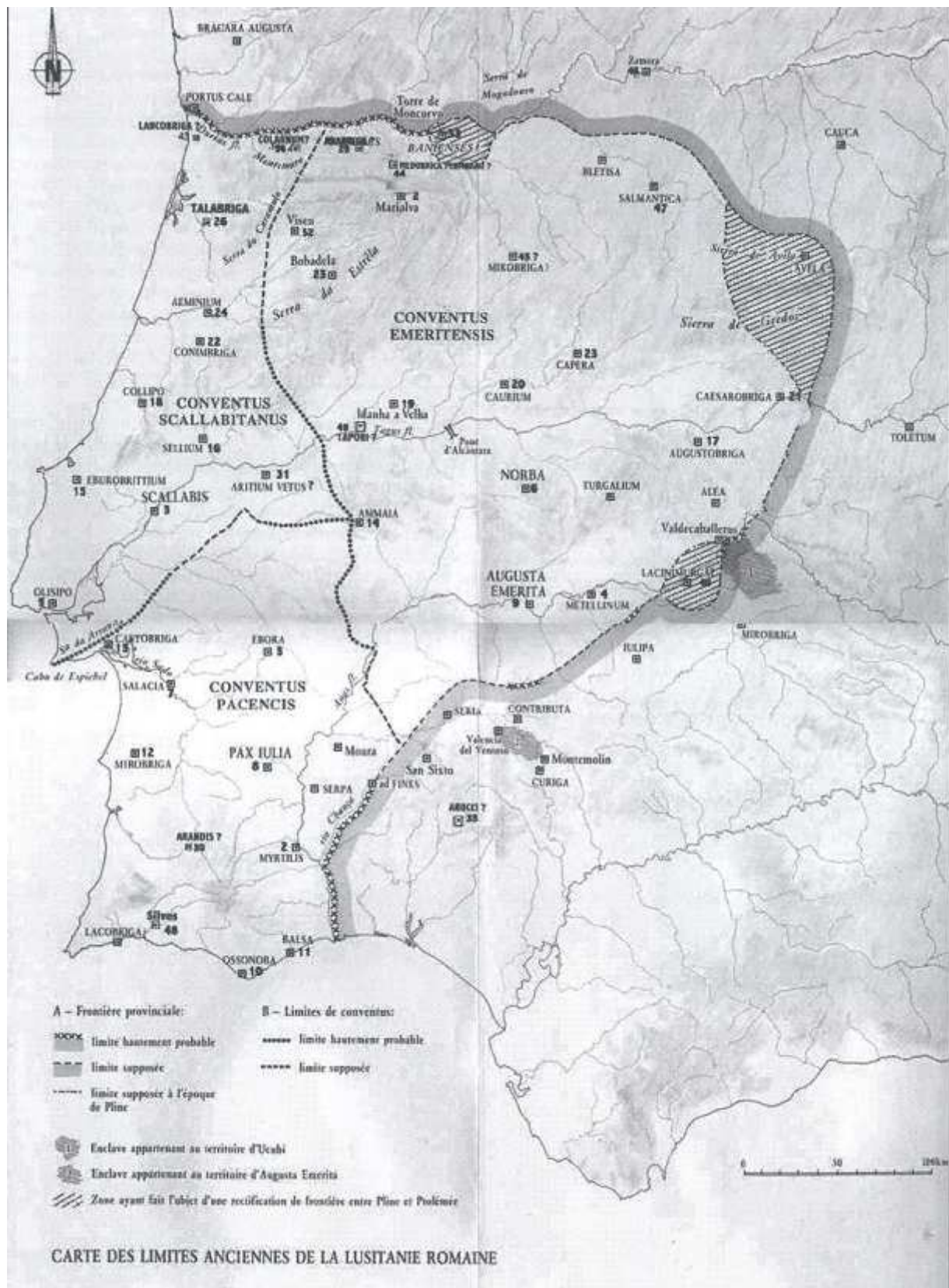
¹³⁶ Osland 2006, 9.

¹³⁷ Kulikowski 2004, 7.

administrative behov. Dessverre mangler vi skriftlige kilder til å kunne beskrive akkurat hvordan de ulike *conventi* ble styrt. Det fører til mye synsing og mer eller mindre kvalifisert gjetning i forskningslitteraturen. Alarcão mener at hver *conventus* må ha hatt en fast administrativ stab, og en guvernør som oftest var representert av sin underordnede, *legatus iuridicus*. *Conventus*en kan ikke ha fungert uten et *tabularium*¹³⁸ og faste embetsmenn. Alarcão sier dog selv at det ikke finnes skriftlige beviser for disse ideene.¹³⁹ At hvert *conventus* må ha hatt administrative oppgaver på nivået mellom provins og *civitates* er helt klart, men dessverre vet vi ikke noe om hva slags oppgaver dette var.

¹³⁸ *Tabularium* var en arkivbygning. Bygningen kunne også huse embetsmenn.

¹³⁹ Alarcão 1988, 33.

Kart 3. Lusitania, med mulige provins-og conventi-grenser. (Alarcão et al. 1990)

2.9.3. Civitates

En *civitas* var en liten territoriell enhet, som gjerne utgjorde det bysenteret den ble styrt fra og et visst omland. Det bør derimot ikke sees på som en universell enhet for alle innbyggerne innenfor det gitte området, men for de som bodde innenfor området som var heldige nok til å være borgere. Inndelingen i *civitates* er en inndeling vi også kjenner igjen fra andre områder av Romerriket, og vil på mange områder minne om en bystat, dog selvsagt under Romas herredømme. På en innskrift på den romerske broen ved byen Alcantara i dagens Spania blir det nevnt elleve *civitates* i Lusitania,¹⁴⁰ vist på en innskrift på den romerske broen ved Alcantara i dagens Spania: *Igaeditani, Lancienses Oppidani, Talores, Interamnienses, Colarni, Lancienses Transcudani, Arani, Meidubrigenses, Arabricenses, Banienses* og *Paesures*.¹⁴¹ Disse er de eneste vi har navnene på. Inndelingen av provinsen i *civitates* ble gjort av Augustus som et ledd i omorganiseringen av provinsen, og bygde på grunnleggelsen av nye byer og videreutvikling av eksisterende *oppida*.¹⁴² De ulike *civitates* var ofte bygd på eksisterende stammer og grensene dem imellom. Hver av dem ble administrert av to eller fire embetsmenn. Conimbriga var en av de førromerske byene, og var senter for den *civitas* den tilhørte.¹⁴³ Dessverre er det ikke noen oversikt over de ulike *civitates* og navnet på deres hovedsteder. Dermed står det ikke noe om Conimbriga var senter for en *civitas* med samme navn, eller om den hadde et annet navn. Av og til var det ikke eksisterende byer i et område for å utøve myndighet over den bestemte *civitas*. Likevel opprettet romerne byer her, av den grunn av at det var viktig å ha et sentrum å kunne styre *civitas* fra.¹⁴⁴ Det er funnet mange bronsetavler fra byer i Hispania, med forskjellige byers konstitusjoner.¹⁴⁵ Dessverre har vi ingen helt bevarte fra Conimbriga, men vi har en liten bronsetavle som kan ha vært en del av dette.¹⁴⁶

Lusitania, sammen med Tarraconensis, skal ha vært styrt av to *legati*, med pretoriansk og konsulær legatmyndighet. Under den pretorianske *legatus* var det enda en *legatus* som hadde som ansvar å kontrollere lusitanerne som holdt til mellom Baetica og Durius-elva (Douro).¹⁴⁷

¹⁴⁰ Om det er nøyaktig 11 *civitates* i Lusitania nevnes ikke, men her får vi vite om disse 11.

¹⁴¹ CIL II 760.

¹⁴² Alarcão 1988, 17.

¹⁴³ Alarcão 1988, 35.

¹⁴⁴ Sitwell 1981, 53.

¹⁴⁵ Hver by hadde egne lover, selv om disse ofte var stort sett like.

¹⁴⁶ Se kap. 4.5. for mer om dette.

¹⁴⁷ Strabo. 3. 4. 20.

Men Strabo skriver også at Lusitania var nord for Tagus-elva (Tejo), selv om provinsen også dekket området sør for elva. Han oppgir de andre grensene til å være områdene til ulike keltiske stammer i øst, og sjøen i vest og i nord.¹⁴⁸ Plinius oppgir først navnene på forskjellige byer (og viktige byer, kan vi gå ut fra, siden han finner de verdt å nevne) og geografiske trekk ved Lusitania. Blant disse er for eksempel Conimbriga og nabobyen Aeminium. Han omtaler Conimbriga som et *oppidum*,¹⁴⁹ et begrep som ble brukt om hovedbosetningen i et romersk administrativt område. Ting tyder på at Conimbriga kan ha vært en viktig by i sitt *conventus*, i alle fall viktig nok til at Plinius tok seg bryet med å skrive den ned. Men senere oppgir han at Lusitania skal ha hatt 45 byer, hvorav fem var *coloniae*, en *municipium*, tre hadde *ius latii* og 36 var *stipendiaria* (Tilsvarende tall for Baetica: 9 *coloniae*, 10 *municipia*, 27 med *ius latii*, seks såkalt ”frie” byer, tre *foederati* og 120 *stipendiaria*, 175 byer i alt.¹⁵⁰) (For Tarraconensis: 189 byer, hvorav 12 *coloniae*, 13 *municipia*, 18 med *ius latii*, én *foederati* og 135 *stipendiaria*.¹⁵¹). Han gir oss navnet på alle fem *coloniae*, den ene *municipium*, alle med *ius latii*, og 19 av *stipendiariae*. I denne oppramsingen er ikke Conimbriga med.¹⁵² Hvorfor han ikke nevner byen her vet vi ikke. Det kan ha vært fordi han allerede hadde nevnt den, eller følte at den bare hørte hjemme i en geografisk beskrivelse av Lusitania. Det åpner likevel for at byen kan ha vært en av de *stipendiariae* han ikke nevner med navn. Plinius beskrivelse av de ulike provinsene forteller oss at Lusitania hadde mange færre byer enn de andre, noe som kanskje kan tilskrives en mindre befolkning eller lavere grad av urbanisering.

Ptolemaios nevner 51 byer i Lusitania, hvorav 30 er bebodd av lusitanerne, elleve av vettonerne, åtte av celticene og to av turdetanerne. Han nevner ikke Conimbriga som en av lusitanernes, eller de andre stammene, byer. Derimot nevner han nabobyen Aeminium.¹⁵³ Blant de romerske *coloniae* finner vi blant annet Lusitanias hovedstad Augusta Emerita, som ble grunnlagt av veteraner fra krigene mot cantabri- og asturges-stammen, og oppkalt etter Augustus.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Strabo. 3. 3. 3.

¹⁴⁹ Plin. (E). 4. 21. 113.

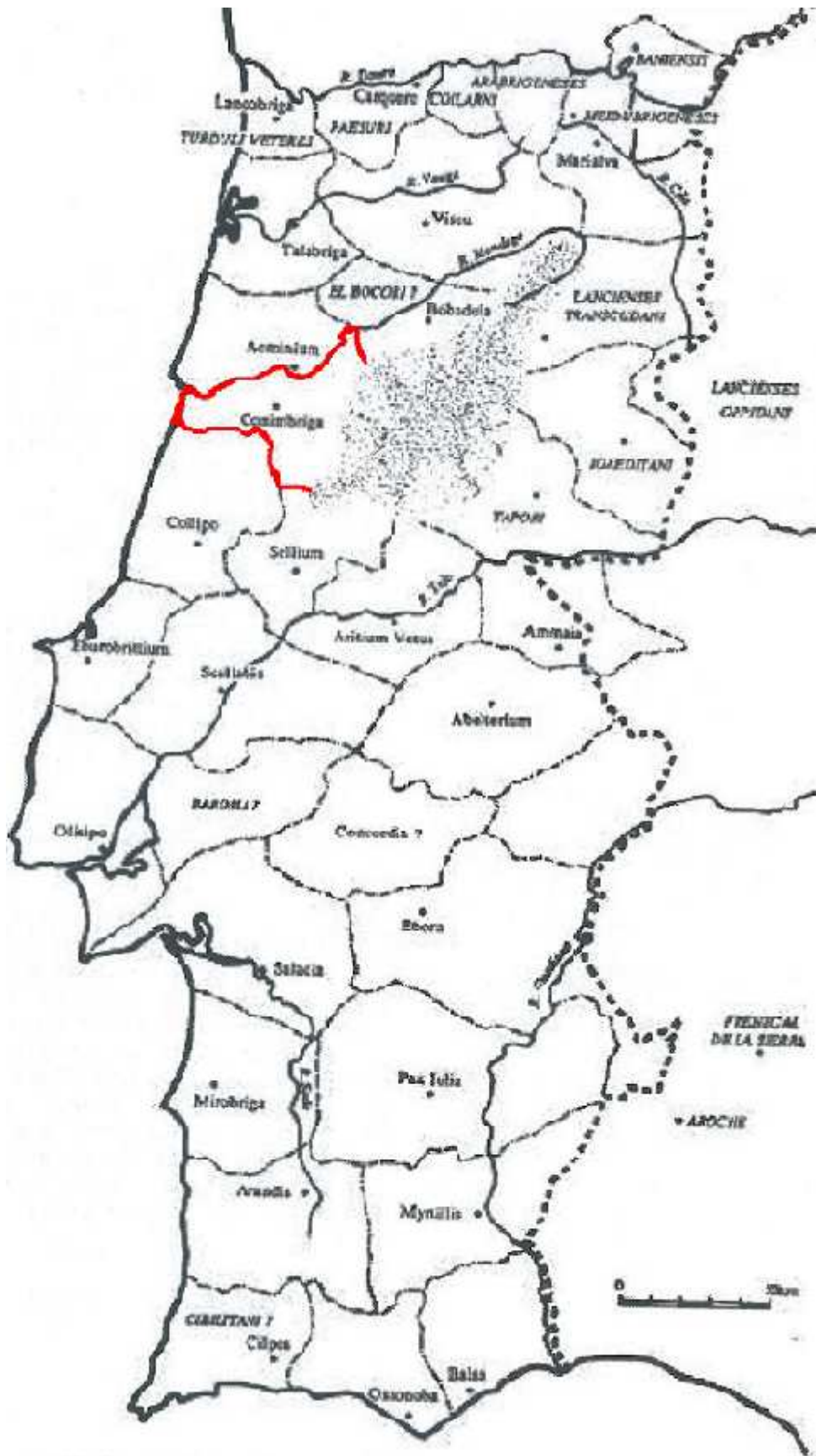
¹⁵⁰ Plin. (E). 3. 1. 7.

¹⁵¹ Plin. (E). 3. 3. 18.

¹⁵² Plin. (E). 4. 22. 117-118. Plinius bruker begrepet folk/folkeslag istedenfor ”byer”.

¹⁵³ Ptol. *Geog.* 2. 4.

¹⁵⁴ Dio Cass. 53. 25-26.

Kart 4. Inndelingen i *civitates* i den portugisiske delen av Lusitania. (Alarcão et al. 1990, fig. 1.) Conimbrigas grenser merket med rødt. Det "grenseløse" området øst for Conimbriga er fjellkjeden Serra da Estrela.

3. Fysiske strukturer i Conimbriga

3.1. Utgravninger

Conimbriga har vært åsted for flere utgravninger gjennom det 20 århundret, noe som har ført til at det er den best utgravde og mest tilgjengelige av byene i Lusitania. Det meste av området innenfor de eldste bymurene er ikke gravd ut ennå, men likevel er det utgravde området så stort at det kan fortelle oss mye. Dette gjør at vi har fått noen klare fysiske rammer å forholde oss til, både når det gjelder hvilke bygninger vi har, hvor store de var, hvilken funksjon de hadde, hvor mange det var av dem, hvilket materiale de var bygget i, hvordan veinettet så ut, hvilke gjenstander som fantes i byen osv. Disse fysiske rammene var den verden innbyggerne måtte forholde seg til og leve under.

Overflateundersøkelser ble gjort i Conimbriga så tidlig som i 1873.¹⁵⁵ Etter dette har det vært flere større og mindre utgravninger. Den tidligste varte mellom 1929 og 1938.¹⁵⁶ Nye utgravninger begynte igjen allerede i 1939, og varte frem til 1944.¹⁵⁷

Den største og hittil siste utgravningen var en fransk-portugisisk utgravning som foregikk mellom 1964 og 1971. Den var et samarbeid mellom Museu monográfico de Conimbriga, universitetet i Coimbra og universitetet i Bordeaux. Funnene fra utgravningen er publisert til fulle i Alarcãos og Etiennes *Fouilles de Conimbriga*.¹⁵⁸

I 1993 ble det gjort en overflateundersøkelse i Conimbriga, hvor bl.a. rester av amfiteatre ble funnet.¹⁵⁹ En annen overflateundersøkelse ble utført i 1997,¹⁶⁰ men hittil har ingen av disse ført til noen nye utgravninger.

Hva som er funnet og ikke funnet i utgravningene i Conimbriga vil være med på å gi oss et bilde av hva slags by dette var, og hjelpe oss til å forstå hvilken rolle den spilte. Det vil likevel hele veien være et forbehold om at det som ikke er funnet, likevel kan ha eksistert.

¹⁵⁵ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas03.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

¹⁵⁶ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas06.html>, <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas03.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

¹⁵⁷ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas10.html>, <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas09.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

¹⁵⁸ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas23.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

¹⁵⁹ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas01.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

¹⁶⁰ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas29.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

Bilde 3. Conimbriga sett ovenfra, fra nordvest.¹⁶¹

3.2. Offentlige bygninger og plasser

De offentlige bygninger inkluderer alle bygninger som hadde enten en politisk funksjon, en juridisk funksjon, underholdningsfunksjon eller en sosial funksjon som gikk utover det hjemmets fire vegger kunne tilby. Det inkluderer også gatene og veiene, som var offentlige. Selv om det eksisterte mange ulike offentlige bygninger, med flere ulike funksjoner, hadde de fleste til felles at de ble bygd med *opus signinum*¹⁶². De andre byggematerialene vi finner er murstein, marmor og *opus incertum*¹⁶³.

¹⁶¹ Alarcão & Etienne vol. 1 1977. Planche LXIV.

¹⁶² Et etter hvert vanlig byggematerial i de romerske områdene. Først beskrevet av Plinius d.e. Keramikk ble knust til pulver, og tilsatt kalk. Dette skulle gjøre det mer solid og langvarig enn andre materialer. Plin. NH. 35. 46. 165.

¹⁶³ Uregelmessig store blokker med tuffstein (vulkansk stein) satt inn i romersk betong.

3.2.1. Bymurer

Fra den romerske perioden er det kjent at Conimbriga hadde to bymurer, hvorav den ytterste er den eldste. Dateringen er ikke kjent, så den kan ha vært førromersk. Muren gikk rundt hele plataet byen ligger på, og hadde naturlige grenser der den nådde ravinen. En ny mur ble bygget i siste halvdel av 200-tallet e. Kr., av frykt for germanske invasjoner. Germanske stammer hadde da herjet i østlige deler av Hispania.¹⁶⁴ Den nye muren ble bygget lenger inne, og var dermed mye kortere enn den gamle. Dette gjorde byen letter å forsvare, da den ikke krevde like mye ressurser som den gamle muren ville gjort. Imidlertid førte muren til at flere bygninger ble ødelagt, og noen ble værende utenfor de nye muren.

Bilde 4. Deler av den senantikke bymuren sett fra øst, nærmest lå en rekke med *tabernae*.
(Bilde: Amund Sørås.)

¹⁶⁴ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10. Se bilde 2.

Siden Conimbriga var befestet med en bymur, kan vi plassere byen inn i Tønnes Bekker-Nielsens modell. Vi kjenner ikke til et fort, som kunne gjort byen til et regionsenter, men byen var helt klart befestet, og dermed kan vi plassere den som minst et lokalt senter, rent militært.

3.2.2. Veier og gater

I den delen av byen som er gravd ut, der vi kan spore veien, ser vi at den kommer inn østfra, på sørsiden av akvedukten. På vei gjennom den østlige delen av byen har veien en noenlunde østlig-vestlig retning. Her passerer hovedveien mellom en rekke butikker på sørsiden og Fontenehuset på nordsiden. Deretter passerte den gjennom bymuren fra senantikken, hvor det var en byport, før den gikk videre inn i byen. Etter å ha gått gjennom porten kommer vi på nordsiden forbi en *insula* som lå ved enden av akvedukten og et ikke-utgravd område der det sannsynligvis lå en annen bygning. På sørsiden passerer vi den store *insulaen* kjent som Cantaberhuset og en annen *insula* som er lite utgravd. Da vi har passert disse er vi inne i hjertet av byen og har forum rett ved nordsiden av veien. På sørsiden av forum, rett over veien, ligger to andre *insulae*, som har fått navnene Patera Emanuel-bygningen og Andercushuset. Her svinger hovedveien sørøstover. Etter disse passerer vi mellom to andre *insulae*, Fallosvase-*insulaen* og *insulaen* nord for de største badene i byen. Så går veien forbi en *insula* vest for badene på sørsiden, mens det på nordsiden er et ikke-utgravd område. Etter dette forlater veien det utgravde området, og vi vet ikke nøyaktig hvor den går.¹⁶⁵

Ellers er gatenettet preget av noenlunde rektangulære gater, om ikke alltid helt. Spor av dette rektangulære nettet er førromersk, men svært mange av husene fra den tiden er nesten helt ødelagte. Gatene skal ha vært rektangulære allerede før det augusteiske byggeprogrammet tok til. Dessverre er ikke boligene fra denne tiden blitt nøyaktig datert ennå.¹⁶⁶ Dermed er det ikke mulig å si om det rektangulære nettet var på grunn av romerske påvirkning eller om det var en lokal skikk.

Men hvor gikk veien videre ut av byen? Conimbriga ligger på et platå over elven Rio dos Mouros, og er derfor avgrenset av en ravine langs hele sør- og vestsiden av byen, og deler av nordsiden. Dette gjorde at man kan bare kunne komme inn og ut av byen på nord- og østsiden.

¹⁶⁵ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas0.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

¹⁶⁶ Alarcão 1988, 35.

Hvor mange veier som gikk inn og ut bymurene, og nøyaktig hvor de gikk, er uvisst, da det ikke har vært nok utgravninger for å kunne bestemme dette, men to veier, og porter, inn i byen er kjente. Begge er på byens østside. Den ene i sørøst, mens den andre kommer inn i nordøst, nær akvedukten.¹⁶⁷

For å drive handel innad i og mellom de ulike provinsene og byene var man avhengig av handelsruter. Romerne bygde veier over hele riket, og Conimbriga var intet unntak. Lusitania var knyttet til begge naboprovinsene gjennom veinettet. Den romerske hovedveien gjennom provinsen gikk mellom Olisipo (Lisboa) og Bracara Augusta (Braga). Conimbriga var en av byene veien gikk innom.¹⁶⁸ Her gikk det sannsynligvis en viktig handelsrute allerede før romerne bygde ut veien. Dermed må Conimbriga enten ha vært stor og viktig nok til å være verdt å ha langs en sånn rute, eller så har byen ved hell fått en god plassering langs denne ruten. I tillegg til ruten som gikk gjennom Conimbriga, kan det ha gått en annen rute parallelt med denne lenger vest.¹⁶⁹

På veiene opprette romerne to ulike typer veistasjoner. Den ene typen var en *mansio*. Her kunne offisielt reisende ta inn for natten, og stasjonene var plassert ca en dags reisetid fra hverandre. Den andre typen var en *mutatio*. Her kunne de reisende bl.a. skaffe mat og drikke og bytte hest. I Itineraria Antonini Augusti kan vi lese at Conimbriga, her som Conembriga, var en *mansio* som lå 66 romerske mil nord for conventus-hovedstaden Scallabis, 138 romerske mil nord for Olisipo, og henholdsvis 34 mil nord, og 10 mil sør, for sine nærmeste nabobyer, Sellium og Aeminium.¹⁷⁰ Avstanden til provinshovedstaden Emerita Augusta var på 224 romerske mil, hvis man reiste via Scallabis.¹⁷¹ En romersk mil tilsvarte ca 1,48 km. Dermed kan vi grovt sett regne ut de nevnte avstandene til å være henholdsvis 15 km til Aeminium, 50 km til Sellium, 97 km til Scallabis, 204 km til Olisipo og 331 km til Emerita Augusta. Hvis vi regner ut, som Bekker-Nielsen gjorde i sin studie, avstanden mellom en by og dens to nærmeste nabobyer, kan vi finne ut det urbane mønsteret Conimbriga var del av.¹⁷² Med henholdsvis 15 og 50 km til sine naboer blir gjennomsnittet til hver av dem 32,5 km. Ser vi på de urbane mønstrene vi diskuterte i kap. 1.1. ser vi at det plasserer Conimbriga i mønster B. Dette betyr at disse byene utgjorde en bytetthet på linje med det nordlige og sørlige Italia

¹⁶⁷ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas0.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

¹⁶⁸ It. Ant. 420, 8 – 422, 1.

¹⁶⁹ Alarcão 1988, 50.

¹⁷⁰ It. Ant. 420, 8 - 421, 4.

¹⁷¹ It. Ant. 421, 2 - 421, 4; 420, 1 - 420, 7.

¹⁷² Dette vil ikke gjelde for hele Lusitania, men bare for Conimbriga i forhold til sine nabobyer.

og Narbonensis. For hver mil satte romerne opp en milestein (*milliarium*) for å vise avstander underveis. Dessverre er ikke samtlige av milesteine funnet, så noen steder er den nøyaktige ruten ikke sikker.¹⁷³ Derimot er det funnet en del innskrifter ved disse veiene som kan hjelpe oss i å forstå hvilken rolle de spilte og hvor viktige de var.

En romersk hær kan gjennomsnittlig ha marsjert mellom 30 000 og 40 000 skritt per dag.¹⁷⁴ 1 skritt tilsvarte det vi tenker på som 2 skritt, og 1000 av disse skrittene tilsvarte en romersk mil, så de kan ha dekket en distanse på mellom 30 og 40 romerske mil, mellom 44 og 59 km. Det vil si at en hær forholdsvis raskt kan ha dekket store avstander når de marsjerte på de romerske veiene. Mindre grupper av soldater, handelsmenn og andre kan selvsagt ha forflyttet seg raskere, da de ikke har vært avhengig av tilsvarende logistiske apparat som en stor hær, og dermed dekket større avstander per dag. Bruker vi denne informasjonen opp mot avstandene til de ulike byene nevnt ovenfor, kan vi anslå at en ferd fra Conimbriga til Sellium kunne gå på under en dag, til Aeminium på bare noen timer. Til Scallabis kunne de marsjere på rundt to dager, til Olisipo på fire-fem dager, og til Emerita Augusta på rundt seks-åtte dager. Det vil igjen si at mindre grupper soldater, til fots, ville kunne gjøre unna reisen raskere. Nøyaktig hvor raskt de kunne gjøre det vil avhenge av mange variabler, som hører hjemme i andre diskusjoner, f.eks. geografi, vær, avstand mellom stasjoner underveis osv. For varer som skulle fraktes fra og til Conimbriga og andre lusitanske byer må vi nok legge til litt tid, da de sannsynligvis må ha blitt fraktet med oksekjerre, men vi kan se at det ikke ville ta mange dager for varer å komme fra *conventus*-hovestaden Scallabis eller provinshovedstaden Emerita Augusta. Dette gjorde at integrering mellom byen innad i provinsen var mulig, uten alt for store problemer. Avstandene til byer i de andre provinsene i Hispania, og ikke minst resten av riket, må ha gjort at det bare var svært viktige varer som ble fraktet.

Conimbrigas gater og veiforbindelser utad forteller oss at romerne ikke uten grunn valgte å forsøke å romanisere byen. Den lå plassert på handelsveien mellom nord og sør i Lusitania, og var en allerede eksisterende by da romerne tok over. Innad i selve byen har vi sett at det har vært et delvis kvadratisk gatenett, og det som ikke var kvadratisk har vært oversiktlig. Dette var en et gatenett som romerne brukte overalt. Men samtidig har vi sett at noe av dette gatenettet var kvadratisk før romerne. Det viser at det ikke bare var de som hadde slike ideer om byplanlegging, og at det i dette tilfellet gjorde jobben enklere for dem i ettertid, da de i

¹⁷³ Alarcão 1988, 50.

¹⁷⁴ Judson 1888, 63.

stor grad slapp å omforme byens gatenett. De kvadratiske kvartalene byen allerede hadde åpner spørsmålet om hvor denne ideen kom fra. Lusitanerne selv kan ha bygd slike gatenett, men det er også mulig at det kom av gresk påvirkning. Selv om det ikke var grekere i Conimbriga, har vi sett at det kom greske varer dit, og da kan greske ideer ha fulgt den samme veien.

Som allerede nevnt gjorde Conimbrigas beliggenhet at avstanden til nabobyene var kort, og en reise til conventus-hovedstaden Scallabis kunne også bli unnagjort på få dager. Det ville ta lengre tid til byer som Olisipo og provinshovedstaden Emerita Augusta, men også dette var overkommelig. Dette vil si at det er ingen grunn til å tro at Conimbriga skulle være helt avskåret fra den lokale maktens sentrum, som var nettopp Emerita Augusta.

Knyttet opp mot Bekker-Nielsens modell, kan vi plassere Conimbriga som et regionsenter. Det var ikke tilgang til sjøen, og noen større elvekryssinger var det heller ikke. Men selv om det ikke var noe stort veikryss vi vet om, ser vi ut fra *Itinerarium Antonini Augusti* at Conimbriga var en *mansio* på hovedveien mellom Olisipo og Bracara Augusta. Det må ha gjort at byen fikk en viss betydning etter hvert.

3.2.3. Forum

Det ble bygget forum to ganger i Conimbriga. Det første forumet er datert til den augusteiske perioden, da store byggeprosjekter var i gang i byen. Det må altså ha blitt oppført i perioden 27 f. Kr. – 14. e. Kr. Forumet lå sentralt plassert i byen og den åpne plassen målte 38,1 x 25, 35 meter.¹⁷⁵ Plassen var fullstendig brolagt. På vestsiden av forumet lå ni *tabernae*.¹⁷⁶ Øst for forumet lå det som sannsynligvis har vært byens *curia* og *basilica*. I den nordlige delen lå templet, mens hovedinngangen til forum lå i sørenden. Forumet ble stående til den flaviske perioden (69-96 e. Kr.), da nye byggeprosjekter førte til en nybygging. Det nye forumet målte 96 x 48 meter,¹⁷⁷ hvorav den åpne plassen utgjorde 36,8 fra nord til sør og 23,6 meter fra vest til øst.¹⁷⁸ Templet var fremdeles plassert i nordenden av forum, i tillegg til et mulig mindre tempel på forumets sørside. Resten av sørsiden er så ødelagt at en rekonstruksjon hittil ikke har vært mulig. Det finnes ikke spor av verken en *curia*, *basilika* eller butikker fra denne

¹⁷⁵ Alarcão 1988, 38.

¹⁷⁶ Butikker.

¹⁷⁷ Alarcão 1988, 40.

¹⁷⁸ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 99.

perioden, noe som har ført til spekulasjoner om at forum fra og med den flaviske perioden bare fungerte som et religiøst sentrum.¹⁷⁹ Den sannsynlige forklaringen er nok at det ble bestemt at det ikke var behov for en ny *curia* eller *basilika*. Forumets hovedinngang mot sør vendte ut mot den lusitanske hovedveien mellom *Bracara Augusta*¹⁸⁰ (i *Tarraconensis*) i nord og *Olisipo*¹⁸¹ i sør. Veien gikk tvers gjennom byen fra øst mot vest.¹⁸² Plasseringen av forum har sannsynligvis bl.a. skjedd på grunn av nærhet til denne veien. Ved den nordøstlige kanten av forum er det funnet rester av et latrineanlegg. Dette anlegget ødelegger det ellers kvadratiske gatenettet som omgir forum, og kan være rester av noe som ble bygget før de flaviske byggeprosjektene ble satt i gang. Dette latrineanlegget la beslag på et område som var 16 x 4,3 meter, 68,8 m².¹⁸³

Conimbrigas forum minner altså om andre *fora*, med sin store åpne plass, og med et tempel, en *curia*, *basilika* og *tabernae*. Dette må ha vært nøye planlagt, da det skjedde under de augusteiske byggeprosjektene. Hvis bygningene fremdeles var store nok til sine formål var det ingen grunn til å bygge nye. Vi ser at til ulike tider har forum i alle fall vært et politisk, religiøst og kommersielt sentrum. Her har altså de ulike byggeprosjektene trolig lyktes med sine mål, som må ha vært en romanisering av byen.

At Conimbriga hadde et fast, permanent forum, gjør at vi på Bekker-Nielsens modell kan plassere byen som et regionsenter under kategorien markedsliv. Høyere kan vi ikke plassere byen, da vi vet at Emerita Augusta var provinshovedstaden.

3.2.4. Curia

Den *curia*-bygningen vi kjenner ble altså bygget under de augusteiske byggeprosjektene. Den lå på østsiden av forum.¹⁸⁴ At byen hadde en *curia* viser at det må ha vært et lokalt senat, råd eller forsamling som møttes der. Størrelsen på dette vet vi ingenting om, men størrelsen på selve *curia* reflekterer kanskje både byens og senatets størrelse. Bygget målte 5, 44 x 13, 65

¹⁷⁹ Alarcão 1988, 40.

¹⁸⁰ Braga.

¹⁸¹ Lisboa.

¹⁸² <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas30.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

¹⁸³ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 147.

¹⁸⁴ Alarcão 1988, 38.

meter, et areal på 74, 25 m².¹⁸⁵ Dette gjør den til en av de minste *curia*-bygninger vi kjenner,¹⁸⁶ selv om det finnes mindre.¹⁸⁷ Den lille størrelsen på *curia*-bygningen gjenspeiler sannsynligvis både størrelsen på byen og antallet lokale embetsmenn. I og med at tallet må ha vært lavt, vil det si at byen sannsynligvis har vært styrt av to *duumvirer*, da flere embetsmenn ikke ble sett på som nødvendig i mindre byer.¹⁸⁸

At Conimbriga hadde en *curia* forteller oss at byen hadde en egen forsamling som styrte byen, som en bystat, selv om det ikke kan si oss noe om graden av autonomi den hadde. Da bygningen var såpass liten, må vi anta at det samme gjaldt antallet *magistrater*¹⁸⁹ og *decuriones*¹⁹⁰. *Curiae* var romerske, men vi kan ikke utelukke at en liknende institusjon eksisterte i Conimbriga før denne, og at tidligere viktige personer og familier fortsatte å bekle slike roller i den nye romerske *curia*.

Funnet av en *curia* gjør at byen sannsynligvis i denne kategorien var et regionsenter i følge Bekker-Nielsens modell, da en *curia* gjør at byen må ha hatt et byråd.

3.2.5. Basilica

I likhet med *curiaen* ble *basilicaen* oppført under byggeprosjektene under Augustus. Den ble, som *curia*-bygningen, oppført på østsiden av forum, men sør for denne. Den var mye større enn det *curiaen* var, og målte 33 x 13, 65 meter, som gir et areal på 450 m².¹⁹¹ Byggingen av en *basilica* viser at det må ha vært behov for et sted der handel kunne bli gjort og juridiske og politiske forhold kunne bli tatt hånd om. Dessverre er det lite kjent hva som var inne i Conimbrigas *basilica*, men dens plassering på forum viser at den må ha vært en sentral institusjon i byen. Dens eksistens viser også at det enten må ha vært et behov for den, eller at de augusteiske byggeprosjektene prøvde å skape dette behovet. Gjennom slike byggeprosjekter, som var en måte å romanisere byen på, og med innføringen av nye lover og

¹⁸⁵ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 35.

¹⁸⁶ Mierse 1999, 87.

¹⁸⁷ Alarcão 1988, 38.

¹⁸⁸ Se kap. 4.5.

¹⁸⁹ Embetsmenn, f. eks. *duumvirer*, *ediler* og *quaestorer*. Se mer om dette i kapitlet om det politiske Conimbriga.

¹⁹⁰ Medlemmene i byens politiske forsamling. Sannsynligvis menn som allerede hadde vært *duumvirer*. Se mer om dette i kap. 4.5.

¹⁹¹ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 35.

handelsveier, ville et sentrum hvor magistrater kunne ta seg av kommersielle og juridiske saker være nødvendig.

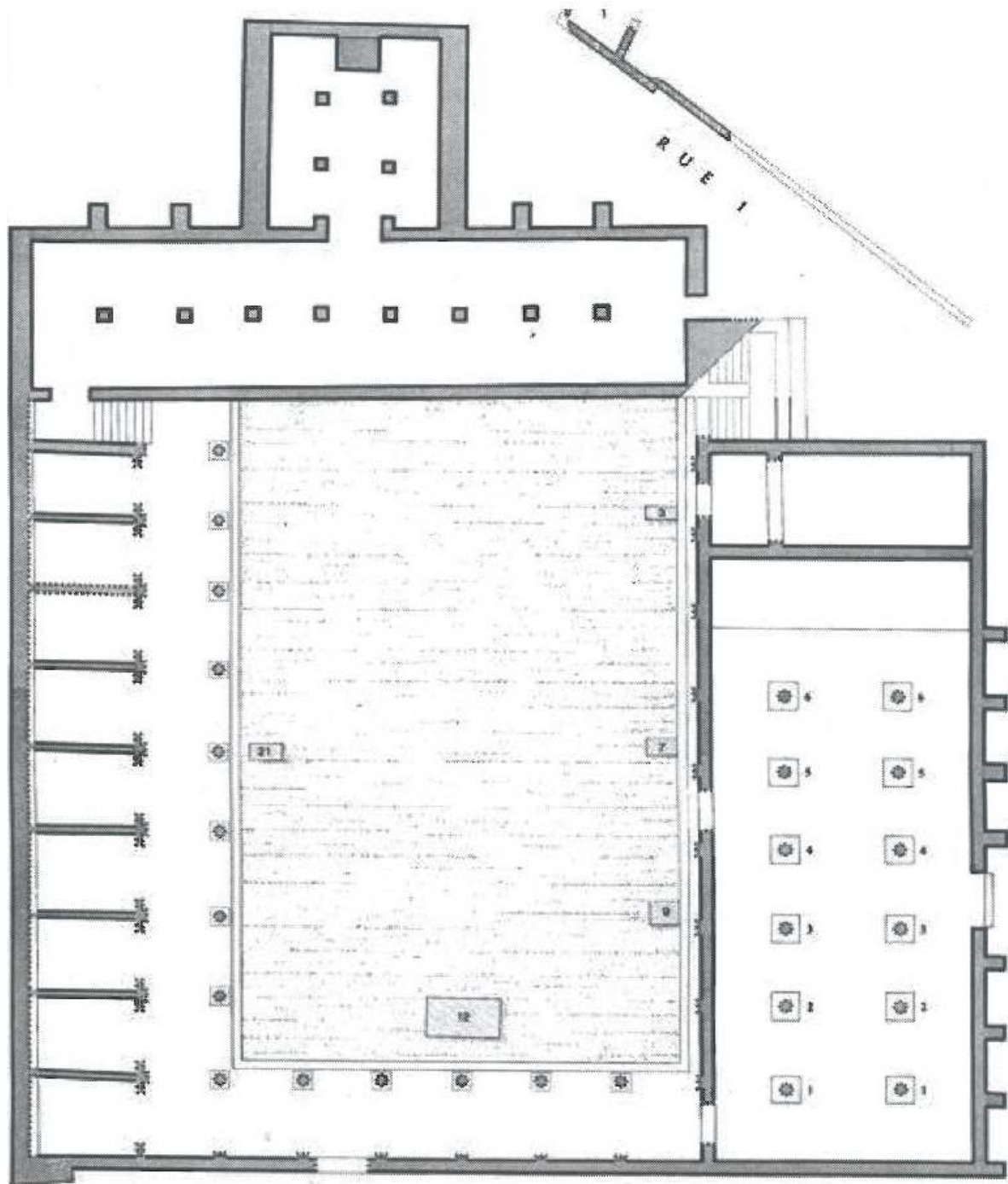

Fig. 4. Plan for det augusteiske forumet. (Alarcão & Etienne vol. 1 1977. Planche IV.)

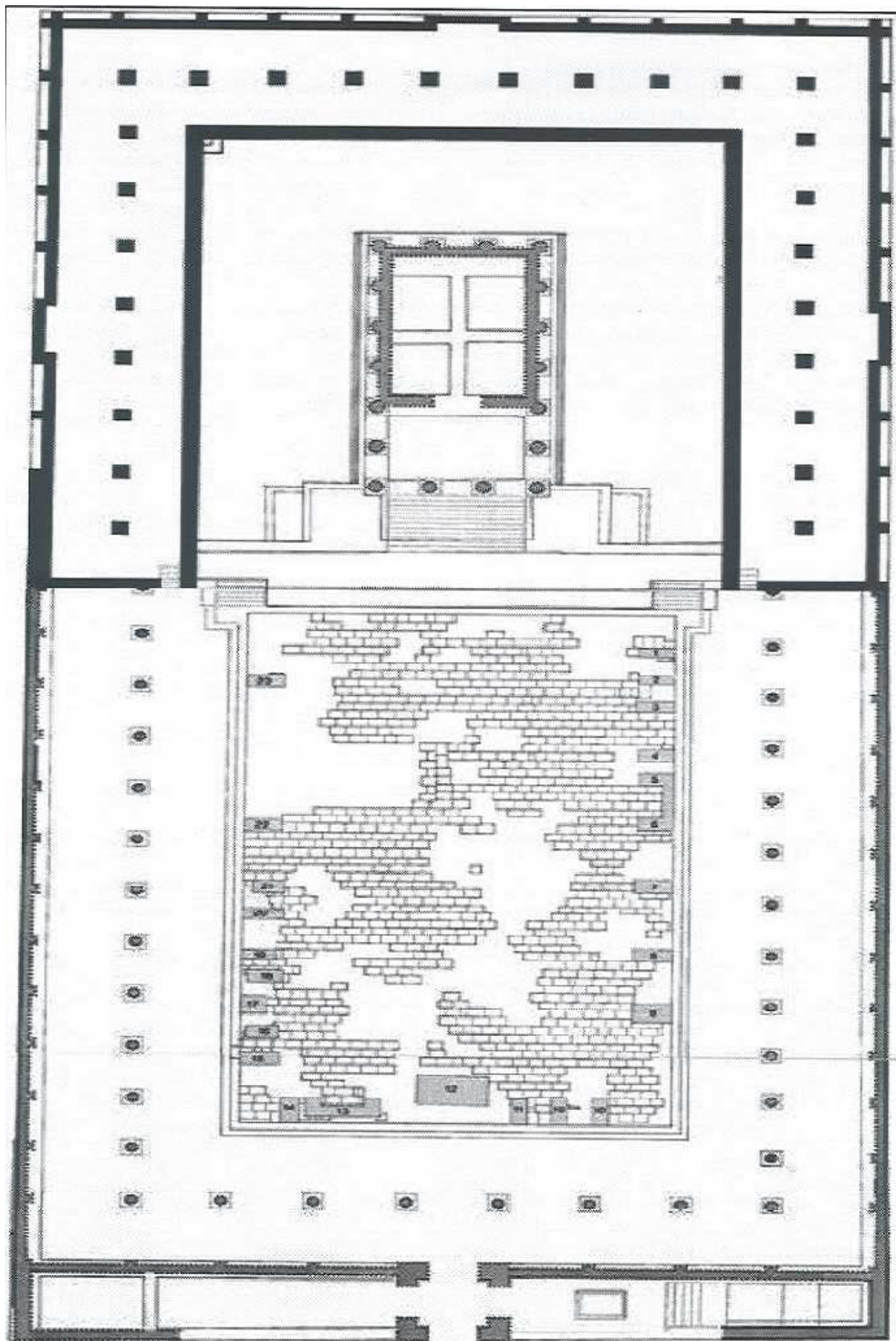

Fig. 5. Plan for det flaviske forumet. (Alarcão & Etienne vol. 1 1977. Planche V.)

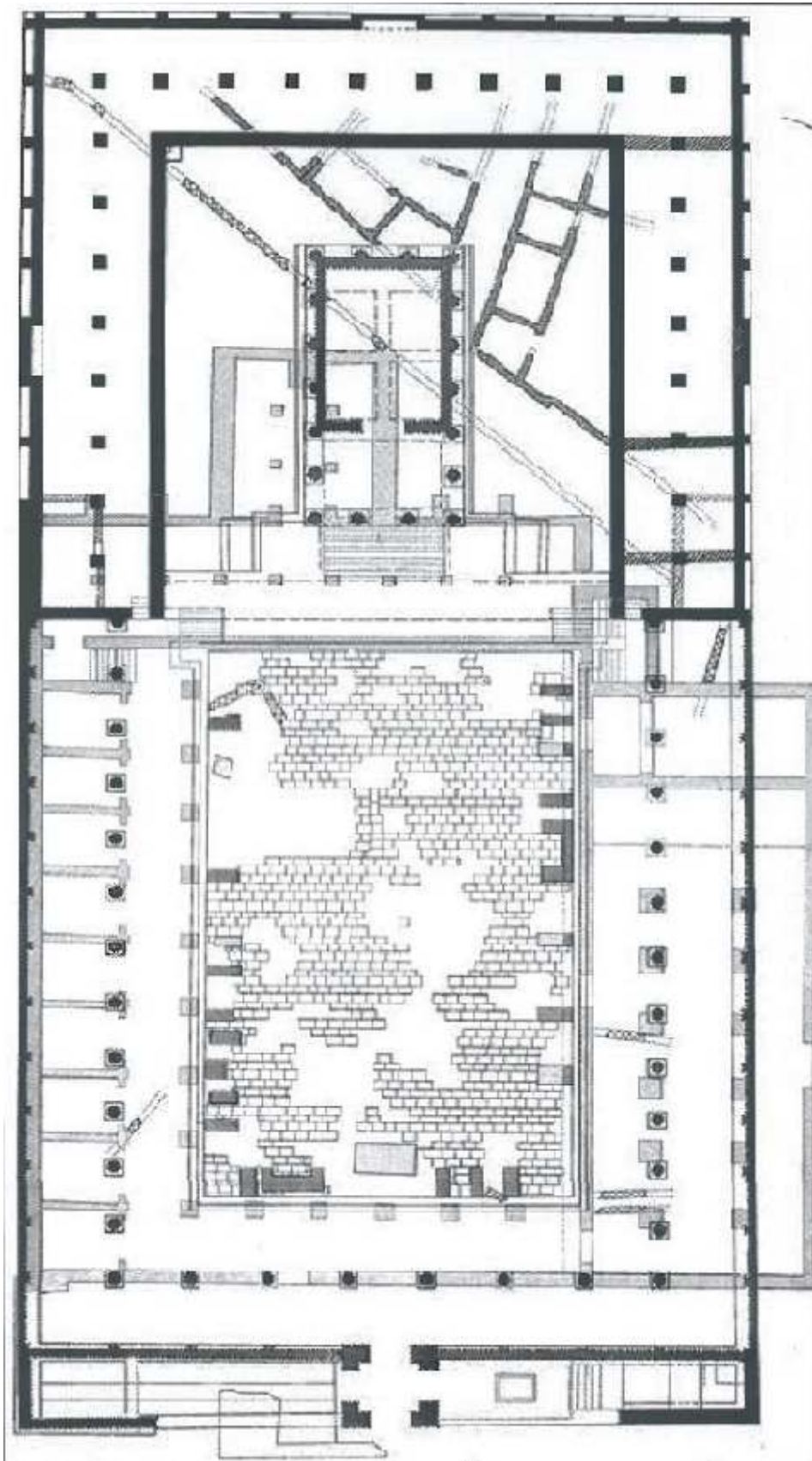

Fig. 6. Plan for det flaviske forumet (mørke farger) over plan for det augusteiske forumet (lyse farger). (Alarcão & Etienne vol. 1 1977. Planche VI.)

3.2.6. Badene

Hittil er det gravd ut rester av fire offentlig bad i Conimbriga, på tre ulike steder.¹⁹² De ble opprinnelig bygget til helt ulike perioder i byens historie, fra Augustus' tid til det 4 århundre e. Kr.¹⁹³ Det augusteiske badet har hatt sammenheng med den store akvedukten som ble bygget inn til byen på samme tid. Badet lå sør i byen og hadde et areal på 800 m², 1400 m² inkludert *palaestra*.¹⁹⁴ Bassenget med kaldt vann, kjent som *frigidarium*, var kvadratisk, og målte 10, 25 x 10, 25 meter. Det hadde en dybde på ca 1, 6 meter.¹⁹⁵ Badet hadde også et *tepidarium*, et basseng med varmt vann. Målene for *tepidarium* var 9, 45 x 6, 9 meter.¹⁹⁶ Den siste delen av selve badeanlegget var *caldarium*. Dette var det varmeste bassenget. Målene til bassenget var de største for alle bassengene i de augusteiske badene, med sine 15, 5 x 12, 75 meter. For å holde på varmen var murene til dette rommet svært tykke. De var 130 centimeter tykke i sør, 160 i øst, 150 i vest, og mellom 190 og 195 centimeter tykke i nord.¹⁹⁷ Noe dekor har overlevd, og i *frigidarium* er det funnet rester av *stukk*¹⁹⁸, som ble dekorert med plantemotiver. I både *frigidarium* og *tepidarium* er det funnet rester av fresker. Disse hadde ulike motiver, og varierte fra plante-og blomstermotiver til geometriske motiver. Ingen avbildninger av mennesker eller dyr er funnet i de augusteiske badene.¹⁹⁹

¹⁹² Nielsen 1990 vol. 2, 16.

¹⁹³ Nielsen 1990 vol. 2 16-17.

¹⁹⁴ Palaestra var en plass som ble brukt til trening, f. eks. bryting.

¹⁹⁵ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 42.

¹⁹⁶ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 44.

¹⁹⁷ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 45.

¹⁹⁸ En blanding av kalk og gips, brukt til dekorasjon.

¹⁹⁹ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 47-48.

Bilde 5. Fra det flavisk-trajanske badet, som ble bygget oppå det augusteiske. (Bilde: Amund Sørås.)

Under den flaviske eller trajanske perioden ble badet ødelagt og erstattet av et mye større bad som målte 2380 m², 3500 m² inkludert *palaestra*.²⁰⁰ Badet hadde ett basseng som var for svømming, *natatio*, og det målte 15,9 x 10,75 meter. *Frigidarium* var delt i tre, og delene, fra vest mot øst, har blitt målt til å ha vært 6,4 x 10,7 meter; 6,4 x 10,5 meter; og 10,7 x 8,87 meter. *Tepidarium* var bare i en del, og målte 10,9 x 8,2 meter. De trajanske badene hadde også noe som ble kalt *laconicum*, som var et dampbad. Dette målte 10,5 x 10,2 meter. Det siste bassenget i de trajanske badene var *caldarium*, og det målte 11 x 8,15 meter.²⁰¹ Til slutt har vi *palaestra*, som altså målte ca 1120 m². I likhet med det augusteiske badet, var også det trajanske dekorert med motiver lagd i *stukk*, men det var også friser og fresker der. Blomstermotiver virker å ha vært de mest vanlige.²⁰² I tillegg til mulighetene for ulike typer

²⁰⁰ Nielsen 1990 vol. 2 16-17.

²⁰¹ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 114-122.

²⁰² Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 127-128.

bad, hadde også de flavisk-trajanske badene et latrineanlegg. Dette målte 10,7 x 5 meter, 53,5 m².²⁰³

I tillegg til det augusteiske og det senere større flavisk-trajanske badet ble det også bygget to mindre bad i Conimbriga i de følgende århundrene. Det ene ble bygd sørøst i byen, sannsynligvis sent på 100- eller tidlig på 200-tallet. Den senere bymuren kom til å plassere badet utenfor byen. Badet var mye mindre enn det som allerede var i byen, og målte ca 600 m². Det siste badet ble bygget i øst, der akvedukten kommer inn i byen. Badet var det minste av alle badene i byen, og målte 210 m². Det har blitt datert til 300-tallet e. Kr.²⁰⁴ Begge de to minste badene var utstyrt med *frigidarium*, *natatio*, *caldarium* og *tepidarium*, akkurat som det største badet.

Bilde 6. Hypokausten fra badet utenfor den senantikke bymuren, sørøst i byen. (Bilde: Amund Sørås.)

²⁰³ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 151.

²⁰⁴ Nielsen 1990 vol. 2 16-17.

Det var altså viktig å tidlig få på plass bad, men også å utbygge dem etter hvert. At den flaviske/trajanske utbyggingen ble dobbelt så stor som det augusteiske badet kan tyde på en eller flere av tre ting. For det første kan det ha skjedd en befolkningsøkning, slik at det ble nødvendig. For det andre kan det å besøke badene ha økt i popularitet. For det tredje kan det ha vært viktig å overgå de tidligere byggverkene, noe som ikke bare gjaldt badene, men også andre bygninger. Dette kan vise et bestemt forsøk på romanisering ovenfra, at innbyggerne tok til seg og likte den romerske badekulturen, eller en blanding av disse.

Badene viser tegn på typisk romersk arkitektur. Til tross for det store spennet i tid mellom dem, ble alle badene bygget med den romerske byggeteknikken *opus incertum*. Det flaviske offentlige badet som ble bygd direkte over det augusteiske ble bygd nesten dobbelt så stort, henholdsvis 2380 og 1400 m².²⁰⁵ Hvorfor en så stor utvidelse ble gjort vites ikke. Det kan ha vært gjort av behov eller for å virke spektakulært. De to andre badene i byen var mye mindre, og virker dermed ikke i samme grad å ha vært til for det spektakulæres skyld. Vi har dessverre ingen informasjon om de ulike badene etter hvert var myntet på ulike sosiale klasser. Nielsen mener at de fleste byer i de vestlige romerske provinsene, herunder Conimbriga, nøyde seg med å bygge forholdsvis enkle bad.²⁰⁶ Uansett har badene utvilsomt vært til for å fremme en romersk livsstil, enten om det kom som følge av romersk taktikk eller byens egne ønsker. Badene har likevel visse mangler. Ingen av dem har spor etter mosaikk. At bad ikke skulle ha mosaikk, med akvatiske motiver er helt usannsynlig. Mosaikk var noe alle romerske bad hadde. Derfor er nok forklaringen at de ikke er blitt bevart, eller at mosaikken kan ha blitt stjålet. Vi kjenner mye mosaikk fra andre deler av byen,²⁰⁷ så dermed må vi gå ut fra at det eksisterte også i badene. Når et eventuelt tyveri skjedde vet vi ikke. En forklaring av tyverier kan være at badet gikk ut av bruk, og at det dermed var åpent for ran, men det kan vi ikke si sikkert.

Alle badfunnene i Conimbriga plasserer byen som minst et lokalt senter i Bekker-Nielsens modell, og sannsynligvis høyere på skalaen enn det.

²⁰⁵ Nielsen 1990 vol. 2, 16.

²⁰⁶ Nielsen 1990 vol. 1, 73.

²⁰⁷ Se mer om private boliger i kap. 3.3.1.

3.2.7. Akvedukten

Conimbriga hadde behov for en akvedukt, grunnet den usikre vanntilførselen fra Rio dos Mouros, som lå i en trang og dyp ravine 40 meter under byen. Dermed ble en akvedukt bygget som del av de augusteiske byggeprosjektene. Akvedukten var opprinnelig 3350 meter lang og hentet vann fra enn innsjø nær dagens landsby Alcabideque. Dagens navn, som er av arabisk opprinnelse, kan oversette til latin med *Caput Aquae*.²⁰⁸ Dette kan ha vært navnet på stedet i den romerske perioden. Ved innsjøen ble det bygget et vaktårn. Innsjøen og tårnet var omringet av murer, som dessverre ikke er blitt datert. Trolig er i alle fall noen av dem romerske. Akvedukten gikk under bakken nesten hele veien til Conimbriga, og er i dag bare synlig når den kommer inn i byen. Etter å ha nådd et vaktårn inne i selve byen delte akvedukten seg i to deler. Den ene gikk til *frigidarium* i det augusteiske badet og den andre delen gikk til kanten av ravinen, der vannet rant ned i elven.²⁰⁹

Tilførsel av rent vann og muligheten for å kvitte seg med skittent vann var avgjørende for å ha offentlige bad. Beskyttelsen av innsjøen og akvedukten, som for det meste gikk under bakken, var svært viktig for byen. Hvis noen av de murene som omringet innsjøen ikke var romerske, åpner det for muligheten for en førromersk akvedukt, og at også lusitanerne satte tilgangen på rent vann høyt.

²⁰⁸ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 52.

²⁰⁹ Alarcão 1988, 38-39

Bilde 7. Akvedukten og den senantikke bymuren. (Bilde: Amund Sørås.)

Akvedukten har den klassiske romerske buen, som ikke bare var et estetisk virkemiddel, men også gjorde en akvedukt lettere i vekt og billigere å bygge. Den ble bygget i det typisk romerske byggematerialet *opus signinum*.²¹⁰ Dette var lønnsomt å gjøre også ute i provinsene. I tillegg kan det ha vært en del av et forsøk på skaping av en romersk identitet og tilhørighet. Det er ikke oppdaget andre akvedukter, noe som heller ikke er sannsynlig, grunnet byens forholdsvis beskjedne befolkning.

²¹⁰ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 53.

Bilde 8. Enden av akvedukten i Conimbriga. (Bilde: Amund Sørås.)

3.2.8. Amfiteater

Nord for forum, i den nordlige delen av byen ligger restene av et amfiteater. Det ble bygget i et juv som omringet nordenden av byen. Oppføringen av amfiteatret er datert til slutten av det julisk-claudiske dynastiet, som endte med keiser Nero i 68 e. Kr. Det ble totalødelagt når den nye og mindre bymuren ble oppført på slutten av 200- og begynnelsen på 300-tallet.

Amfiteatret skal ha hatt plass til rundt fire tusen mennesker, og hele bygningen målte 90 x 60 meter. Dessverre er det ikke gravd ut, men har bare vært åsted for en overflateundersøkelse, så alle detaljer er ikke kjent. Et amfiteater er også kjent fra en av de nærliggende byene, Bobadela.²¹¹ Det tyder på at slike bygninger ikke var ukjente i området, og at ingen av dem dermed var unike. Vi ser i så fall tegn på at det kan ha vært en klar plan for å gjøre hele området mer romersk. Det kan heller ikke utelukkes at både innbyggerne i Conimbriga og andre steder i Lusitania hadde tilsvarende skikker som romerne hadde, og at det dermed ikke

²¹¹ Alarcão 1988, 39.

var ulogisk at det ble bygget passende arenaer for å arrangere disse. Hvis de hadde det, ville det være enkelt å inkorporere dem i et romersk amfiteater. Uansett må vi regne med at det har vært arrangert de samme underholdningstilbudene her som vi finner i amfiteater i resten av Romerriket. Tilstedeværelsen av et amfiteater kan bare bety at f.eks. gladiator- og dyrekamper, kamper med ville dyr osv. har funnet sted.

Den siste bymuren gikk gjennom amfiteateret, som dermed ble ødelagt for å forsterke byens forsvar. Dette skjedde på slutten av 200-tallet, og kanskje utpå 300-tallet. Om det som var igjen etter byggingen av muren ble brukt er uvisst, men usannsynlig.²¹² Det er heller ikke noen funn etter et nytt amfiteater innenfor de nye bygrensene. Vi kan ikke utelukke at dette kan bli funnet ved framtidige utgravninger, men det er usannsynlig. Ved det økte forsvaret av byen og alle pengene som må ha gått med til dette, ville ikke et nytt amfiteater ha vært høyt på listen av prioriteringer.

At Conimbriga hadde et amfiteater gjør at vi kan plassere den i Bekker-Nielsens modell som et regionsenter. Vi vet ikke om dette endret seg da det ble ødelagt, men siden det var av militære, defensive behov, trenger ikke byens status ha endret seg av den grunn.

3.2.9. Religiøse bygninger

Det augusteiske forumet fungerte, i tillegg som et administrativt og kommersielt sentrum, som et religiøst senter. Dette kan ha endret seg til den flaviske perioden, og forumet kan, som vi har nevnt før, ha fungert som utelukkende et religiøst sentrum. Men dette er en usannsynlig teori. Under de augusteiske byggeprosjektene ble et tempel bygget ved forumets nordende. Templet var bygget i den corinthiske stilen de fleste romerske tempel var bygget etter.²¹³ Daniel Osland mener Conimbriga og nabobyen Aeminium begge viser tegn til at en aktiv keiserkult eksisterte.²¹⁴ Templet ble ødelagt mot slutten av det første århundret e. Kr., men de få restene som er igjen viser at det målte 34, 4 x 7, 98 meter. Det var bygget oppå en *cryptoporticus*²¹⁵, som sannsynligvis var 4, 5 meter høy, og gjorde at templet fikk en

²¹² <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas01.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

²¹³ Alarcão 1988, 41.

²¹⁴ Osland 2006, 74.

²¹⁵ Dekkede, gjerne underjordiske korridorer.

dominerende posisjon over forum og byen.²¹⁶ I nord åpnet *cryptoporticus* seg mot en krypt som gikk i nord-sørlig retning, og var 10,5 meter lang og 8,8 meter bred.²¹⁷ Som med andre bygninger i byen, ble også templet bygget på ny under de flaviske byggeprosjektene. Det nye templet ble også bygget i *corinthisk*²¹⁸ stil, og ble også plassert oppå en *cryptoporticus*. Denne målte 46,7 meter fra vest til øst på nordsiden, 47,3 meter fra vest til øst på sørsiden, og fra nord til sør målte den 41,25 meter.²¹⁹ I tillegg er det spor etter det som kan ha vært et sekundært tempel på sørsiden av forumet. Det kan ha vært dedisert til Conimbrigas *genius*.²²⁰

Bilde 9. Templet ved nordenden av forum. (Bilde: Amund Sørås.)

Kristendommen fikk ikke satt mange spor etter seg i Conimbriga. Det er sannsynligvis på grunn av den korte perioden mellom kristendommen ble tillatt i 313 e. Kr., og senere eneste tillatte religion i riket i 380 e. Kr., og fraflyttingen av byen begynte. Denne fraflyttingen

²¹⁶ Alarcão 1988, 38.

²¹⁷ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 29.

²¹⁸ En av de tre store, greske arkitekturstilene innenfor søyler, de to andre er den ioniske og den doriske. Ble etter hvert vanlig i romerriket.

²¹⁹ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 93.

²²⁰ Alarcão 1988, 40-41.

begynte med de germanske svebernes erobring og plyndring av byen i 465 e. Kr., og igjen tre år senere.²²¹ Det gir oss en periode som ikke kan ha vart mer enn ca 150 år. Det som står igjen i Conimbriga er en tidlig kristen *basilika*. Den ble av uvisse grunner bygd oppå et tidligere bolighus, som tilhørte eller var bebodd av en mann ved navnet Tancinus, og som derfor er kjent som Tancinus-huset. Hvorfor *basilikaen* ble bygget over et tidligere bolighus er ikke kjent, men huset kan ha blitt donert bort av eieren til et slikt formål. Det er heller ikke kjent om det en periode eksisterte side om side med templet på forum, eller om det kom etter kristendommen ble eneste tillate religion, og dermed var alene om å være gudshus.

Vi ser her at det eneste sikre romerske templet vi vet om var på forum, og høyst sannsynlig til ære for keiseren og dermed del av den imperiale keiserkulten. Det kan ha vært et annet, sekundært tempel på forum. Kristendommen lot altså bare spor etter ett gudshus være igjen i Conimbriga. Men både når det gjelder mindre templer, basilikaer, og kanskje mindre kirker, kan vi ikke sikkert si at det ikke var noen der. Igjen vil framtidige utgravninger kanskje gi svar på det.

Bilde 10. Den kristne basilika, tidligere Tancinus-huset. (Bilde: Amund Sørås.)

²²¹ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

I Bekker-Nielsens modell ser vi at for å være minst et lokalt senter måtte en by ha bl.a. templer og kirker. Conimbriga hadde begge deler, om enn kanskje ikke samtidig. For å være et regionsenter under kategorien religion måtte en by ha en katedral og et *capitolium*. Slike bygninger hadde ikke Conimbriga.

3.2.10. Nekropolen

I motsetning det meste andre vi har vært innom lå en *nekropolis* aldri inne i selve byen, men alltid utenfor bymurene. Få spor er igjen etter *nekropolen* i dag, da mesteparten er blitt ødelagt.

Etter kristendommen tok over ble et område rett nord for forum, som var begynt å forfalle, brukt som *nekropol*.²²² De kristne hadde ikke det samme forholdet mellom ”de levendes by” og ”de dødes by” som de som tilba de romerske gudene. Dessverre er det enda ikke datert sikkert, så det kan være graver fra den vestgotiske perioden eller fra senere i middelalderen.²²³ Men hvor var så den opprinnelige, romerske *nekropolen* i Conimbriga? Vi har ingen store fysiske rester etter *nekropolen* som gir oss en klar oversikt over hvordan den var organisert og hvor stor den var, men vi kan plassere den ut fra de funnene som er gjort. De fleste gravene og andre monumenter til de døde er funnet i det som i dag er landsbyen Condeixa-a-Velha, som ligger nord for Conimbriga, rett utenfor den første bymuren. Det gjør det problematisk å få en fullstendig oversikt over *nekropolen*. Dette har gjort at det sannsynligvis er mye som ikke er funnet eller er gått tapt, takket være beliggenheten under den moderne landsbyen. *Nekropolen* lå ikke rett ved de veiene vi kjenner til inn og ut fra Conimbriga. Vi vet ikke hvorfor, men det kan være to mulige svar. Det ene er at en vei nordover ut av byen ikke er oppdaget, grunnet vanskelige graveforhold med tanke på den moderne landsbyen rett ved, mens det andre er at den ble plassert der for å ikke spise av eventuelt fruktbart jordbruksland andre steder.²²⁴

²²² <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas23.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

²²³ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 169.

²²⁴ Mer om funn fra nekropolen i kap. 4.7.4.

3.3. Private bygninger

Conimbrigas private bygninger vil her handle om de private boligene, som lå i *insulae*, og verksteder, fabrikker og butikker, som i noen tilfeller kan ha vært i samme bygning som boligene. Navnene på de ulike husene gjenspeiler ikke nødvendigvis folk som bodde der, men er hentet fra navn på enkeltpersoner, som kan ha bodd der, eller ting som karakteriserte bygningen. Dette var ikke navn som var i bruk i antikken, men er moderne navn gitt av arkeologene for å identifisere og organisere byen.

3.3.1. Boliger

I de områdene av Conimbriga som er blitt gravd ut er det funnet flere private hus og boligkomplekser. De fleste har vært *insulae*²²⁵, men fire store private hus er funnet.

Det er spesielt fire hus i Conimbriga som er ganske godt bevart, og som etter alle solemerker har vært bebodd av de mer velstående innbyggerne i byen. Disse blir kalt henholdsvis *Svastikahuset* (Casa da Cruz Suástica), *Skjeletthuset* (Casa dos Esqueletos), *Cantabers hus* (Casa de Cantaber) og *Fontenehuset* (Casa dos Repuxos).²²⁶ Svastikahuset, Skjeletthuset og Fontenehuset havnet alle på utsiden av den bymuren som kom mot slutten av 200-tallet. De må altså enten ha blitt ofret for å beskytte resten av byen, eller ha vært fraflyttet. Om en eventuell fraflytting allerede hadde skjedd eller om den skjedde på grunn av bymuren er uvisst. De to førstnevnte var to ulike hus i samme *insula*.

Cantabers hus er oppkalt etter Cantaber, som skal ha vært en lokal viktig og rik mann, noe det overdådige huset tyder på. De tre andre er oppkalt etter typiske trekk ved husene. Noe av dette har vi allerede vært innom i avsnittene over, men selve arkitekturen mangler foreløpig. Var husene til en viss grad bygget som rike romere gjerne bygde husene sine, og var de organisert på samme måte? Her vil det være utallige typer rom vi *kan* ta for oss, men det viktigste vil være å se på de mest kjente og vanlige rom, f. eks. *atrium*²²⁷, *peristylum*²²⁸ og *triclinium*²²⁹. Dessverre er mye av veggene og murene fra husene borte, men arkeologene har klart å

²²⁵ Leilighetskomplekser.

²²⁶ <http://www.conimbriga.pt/portugues/ruinas0.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

²²⁷ En stor åpen plass midt i sentrum av huset.

²²⁸ Søylegang rundt atrium.

²²⁹ Spiserommet.

identifisere rominndelingen. Vi skal ikke se om husene var typisk romerske, da det blir en håpløs definisjonsdebat, men heller undersøke om det var noen romerske trekk, og kanskje noen innfødte også.

Alle disse rikmannshusene hadde *atrium*²³⁰ med en søylegang, *peristylum*²³¹, rundt, plassert i sentrum av huset. De hadde også et *triclinium*²³², rett bak den åpne plassen. Ut mot gatene, ikke direkte knyttet til selve huset med dører, var butikker. De har også vært utstyrt med egne kjøkken og soverom. Rommene var ikke sammenslåtte rom, og i motsetning til hva fattigere familier måtte gjøre trengte ikke de rike å gjøre sine gjøremål på mindre areal og i færre rom. Dette er en organisering av huset vi kjenner igjen fra romerske hus fra for eksempel Ostia, Pompeii og Herculaneum i Italia. Conimbriga var nok aldri stor nok til å ha større, utpregede bydeler. Hvis vi likevel skal si at det fantes en rikere del av byen enn resten, virker det som de rike husene alle lå nær hverandre. De befant seg i den sørøstlige delen av byen. I tillegg til disse fantes det et hus, tilhørende en viss Tancinus, som lå i samme del av byen. Huset var bygd opp på samme måte som de andre rikmannshusene. Senere ble det derimot ødelagt og erstattet av den tidlige kristne *basilikaen*.

Svastikahuset er oppkalt etter gulvmosaikken som dekte huset. Mosaikken er blitt veldig godt bevart, og har et gjennomgående trekk, nemlig svastikaer. All mosaikken i huset hadde et enten konkret svastikamønster eller mønster som tok utgangspunkt i dette. Det er det eneste huset i byen som hadde dette. Det viser at et opprinnelig østlig symbol, som svastikaen var, i romersk tid kunne komme helt til Lusitania. Huset var sentrert rundt et *atrium* med en *peristyl* rundt. *Peristylen* førte til *triclinium*, som var det største rommet i huset. Bygningen hadde to dører, en vendte ut mot gata i øst, mens den andre gikk ut mot en liten åpen plass mellom huset og en rekke *tabernae*. To rom i den vestlige delen av huset ble ødelagt da den siste bymuren ble bygget.²³³

²³⁰ En åpen plass midt i huset.

²³¹ En søylegang rundt den åpne plassen.

²³² Spiserommet.

²³³ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas04.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

Bilde 11. Mosaikk fra Svastikahuset. (Bilde: Amund Sørås)

I likhet med Svastikahuset var Skjeletthuset sentrert rundt et *atrium* omgitt av en *peristyl*. Også deler av dette huset ble ødelagt av bymuren. Huset dekte et areal på 945 m². Det største rommer i huset var *triclinium*.

Cantabers hus lå sentralt i byen, rett sørøst for forum. Huset var den største *insula* i byen, og kanskje den rikeste. *Peristylen* gikk rundt en sentral hage. Den var utstyrt med et system av fontener. Inne i husene var flere av gulvene dekorerte med mosaikker. Her var også et stort *triclinium*, som lå ved den ene enden av *peristylen*.²³⁴

²³⁴ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas03.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

Bilde 12. Deler av Cantabers hus. (Bilde: Amund Sørås.)

Fontenehuset har fått navnet sitt etter den store hagen midt i huset som var utstyrt med mange fontener. Huset var svært rikt på gulvmosaikker. Også dette huset hadde et stort *triclinium*. Dette lå ved husets østende, bak den store sentrale hagen.²³⁵

Uheldigvis kjenner vi mindre til husene til de som ikke hadde like mye å rutte med og hadde mer beskjedne boliger. Ruinene av flere av disse husene er ikke like godt bevart som de rikmannshusene vi kjenner til. Langs bygningens sørside lå det en rekke butikker.

Det er dog heldigvis rester av flere *insulae*, blokker hvor de fattige og andre som ikke var rike bodde. Disse finnes på flere ulike steder rundt i byen. Lite vites om disse, og bygningene har gjerne fått navn etter spesielle objekter funnet i dem eller epigrafiske funn som forteller om en eller flere av beboerne. *Insulae* er en type bygninger kjenner vi fra de fleste romerske byer, for eksempel Ostia, Pompeii og Herculaneum.

²³⁵ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas10.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

Bilde 13. Fontenehuset. (Bilde: Amund Sørås.)

Siden de ulike bygningene ikke er like godt gravd ut, har vi ikke nøyaktige og sammenlignbare mål på alle. Men de som er utgravd kan vi beskrive fysisk. De fleste ble bygget allerede i augusteisk tid, og det virker ikke som alle ble utvidet eller bygd på ny under senere byggeprosjekter.

Insulaen vest for forum er bare delvis utgravd, og vi vet ikke alle dimensjonene. De vi kjenner til er østsiden, som vendte mot forum og var 23 meter lang, og sørsiden, som var 14 meter lang. Bygningen ble trolig oppført en gang i løpet av det første århundret e. Kr., og ble bygd i *opus signinum*.²³⁶

Patera Emanuel-*insulaen* rett sør for forum er det ingen konkrete mål på, men det ser ut til å ha vært i alle fall 15 rom, som vi vet om, i bygningen.²³⁷

Noe av det samme problemet har vi i *Andercus-insulaen*, som ligger rett over gaten vest for Patera Emanuel. Lite av den er utgravd, så et nøyaktig areal på bygningen er ikke mulig å si.

²³⁶ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 71.

²³⁷ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 70.

Men vi kan si at det er spor etter minst tre rom, hvorav det ene målte 8, 7 meter fra øst til vest. Bygningen har trolig vært klart lengre nord mot sør enn den var øst mot vest.²³⁸

Fallosvasehuset, ved forums sørvestre kant, er heller ikke ferdig utgravd, men er bedre utgravd enn de foregående *insulae*. Det er funnet ut at bygningen må ha hatt 34 rom.²³⁹ Når huset ble videre utbygd i enten den flaviske perioden eller den trajanske perioden, var huset formet som et trapes, der sørsiden var 50 meter, østsiden 8 meter, nordsiden 42 meter og vestsiden 27 meter.²⁴⁰ Den er altså blant de bedre bevarte ruinene fra denne perioden.

Insulaen nord for de augusteiske badene er blant de best utgravde. Det har vært i alle fall 31 rom, og bygningen var formet som et trapes. Nordsiden målte 36 meter, mens sørsiden målte 27 meter. Siden som vendte mot veien til badene målte 33 meter. Mellom *insulaen* og badene var det et gap på bare 1,5 meter.²⁴¹ Alarcão og Etienne mener at en slags middelklasse begynte å bosette seg i de mindre forseggjorte *insulae* vi har diskutert, mens den politiske og økonomiske eliten bosatte seg nærmere byporten i øst, der hovedveien fra nord til sør i Lusitania kom inn i byen.²⁴²

Det har også eksistert *villaer* i området rundt Conimbriga. En *villa* lå aldri innenfor bymuren, da den ville ta opp altfor mye plass. *Villaene* var ofte eid av rike mennesker, men drevet av slaveforpaktere. De fleste *villafunnene* nær Conimbriga er gjort vest for byen, i et område mellom Conimbriga og nabobyen Aeminium i nord.²⁴³

Vi ser at byen boligmessig var totalt dominert av *insulae*, og at disse har vært for folk av ulik økonomisk bakgrunn. De *insulae* vi kjenner best til, har altså vært de for de antatt rikeste. Disse har sine forskjeller. Hageanleggene var unike for Cantabers hus og Fontenehuset, men alle ser ut til å ha vært bygd etter samme plan. Den typisk romerske boligløsningen med *atrium*, *peristyl*, *triclinium*, butikker, private rom osv., ser ut til å ha vært felles for alle husene.

²³⁸ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 71.

²³⁹ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 74-75.

²⁴⁰ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 138.

²⁴¹ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 76-77.

²⁴² Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 81.

²⁴³ Gorges 1990, Fig. 3.

3.3.2. Butikker, fabrikker og verksteder

Som vi har sett tidligere lå det minst 9 *tabernae* plassert på vestsiden av Conimbrigas forum. De lå på en rekke, side om side med hverandre. Hver av dem hadde samme lengde, men ulik bredde.²⁴⁴ Det viser at forum også må ha spilt en rolle som et kommersielt sentrum i byen, men også på andre steder i byen eksisterte det *tabernae*. Størst konsentrasjon av butikker finner vi øst i byen, i den samme *insulaen* som inneholdt Svastikahuset og Skjeletthuset, rett ovenfor veien fra Fontenehuset. De befant seg altså i et område med noen av byens største *insulae*. De lå sentralt plassert med tanke på å få varer inn og ut av byen, og det var her flest folk må ha ferdes. Veien mellom butikkene og Fontenehuset var nemlig hovedveien som gikk gjennom Lusitania, fra Olisipo²⁴⁵ i sør til Bracara Augusta²⁴⁶ (i Tarraconensis) i nord. Herfra fortsatte veien rett inn til hjertet av byen, forum. Butikkene strakk seg et kvartal, i øst-vestlig retning, og utgjorde til sammen et areal på 147 m².²⁴⁷ På andre siden av veien, i Fontenehuset, finner vi også en rekke butikker som er vendt ut mot hovedveien.²⁴⁸ Flere butikker kjenner vi ikke til, men ut fra det vi vet om kan vi si at det tydelig var viktig å ha butikker sentralt plassert langs hovedveien.

Conimbriga ligger i et område med mye kalkstein.²⁴⁹ Det ble brukt mye kalkstein i oppførelsen av bygninger i byen. Kalksteinen var både av lokal og importert art. Den importerte kalksteinen kom til byen i to typer, myk kalkstein og glatt kalkstein. Den myke kalksteinen ble hentet fra Ança, ca 30 km unna, nær Conimbrigas nabo-*civitas* Aeminium i nord, mens den glatte kom fra Porte de Mós nær Sellium, 70 km sørover.²⁵⁰ Kalksteinen var dermed ganske lokalt produsert, og byen var ikke avhengig av å hente og frakte dette over store avstander. Kostnadene med å importere fra produksjonssteder nær Conimbriga må ha vært lavere enn å importere dem langveisfra. Lenger nede langs Mondego-elven, ved Pedrulha, er det funnet rester av kalksteinsovner.²⁵¹

²⁴⁴ Alarcão & Etienne vol. 1 1977, 34.

²⁴⁵ Lisboa.

²⁴⁶ Braga.

²⁴⁷ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas30.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

²⁴⁸ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas10.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

²⁴⁹ Mierse 1999, 85.

²⁵⁰ Alarcão 1988, 81.

²⁵¹ Alarcão 1988, 83.

To smeltedigler er blitt funnet i Conimbriga. Den ene var laget for smelting av kobber og tinn, mens den andre inneholdt rester av kobber og sink.²⁵² Det kan altså ha vært marked for smelting av metaller, enten på en liten, lokal skala, eller for eksportering til et større område. Leirpiper fra det som mest sannsynlig har vært metallurgiske ovner er funnet, og det samme er håndtaket til en *situla*, en type dekorert kar.²⁵³ Disse kan tyde på at metallverksteder har eksistert i Conimbriga.

Rørene i byen, som fraktet vann og kloakk har kommet fra Malhada, et stykke nord for Aeminium. Der fantes det en blygruve, hvor romerne gravde ut sjakter. Disse rørene trodde man lenge kom fra Braçal, et stykke øst for Conimbriga, et område der det også må ha vært blygruver.²⁵⁴ Gruver finner vi også sørøst for byen, i dagens Vila de Rei og Melreu. Conimbriga må ha hatt en lokal produksjon av keramikk. Byen er en av få byer i Lusitania hvor det er funnet keramikkovner. Det er dermed blant de materialene vi kan bekrefte at ble laget der.²⁵⁵

Det er ikke funnet konkrete spor av mosaikkverksteder i Conimbriga, men vi vet fra de private boligene i byen at det var mye mosaikk i byen. Dermed kan vi ikke utelukke en lokal produksjon av dette.

Et siste produkt som kan ha blitt produsert i Conimbriga er tekstiler. Det er funnet to udaterte skyttler, som brukes i vevstoler. Det eneste som er sikkert er at de er fra romersk tid.²⁵⁶ Det er uvisst om de kommer fra en tekstilfabrikk eller bare fra et privat hjem, men det åpner i alle fall opp for muligheten for en lokal tekstilproduksjon.

Det er ikke utenkelig at det har vært et mosaikkverksted i byen. Har det vært der kan vi plassere byen som et regionsenter i Bekker-Nielsens modell. Ellers har vi ingen funn som kan plassere Conimbriga som et regionsenter for lokal handel og håndverk, men vi kan ikke utelukke det.

²⁵² Alarcão 1988, 80.

²⁵³ Alarcão 1988, 80.

²⁵⁴ Alarcão 1988, 79.

²⁵⁵ Blazquez 1978, 287.

²⁵⁶ Objektnr.: A 320, A 4088. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

3.4. Gjenstander

3.4.1. Keramikk

Keramikk virker å ha vært i Conimbriga før romerne kom. Det er gjort 50 funn av keramikk fra førromersk tid, jernalderen²⁵⁷, som faller i tre ulike typer: elleve vaser i tartesso-orientalsk²⁵⁸ stil, ni *amforae* av orientalsk type²⁵⁹, og forskjellige typer malt keramikk. Når vi kommer inn i den romerske perioden, vil vi se at forekomsten av keramikk blir mye større. Det ble laget keramikk i flere ulike stiler, men vi skal se på hvilke gjenstander som ble laget av keramikk.

Det er funnet flere typer keramikk i conimbriga fra vår periode. Den første typen er den *campaniske*²⁶⁰ typen. Av denne er det funnet 86 vaser, men bare 38 er publisert. Disse er ikke fullstendig datert, men var vanlige i det første århundret e. Kr.²⁶¹

Den andre typen er det som blir kalt ”*céramiques a parois fines*”, ”tynnvegget keramikk”. 84 vaser er funnet, fra fem ulike produksjonssteder/områder: Italia, Baetica, Emerita Augusta, Bracara Augusta og La Graufesenque. Elleve vaser er fra det sentrale Italia, nærmere bestemt byen Cosa i Etruria. Dette var et stort produksjonssted for keramikk, men i løpet av den flaviske perioden ble byen, i alle fall i Conimbriga, utkonkurrert av produksjon i Hispania. Fra provinsen Baetica er 43 vaser funnet. Et like sterkt senter for produksjon av vaser finner vi i Emerita Augusta. 28 tynnveggete vaser er funnet i Conimbriga med opphav derfra. I tillegg til disse stedene har vi to tynnveggete vaser. Den ene har opphavet sitt i Bracara Augusta i provinsen Tarraconensis, mens den andre ble laget i det store keramikkproduksjonscenteret La Graufesenque i det sørlige Gallia. Tynnvegget keramikk ser ut til å ha vært mest vanlig fra slutten av republikken (40-tallet f. Kr.) til inn i den flaviske perioden (60-70-tallet e. Kr.).²⁶²

²⁵⁷ Jernalderen dateres forskjellig i ulike områder, men vi kan datere den fra ca. 1000 f. Kr. til romerne tar over Conimbriga.

²⁵⁸ Tartessos var en legendarisk by og et område nevnt av flere av antikkens historikere. Den kan ha eksistert rundt munnen til Guadalquivir sørvest i dagens Spania. Byen var sannsynligvis kulturelt dominerende i forhold til sine naboer og større områder sørvest på den iberiske halvøya. Den orientalske delen av påvirkningen var sannsynligvis fønikisk og gresk opphav.

²⁵⁹ Også her er det snakk om fønikisk og gresk påvirkning.

²⁶⁰ Fra Campania i Italia, eller imitasjoner av disse.

²⁶¹ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 21-26.

²⁶² Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 27-37.

Den tredje typen keramikk fra Conimbriga er finmalt glass som er blitt smeltet fast med keramikk. Det er ikke funnet store mengder av dette i byen, men vi har seks eksempler på det. Produksjonssentrene lå særlig i Italia, Gallia, Britannia, Germania, Syria og Asia Minor. De fire førstnevnte produksjonsstedene var påvirket av gjenstandene som ble laget i de to siste. Disse ble produsert over et større tidsrom, med spor av produksjon i Tarsus i Asia Minor fra det første århundret f. Kr. og det andre e. Kr. I Syria ble keramikken produsert i Seleukia og Dura-Europos i det andre og tredje århundret e. Kr. De europeiske produksjonsstedene lagde denne typen keramikk i de to første århundrene e. Kr.²⁶³

Den fjerde typen er malt keramikk. Det var en variasjon av farger, blant annet gult, rosa, grått, rødt og oransje. Denne typen var vanlig i Conimbriga, og et er funnet 60 vaser som bekrefter det. Produksjonsstedene er usikre, men noen ser ut til å ha vært produsert andre steder i Lusitania, i byene Fiães, Guifões og Las Merchanas, helt nordøst i provinsen. Produksjonen foregikk over en lang periode. Den tidligst daterte er datert til den andre halvdel av det første århundret, mens andre er datert til svebernes herjinger i 465 og 468 e. Kr.²⁶⁴

Den femte typen keramikk er rødfigurvaser. 31 av disse er imitasjonsprodukter fra Conimbriga og omegn, samt byer nord i Lusitania og nordvest i Tarraconensis. 18 av vasene er fra andre steder, mange fra området rundt Bracara Augusta i Tarraconensis, og en er fra den sør-lusitanske byen Mirobriga. De tidligste er datert til rett før kristi fødsel, men de fleste er fra det første århundret e. Kr.²⁶⁵

Tilsvarende vaser har vi bevart i den hvite typen figurvaser, men disse ser ut til å ha vært mindre i antall. 15 av dem er funnet og publisert. Også blant disse er det første århundret e. Kr. den perioden med størst produksjon, men noen var produsert under keiser Trajans tid.²⁶⁶

Den sjettede typen keramikk er gråfigurvaser fra senantikken, 38 i tallet. Hvor disse er produsert er usikkert, men de har likhetstrekk med tilsvarende vaser fra Languedoc i det sørlige Frankrike, i det som var den romerske provinsen Narbonensis. Få er nøyaktig datert, men de som er datert til det femte århundret e. Kr., og en dateres konkret til svebernes herjinger i 465 og 468 e. Kr.²⁶⁷

²⁶³ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 39-42.

²⁶⁴ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 43-50.

²⁶⁵ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 51-58.

²⁶⁶ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 59-64.

²⁶⁷ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 65-69.

Den sjuende typen er gulaktig hvitkeramikk. Vi har 30 vaser av denne typen. 22 av disse er laget av mørtel, mens resten er av finkeramikk. Disse ble produsert i det første århundret e. Kr.²⁶⁸ Av andre typer hvitkeramikk har vi bare tre funn, hvorav to vaser er av grov keramikk, og en er av fin keramikk.²⁶⁹ De siste vasene som er funnet i Conimbriga er av Alarcão og Etienne gruppert sammen som ulike typer andre vaser. Det er 36 av disse. Mange av dem er fra det første århundret e. Kr. Produksjonsstedet er ukjent for de fleste, men noen ligner på typer vi finner i Italia, Britannia og andre steder i Hispania. Vasene i disse kategoriene har kommet fra Vindonissa (Windisch i Sveits) og Camulodunum (Colchester).²⁷⁰

Den åttende typen keramikk fra Conimbriga er amforaer. 58 stykker er funnet, og de stammer fra flere ulike produksjonssteder. Fem er av gresk-italiensk type. Disse ble brukt til å frakte vin fra Campania, Latium og kanskje Etruria. De andre amforaene stammer fra flere ulike produksjonssteder. Noen kommer fra Oberaden i det som var provinsen Germania Inferior eller fra Haltern i samme provins. Andre kommer fra Vindonissa og Camulodunum. Amforaene som er funnet i Conimbriga ser ut til å ha blitt produsert fra rundt 130 f. Kr. til det andre århundret e. Kr.

Den niende typen keramikk det er gjort funn av i Conimbriga er lamper. 153 lamper er det funnet rester av. 14 av stammer fra republikken, mens resten er fra keisertiden. Flere er fra det første århundret e. Kr.²⁷¹

Ellers er keramikken i byen sporet til Miranda do Corvo, som ligger nært Conimbriga, og Bracara Augusta,²⁷² hovedstaden i conventuset Bracarensis, nordvest i provinsen Tarraconensis, helt nord i dagens Portugal. Av keramikken fra resten av Hispania var det bare den fra byene Illiturgi (Andújar,) i Baetica og Tritium i Tarraconensis som slo gjennom i Lusitania.²⁷³ Undersøkelser har vist at leire fra Conimbriga og byens umiddelbare nærhet samsvarer i mindre grad med den man finner i byens keramikk enn det leire lengre unna gjør.²⁷⁴ Stemmer dette tyder det på mye import, enten av keramikken selv, eller av leiren til å

²⁶⁸ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 71-74.

²⁶⁹ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 74.

²⁷⁰ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 74-77.

²⁷¹ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 93-111.

²⁷² Alarcão 1988, 83.

²⁷³ Alarcão 1988, 89.

²⁷⁴ Maniatis 1989, 509.

produsere denne med. En del av keramikken er ennå ikke blitt nøyaktig datert. Det som har blitt datert viser at keramikken er fra alle deler av den romerske perioden i Conimbriga, men særlig det første århundret ser ut til å ha vært et høydepunkt for produksjonen av keramikk.²⁷⁵

Terra Sigillata

Den dominerende form for keramikk i Conimbriga var *terra sigillata*, leirkar. Disse kan deles inn i følgende grupper: 1. Italiensk *terra sigillata*, som det er gjort 272 funn av i Conimbriga;²⁷⁶ 2. Sjørgallisk *terra sigillata*, 363 funn;²⁷⁷ 3. Spansk *terra sigillata*, 433 funn;²⁷⁸ 4. Klar *terra sigillata*, 205 funn;²⁷⁹ 5. Sen regional *terra sigillata*, 69 funn.²⁸⁰ Alarcão mener at en så forholdsvis stor del av funnene i Conimbriga er lokale eller regionale gjør at byen kan ha vært et produksjonssenter for keramikk.²⁸¹

1. Av den italienske typen er flertallet av leirkarene fra Arezzo, som var et stort produksjonssenter for *terra sigillata*. Importen startet i ca 15 f. kr., da Augustus' ombygging av de lusitanske byene begynte. Av disse kom 57, 5 % fra Arretium i Etruria i Nord-Italia, som var den klart største eksportøren av *terra sigillata* til Conimbriga.²⁸²

De som ikke kom derfra var likevel ofte modellert etter denne typen.²⁸³ Andre produksjonssteder i Italia var i Po-dalen i nord og i Pozzuoli i Campania.²⁸⁴

2. Den sjørgalliske typen var produsert i La Graufesenque. Ingen andre steder i det sørlige Gallia er kjent som opphav for *terra sigillata* i Conimbriga.²⁸⁵

3. Spansk *terra sigillata* hadde sitt opphav i Emerita Augusta, provinshovedstaden i Lusitania.²⁸⁶ Men det er mulig at en del av den kan ha blitt produsert i Pompaelo (Pamplona) i provinsen Tarraconensis.²⁸⁷

²⁷⁵ <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

²⁷⁶ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, 47.

²⁷⁷ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, 129.

²⁷⁸ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, 213.

²⁷⁹ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, 291.

²⁸⁰ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, 326.

²⁸¹ Alarcão 1988, 86.

²⁸² Alarcão 1988, 88.

²⁸³ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, 3.

²⁸⁴ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, Fig. 5, 341.

²⁸⁵ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, 69.

²⁸⁶ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, Fig. 5, 341.

²⁸⁷ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, 158-159.

4. Klar *terra sigillata* hadde sitt opphav i to ulike steder. Det ene området var i Nord-Afrika, i provinsen Africa Proconsularis, innenfor et område av provinsen som tilsvarer dagens Tunisia.

Det andre stedet var fra byen Pitane (i dag Çandarlı i Tyrkia), på vestkysten av Asia Minor.

5. Sen, regional *terra sigillata* kan ha kommet fra Conimbriga selv, men å finne et konkret produksjonssenter for disse har vært et problem.²⁸⁸

Hvis vi ser på rene antall, ser vi at de tre største produksjonsstedene for *terra sigillata* i Conimbriga var La Graufesenque, foran Arezzo og Emerita Augusta.²⁸⁹

Vi kan også se klare strømninger i når de ulike typene ble importert fra de ulike produksjonsstedene. Den italienske typen finner vi mellom 15 f. Kr. og 60 e. Kr., med perioden mellom 5 f. Kr. og 35 e. Kr. som den tyngste perioden med eksport til Conimbriga. Etter dette var det den sørgalliske typen som overtok. Dens storhetstid i Conimbriga var mellom 35 og 70 e. Kr., men de tidligste leirkarene er fra 25 e. Kr., og de siste fra 85 e. Kr. Dette var korte perioder i forhold til det tidsspennet vi har spansk *terra sigillata* fra. De første leirkarene av denne typen kan være fra 40 e. Kr., men dateringen på disse er usikre. Sikker kan vi ikke være før 75 e. Kr., som er starten på en periode med mye import fra Emerita Augusta. Dette varer fram til 165 e. Kr. Etter dette opplever vi en nedgang av import fra provinshovedstaden. Fra 325 e. Kr. øker importen igjen og holder seg høy til 450 e. Kr. Etter dette er det ingen sikre funn av den spanske typen, men noen kan ha vært produsert så sent som i 475 e. Kr. Klar *terra sigillata*, som ble importert fra Nord-Afrika og Asia Minor, kom på banen i Conimbriga i 150 e. Kr. Importen av disse varte helt fram til 575 e. Kr. fra Nord-Afrika og til 525 e. Kr. fra Asia Minor. Perioden med mest import fra Nord-Afrika var mellom 235 og 455 e. Kr. Importen fra Asia Minor var jevnt høy, men begynte ikke før i 450 e. Kr. Produksjonen av den lokale *terra sigillata* kom sent i gang i forhold til importen av de andre typene, bortsett fra den fra Asia Minor. Også her var det en jevnt høy produksjon, og den varte fra 325 til 455 e. Kr. Usikre funn kan være fra så tidlig som 290 e. Kr., og fra så sent som 515 e. Kr.²⁹⁰

Vi ser at tidlig endret opphavsstedene til *terra sigillata* i Conimbriga seg veldig. Da den sørgalliske typen tok over, forsvant importen fra Italia raskt, og det samme skjedde med den sørgalliske når den spanske typen kom. Hvorfor det ble et slikt skifte i dominansen av *terra*

²⁸⁸ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, 317-319.

²⁸⁹ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, Fig. 5, 341.

²⁹⁰ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, Fig. 3, 337.

sigillata-eksport til Conimbriga er ikke sikkert. Men vi ser ikke den samme utviklingen hos den spanske typen etter den klare typen fra Nord-Afrika kommer. Da fortsetter importen fra Emerita Augusta samtidig med importen fra Africa Proconsularis og gjør det i omtrent 300 år. Det samme skjer når den regionale produksjonen tar til, og importen fra Asia Minor begynner. Da får Conimbriga sin *terra sigillata* fra flere ulike produksjonssteder. I tillegg ser vi at Conimbriga og området rundt etter hvert begynte med egen produksjon, men det tok over 300 år fra de først begynte å importere den. Skiftene i steder Conimbriga importerte *terra sigillata* fra kan ha sammenheng med hvor det til en hver tid var billigst å importere fra. At byen etter hvert importerte fra ulike steder samtidig kan ha vært fordi riket prøvde å holde i gang økonomien rundt om i riket i senantikken, som var en økonomisk krisetid. Dette viser at politikerne må ha hatt pragmatisme, enten om det kom fra høyere hold eller ble bestemt i selve Conimbriga.

Hvis vi ser på all lokal og regional produsert keramikken funnet i Conimbriga kan vi dele den inn i fire tidsperioder. I tillegg har vi keramikk hvis datering er usikker. Fra jernalderen og tiden frem til starten av tidlig keisertid²⁹¹ er 319 funn gjort.²⁹² I det tidlige keiserriket er det gjort 289 funn av lokal og regional keramikk.²⁹³ Fra senantikken er 320 funn gjort.²⁹⁴ I tillegg har vi altså mange funn som ikke er fullt ut datert ennå, 148 stykker.²⁹⁵ Vi kan spore en viss utvikling i produksjonen av den lokale og regionale keramikken, men den vil avhenge av hvor de udaterte funnene til slutt plasserer seg. Hvis vi ser bort fra disse, ser vi at det er en klar økning fra jernalderen til den tidlige keisertiden. Antallet er mindre, men i forhold til tidsrommet har produksjonen økt. I senantikken²⁹⁶, som er en periode som i tid er litt kortere enn den tidlige keisertiden, ser vi nok en økning i den lokale og regionale produksjonen av keramikk. Det vil si at det grovt sagt var en økning i produksjonen gjennom den perioden vi undersøker.

Importen viser at Conimbriga raskt ble en økonomisk del av Romerriket, da de ulike produksjonsstedene for *terra sigillata* lå svært langt borte. Denne handelen var også kapabel til å endre seg over tid, da det var store endringer i hvor byen importerte fra. Likevel ser vi senere at det ikke var problematisk å holde gående import fra flere steder samtidig. Det tok

²⁹¹ Keisertiden, fra Augustus, 27 f. Kr., t.o.m. Severus-dynastiet, som endte med Alexander Severus i 235 e. Kr.

²⁹² Alarcão & Etienne vol. 5 1975, 48-70.

²⁹³ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, 92.

²⁹⁴ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, 116.

²⁹⁵ Alarcão & Etienne vol. 4 1975, 126.

²⁹⁶ Her: Fra slutten av Severus-dynastiet til svebernes plyndring og okkupasjon av Conimbriga i 468.

lang tid fra importen begynte til Conimbriga begynte å bruke sin egen *terra sigillata*, men byen var i stand til det. Hvorfor den etter så lang tid begynte med dette er ikke klart. Det kan ha vært mer lønnsomt å produsere den selv. Eller det kan ha vært endringer i de forskjellige produksjonsstedene som gjorde at Conimbriga var tvungen til å begynne med egen produksjon.

Den lokale produksjonen av keramikk gjør at det må ha vært pottemakere i byen, og dette plasserer Conimbriga som minst et regionsenter for den lokale handelen og håndverket, hvis vi følger Bekker-Nielsens modell.

3.4.2. Glass

Conimbriga har forekomster av glass,²⁹⁷ så store at Alarcão mener det kan ha vært verksteder i byen som produserte bl.a. glass, flasker og kanner. Disse skal ha vært merket med "LLF", et merke som ikke er tydet ennå. Dette skal bare finnes bare på glass funnet i Lusitania, og ingen andre steder.²⁹⁸ Det kan antas at dette merket var noe særegent for provinsen, eller at produsenten eksporterte bare til andre steder i Lusitania. Av de daterte glassfunnene fra Conimbriga stammer de fleste fra det første århundret e. Kr., det tidligste fra mellom Kristi fødsel og 25 e. Kr. Blant disse finner vi vanlige glass, kopper, flasker og glassbeholdere.²⁹⁹ De to andre daterte funnene er kopper fra henholdsvis rundt år 100 og år 400 e. Kr.³⁰⁰

Glass kan ha blitt produsert i Conimbriga, og det er gjort 336 funn av ulike typer glass i byen. Fra den julisk-claudiske perioden har vi 42 glass.³⁰¹

Perioden mellom år 60 og 125 e. Kr. virker å ha vært en rikere tid for glassprodusenter, og 116 glassfunn er gjort fra denne perioden.³⁰² Etter dette ser det ut til å ha vært en nedgang i glassproduksjonen. Fra tiden mellom år 125 og 300 e. Kr. har vi 37 bevarte glassfunn.³⁰³ I de fjerde og femte århundrene ser det derimot ut til at produksjonen tok seg opp. Fra disse to

²⁹⁷ Se mer om glass nedenfor.

²⁹⁸ Alarcão 1988, 87.

²⁹⁹ Objekt nr.: 66.568, 66571, 67.737, 67.745, 70.416, 70.421. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁰⁰ Objekt nr.: A. 3887, A. 3895. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁰¹ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 157-166.

³⁰² Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 167-183.

³⁰³ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 185-191.

århundrene har vi 72 funn, altså omtrent det dobbelte av de to århundrene før.³⁰⁴ I tillegg til de daterte glassfunnene er det 23 stykker som ikke er datert ennå.³⁰⁵ Det er også gjort funn av 46 gjenstander laget av glass, som har hatt medisinske, ornamentale og andre funksjoner,³⁰⁶ bl.a. kanyler, figurer fra brettspillet *ludus latrunculorum*, *dodekaeder*³⁰⁷, anheng, ringer, armbånd, perlekjeder og vinduer.³⁰⁸

Glass var et produkt som innbyggerne altså visste å benytte seg av, et produkt som hadde mange ulike funksjoner. Det kunne som sagt være medisinske, ornamentale og underholdende funksjoner. Men det var et dyrt produkt å lage og kjøpe, og var et luksusprodukt, noe vi også kan se av bruken av glass i Conimbriga. Dermed hadde det naturlig nok ikke noen rent praktiske funksjoner for vanlige folk.

3.4.3. Skulpturer

Det er funnet flere ulike skulpturer fra romersk tid i Conimbriga, de fleste av dem ufullstendige. Bortsett fra to skulpturer er alle funnet på eller ved forum.³⁰⁹ De fleste skulpturene viser mennesker eller guder/helter i menneskeform. Bare to skulpturer viser noe annet, og begge viser en løve. Den ene bare hodet, mens den andre viser hele kroppen.³¹⁰ Av skulpturene som viser mennesker er det flere som viser vanlige eller i det minste ukjente personer, flere av dem kvinner. Rett ved det augusteiske templet er det funnet et massivt marmorhode av Augustus, sammen med en base, noe som sannsynligvis har tilhørt en statue av ham som har stått i *cellaen*³¹¹ i templet.³¹² Ut fra størrelsen på hodet og på basen har Alarcão og Etienne beregnet at statuen kan ha vært opp mot tre meter høy. Det er også funnet en annen statue fra det første århundret e. Kr. av en keiser, sannsynligvis Augustus. Her er han ikledd *padulamentum*, som var en kappe de romerske keiserne gjerne ble avbildet i.³¹³ Disse statuene er med på å sannsynliggjøre at templet var åsted for dyrkelse av keiseren. Vi har også statuen av en togakledd person, som kan ha vært en keiser, men det er uvisst. Også

³⁰⁴ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 193-204.

³⁰⁵ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 205-207.

³⁰⁶ Se nedenfor for mer om gjenstander med slike funksjoner.

³⁰⁷ Et polygon med 12 sider.

³⁰⁸ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 209-214.

³⁰⁹ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, 236.

³¹⁰ Objektnr.: A 3914, A 335. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³¹¹ Det innerste rommet i et tempel.

³¹² Alarcão & Etienne vol. 2 1976, 236-238.

³¹³ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, 240.

denne var en stor statue, og kan i likhet med den første statuen av Augustus ha vært tre meter høy.³¹⁴ Det kan også ha vært statuer av andre fra keiserfamilier. Restene av en hånd i marmor funnet i Conimbriga, kan ha vært av Livilla, søsteren til keiseren Claudius, dette på grunn av likheten med statuen av henne på *Galleria degli Uffizi*, et museum i Firenze. Funnet ble gjort i den augusteiske basilica på forum.³¹⁵ Fra det andre århundret e. Kr. finnes det et kvinnehode i marmor som kan være av Faustina d.y., konen til keiser Marcus Aurelius. Dette er derimot ikke bekreftet ennå. Statuen stod i det nordvestre hjørnet av det flavisk-trajanske forumet.³¹⁶

Bilde 14. Marmorhode av Augustus, sannsynligvis fra en statue av ham i det augusteiske templet. © Matriznet.

³¹⁴ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, 240-242.

³¹⁵ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, 243.

³¹⁶ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, 242.

Andre statuer henviser også til guder og scener fra mytologien. Dessverre er ingen av dem nøyaktig daterte, men vi kan tolke dem likevel. Vi har fem statuer som viser guder og scener fra den gresk-romerske mytologien. Den første viser satyren Silenus, som var kjent som læreren til den greske vinguden Dionysos.³¹⁷ Den andre viser gorgonen Medusa, monsteret som kunne forvandle den som så henne i øynene til stein.³¹⁸ Den tredje viser kampen mellom Hercules og giganten Antaeus. Hercules vinner denne kampen ved å løfte Antaeus opp fra bakken, slik at han mister alle kreftene sine, og knuser ham så med armene sine.³¹⁹ En fjerde statue var av den romerske jaktgudinnen Diana fra det første århundret f. Kr. Den er ufullstendig, bare et marmorhode er funnet³²⁰. I Cantabers hus er det funnet en liten, udatert statue av den romerske gudinnen Minerva, som var gudinne for bl.a. kunst og håndverk.³²¹

Det er funnet få skulpturer med andre motiver enn de menneskelige. Det er bare to stykker som ikke er en avbildning av et menneske eller en antropomorf guddom. Begge disse var av løver, som var et maktsymbol. Den første er fra det andre århundret e. Kr., og er fra et gravmonument. Skulpturen viser en løve i ferd med å spise et bytte.³²² Den andre er et hode fra en løveskulptur laget av oransje leire, som dessverre ikke er nøyaktig datert.³²³ Selv om de bare er to viser det at tanken om løven som et mektig dyr og et symbol på makt og styrke må ha vært tilstede.

I tillegg til disse er en gullstatue funnet i Conimbriga. Vekten skal være på fem romerske pund, noe som tilsvarer ca 1800-1900 gram.³²⁴

Dessverre er det noen statuer det bare finnes små rester igjen av, og det gjør at vi ikke alltid kan være sikre på hva de skal ha forestilt, men at vi må ta en sannsynlighetsberegning. Samtidig er brorparten av byens areal ikke utgravd, så det er mulig at flere statuer vil bli funnet i framtidige utgravninger. På grunn av dette er ikke en nøyaktig kartlegging av statuene i byen mulig, men vi kan si noe om de som er funnet. Nesten alle statuer var altså på eller ved forum. Dette er ikke uvanlig i seg selv, men vi ser ut fra funnene, og hva de forestiller, at de kan ha fungert som en viktig del av romaniseringsprosessen, og at det var viktig å plassere

³¹⁷ Objekt nr.: A 333, A 467. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³¹⁸ Objekt nr.: A 350. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp>

³¹⁹ Objekt nr.: A 467. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp>

³²⁰ Objekt nr.: A 332. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp>

³²¹ <http://www.conimbriga.pt/english/ruinas03.html>

³²² Objekt nr.: A 335. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp>

³²³ Objekt nr.: A 3914. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp>

³²⁴ Curchin 1983, 242.

disse i byens hjerte, nemlig forum. Forum var der alle kunne se dem, og dermed var det logisk å oppføre statuer som kunne bidra til identitetsbygning, keiserkulten og praktisering av den romerske religionen. De viktige statuene var laget i marmor, som var kostbart, men et symbol på makt og rikdom.

3.4.4. Militære gjenstander

Det romerske militære nærværet nær Conimbriga begynte i krigen mellom Roma og lusitanerne fra 155 til 139 f. Kr. Men hvilke fysiske spor ble etterlatt i byen? Det mest opplagte sporet er selvsagt bymurer, som vi også har i Conimbriga. Det finnes to bymurer, en udatert, som mest sannsynlig er fra Augustus' tid eller tidligere, og en nyere, fra slutten av 200-tallet. Den siste muren ble bygd tvers gjennom deler av byen, og lot dermed flere bygninger bli værende igjen på utsiden. Dette behovet eller ønske om å fortifisere hadde sannsynligvis sammenheng med frankernes og alemannernes inntog i Gallia og deler av Hispania på 260- og 270-tallet e. Kr.³²⁵

De øvrige militære sporene som er funnet fra den romerske perioden er forskjellige våpen, hvorav mange dessverre ikke er blitt nøyaktig datert. Disse funnene, 25 i tallet, inkluderer sverd, spyd, lanser, piler, kniver, knivetui, og spisser funnet fra både piler, lanser og spyd. I likhet med mange andre objekter lider vi også her av lite nøyaktig datering, men vi har tre daterte funn, alle fra det første århundret e. Kr. Det ene er en 20 cm lang dolk,³²⁶ det andre er et etui til å oppbevare dolker i,³²⁷ mens det tredje er et ufullstendig etui med samme funksjon.³²⁸ Av de daterte har vi altså en samling i det første århundret, men i og med at flertallet er uøyaktig daterte, gir ikke det oss mer enn antydninger om når de største produksjonsperiodene var. Det vi derimot ser av dem er at de virker å være lokalt produsert, da det ikke er tegn på noen import av disse våpnene. Vi kan også se spor om våpnene har tilhørt privatpersoner eller soldater. Ut fra selve våpnene kan det være vanskelig å vite dette,

³²⁵ Alarcão 1988, 43.

³²⁶ Objektnr.: 67.570. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³²⁷ Objektnr.: 70.278. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³²⁸ Objektnr.: A 555. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

men det er funnet sju *pila*³²⁹ i Conimbriga. Dette var våpen som romerske legionærer brukte.³³⁰ Dessverre er de dårlig daterte, men viser at romerske våpen fantes i byen, enten på grunn av påvirkning eller på grunnlag av bosetning av veteraner.

Det at det er funnet våpen i Conimbriga sier oss ingenting, men at det er funnet våpen som helst fantes i hæren forteller oss en eller begge av to ting. Det kan bety at det har vært en garnison i nærheten. Men det kan også bety det mest sannsynlige, nemlig at de har tilhørt soldater som har returnert til hjembyen etter endt tjeneste eller veteraner som har fått utdelt jord i Conimbriga. I så fall kan det være nok et tegn på Conimbrigas integrasjon i det romerske systemet.

Variierende tolkninger av det militære funnmaterialet kan føre til ulike plasseringer av Conimbriga i Bekker-Nielsens modell. Det vi vet om Conimbriga militært passer lite inn i modellen, men våpenfunn kan tyde på et visst militært nærvær. Men å plassere det inn i modellen blir syensing.

3.4.5. Pyntegjenstander

Gjenstander som hadde en dekorativ funksjon og fungerte som pynt kan gi oss et blick inn i hverdagslivet til folk fra alle sosiale lag. Blant slike har vi gjenstander knyttet til f. eks. klær og bruk i husstanden. Noen var lokalt produsert, mens andre ble importert eller kom på andre måter til Conimbriga.

At Conimbriga lå plassert i en utkant av det romerske riket virker ikke å ha vært noe hinder for forbindelser med andre områder. Fra det første århundret e. Kr. har vi seks spenner som har kommet til Conimbriga fra sitt produksjonssted Camulodunum, dagens Colchester, i Britannia.³³¹ Alle spennene med kjent opprinnelsessted utenfor Conimbriga er fra Camulodunum. Det er også funnet spenner som kan være laget i selve byen fra denne perioden.³³² Av spennene som er fra romersk tid, har vi bare en som ikke er fra samme

³²⁹ Et romersk spyd.

³³⁰ Objektnr.: 65.180, 66.151, 67.564, 68.654, 69.354, 70.276, A 698. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³³¹ Objektnr.: 63.11, 67.400, 69.281, A 391, A 392, A 564. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³³² Objektnr.: 69.269, 69.272, 69.284, 69.289, 69.293, A 25, A 390. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

periode som de andre. Den kan ha blitt laget på 100- eller 200-tallet.³³³ Blant funnene av spenner ser vi altså en klar samling av produksjonsperiode, nemlig det første århundret e. Kr. Vi ser også at alle de importerte kom fra samme sted, noe som både peker på en stor produksjon der, men også en større import av spenner, som ville ha krevd handelsmenn og handelsruter for å få det til.

Det er også gjort mange funn av ringer av metall i Conimbriga. Noen er dessverre ikke datert bedre enn at de er fra romersk tid, men vi har noen godt daterte funn. Av de godt daterte funnene har vi fire ringer. Den tidligst produserte av dem er fra rundt år 100 e. Kr., og har en avbildning av Merkur på seg.³³⁴ Vi har to ringer fra 100-tallet, der den ene inneholder en liten innskrift der det står "HAVE", en betydning som ikke er tolket ennå.³³⁵ Den siste daterte ringen vi har er fra rundt år 300 e. Kr.³³⁶ Selv om fire ringer ikke sier oss mye, kan det fortelle noe likevel. Blant disse har vi en spredning i periodene de ble produsert, og en eventuell import av disse er ikke kjent.

De udaterte ringene er mange flere enn de daterte. I alt er det 18 ringer som ikke dateres bedre enn romersk tid,³³⁷ noe som gjør at vi ikke kan kartlegge hvilke perioder som hadde større eller mindre produksjon enn andre. Mesteparten er uten avbildninger, men en av dem har inngravert det som ser ut til å være en menneskelig figur.³³⁸ Det derimot ingen av de har vært importerte. Alle ser ut til å være lokal produsert, noe som kan tyde på at det ikke har vært behov for import. Den lokale produksjonen kan ha holdt høyt nok nivå, eller det har ikke vært lønnsomt å drive import av ringer.

Vi har også noen funn av steinringer fra byen. Dessverre er heller ikke disse godt daterte, og kan dermed ikke si noe om når de ble produsert. Flere av dem er dekorert med ulike avbildninger, for eksempel dyr. En er dekorert med en okse,³³⁹ mens en annen har et motiv av

³³³ Objekt nr.: A 559. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³³⁴ Objekt nr.: 71.145. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³³⁵ Objekt nr.: 63.30, 67.7. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³³⁶ Objekt nr.: 68.46. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³³⁷ <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³³⁸ Objekt nr.: A 409. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³³⁹ Objekt nr.: 67.591. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

et villsvin jaget av en hund.³⁴⁰ Noen har også religiøse motiver. En ring viser Merkur,³⁴¹ en annen viser det som sannsynligvis er Hercules,³⁴² mens to ringer viser krigsguden Mars.³⁴³ Heller ikke blant steinringene er det tegn som tyder på at de ble importert til Conimbriga.

Det er funnet tre stifter i Conimbriga fra romersk tid, alle fra samme tid, nemlig slutten av 200-og begynnelsen av 400-tallet. Alle virker å være laget i byen.³⁴⁴ Sju funn er gjort av halskjeder, av disse er tre nøyere datert. To er fra det første århundret e. Kr.,³⁴⁵ mens det siste er fra 300-tallet e. Kr.³⁴⁶ Verken blant disse tre eller de fire andre er det tegn på import av halskjedene.³⁴⁷

Det er funnet 25 hårnåler i Conimbriga, men bare ett av dem er nøyere datert. Denne hårnålen er forseggjort, og viser overkroppen til en ung kvinne på en sokkel. Dateringen er gjort til sent i det første århundret til tidlig 100-tall.³⁴⁸ De andre 24 er også fra romersk tid, men er lite forseggjorte.

Ti armbånd fra romersk tid er funnet i Conimbriga. Ett av dem er nøyaktig datert, nemlig til det andre århundret e. Kr.³⁴⁹ Av de andre er to litt nøyere datert enn resten. Disse er datert til henholdsvis det første århundre f. Kr. til det andre århundret e. Kr.,³⁵⁰ og det andre århundret e. Kr. til det fjerde århundret e. Kr.³⁵¹ Det er ingenting som tyder på at disse ikke ble produsert lokalt. Fem anheng³⁵² er igjen fra Conimbriga. Ett er datert til 100-tallet e. Kr.³⁵³

³⁴⁰ Objekt nr.: A 425. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁴¹ Objekt nr.: 65.571. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁴² Objekt nr.: A 428. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁴³ Objekt nr.: A 422, A 424. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁴⁴ Objekt nr.: 65.118, 65.226, 65.98. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁴⁵ Objekt nr.: 68.669, 69.583. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁴⁶ Objekt nr.: 68.862. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁴⁷ Objekt nr.: 65.569, 65.765, 68.861, A 415. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁴⁸ Objekt nr.: A 386. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁴⁹ Objekt nr.: 69.587. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁵⁰ Objekt nr.: A 398. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁵¹ Objekt nr.: A 4042. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁵² Anheng var dekorative gjenstander som hang på f. eks. armbånd.

³⁵³ Objekt nr.: 71.143. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

Fra vår periode er det bare gjort et funn av øreringer, et funn som ikke har blitt nærmere datert.³⁵⁴

At det er funnet et såpass stort og bredt utvalg av dekorative gjenstander er ikke overraskende, og slett ikke unikt. Men det viser at folk hadde anledning til å ha slike, og også evne til å lage dem. Vi ser at flere av dem ble brukt i religiøst hensyn, for eksempel de nevnte ringene og amulettene. Det viser at det religiøse var svært viktig, og at det også ble knyttet inn i gjenstander med ornamentale funksjoner.

3.4.6. Andre gjenstander

Det finnes også andre gjenstander som er gravd ut og funnet i Conimbriga, men som det er funnet svært lite av. Det er gjort et udatert funn av en romersk mugge av kobber.³⁵⁵ I tillegg har vi et funn av en statue av en syngende hane, med vingene fullt utstrekke.³⁵⁶ Dette symbolet er i moderne tid et ofte brukt symbol på landet Portugal.

³⁵⁴ Objektnr.: 71.142. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁵⁵ Objektnr.: 70.656. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁵⁶ Objektnr.: A 387. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

Bilde 13. Skulptur av hane fra Conimbriga. © Matriznet.

Flere verktøyer som er blitt brukt i snekring og steinhogging er funnet. Blant disse er verktøyer finnes bl.a. økser, hakker og meisler.³⁵⁷ De er ikke nærmere datert enn at de er fra romersk tid, men kan fortelle oss at lokal utskjæring og uthogging av stein var mulig. Vi ser også at dermed var det å lage innskrifter mulig, noe som ble flittig gjort. Hvor mye uthogd stein som ble importert, om noe, vet vi ikke, men det virker som byen hadde de riktige verktøyene for å kunne stå for arbeidet selv.

³⁵⁷ <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

Det finnes få symboler på det seksuelle, og den religiøse symbolikken knyttet til dette. Noen unntak finnes, og av dem er det funnet seks falloser laget av stein i Conimbriga.³⁵⁸ Dessverre er ingen av dem datert videre enn at de er fra romersk tid. Likevel kan dette fortelle oss at også her var det folk som brukte falloson som et symbol, sannsynligvis for fruktbarhet og/eller som beskyttelse mot det onde øyet. Funnene av fem fallosamuletter av metall viser også dette. Av disse er fire udatert, mens den siste er datert til rundt år 200 e. Kr.³⁵⁹

Et annet fallossymbol finner vi i form av en vase fra det huset som arkeologene ga tilnavnet "Fallosvasehuset". Vasen har tre falloser, som stikker ut fra vasen, hvorav den største utgjør tuten på vasen. Den er datert til sent 300-tall og tidlig 400-tall.³⁶⁰ Disse funnene viser at falloson som symbol sannsynligvis var vanlig i Conimbriga.

3.5. Hvilke bygninger og gjenstander finnes ikke, og hvorfor?

Det finnes flere typer bygninger som ansees som typiske eller hyppige i romerske byer som vi ikke finner igjen i Conimbriga.

Det er som sagt ingen spor av en *curia*, *basilika* eller *tabernae* fra det flaviske forum. Hvorfor det ikke er det vet vi ikke. Om det er fordi de arkeologiske sporene er borte eller fordi forum under de flaviske byggeprosjektene faktisk ble gjort om til et rent religiøst sentrum er uvisst. At det skulle være bare et religiøst sentrum er usannsynlig. Det er heller ikke spor av slike bygninger andre steder i byen, men det er ingen grunn til å tro at de skulle ligge noe annet sted enn på forum. Det sannsynlige svaret er at det ikke var behov for noen ny *curia* eller *basilika*, og dermed ble det ikke bygget.

Verken rester av teater eller *circus/hippodrom* er funnet i Conimbriga, men vi kan ikke dermed utelukke at de har eksistert. Siden et amfiteater fantes i byen, er det god sjanse for at også et teater kunne bli oppført. Hvis det var en reell plan om å forsøke å romanisere befolkningen vil sjansen for dette øke. Selv om det meste av byen ikke er utgravd, er det rimelig å si at et *circus* eller en *hippodrom* neppe har eksistert i Conimbriga. Hvis et *circus* i

³⁵⁸ Objektnr.: 69.439, A 3775, A 4132, A4133, A 4134, A 4135, A 4136. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁵⁹ Objektnr.: A 395, A450, A 4099, A 4104, A 4105. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁶⁰ Objektnr.: 64.20. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

det hele tatt har ligget innenfor bymurene, må det ha sannsynligvis ha vært i den vestre delen av byen, der minst utgravning har skjedd og der det er mest åpen plass. Men et *circus* tok opp mye mer plass og var ikke like vanlig å ha i mindre byer som teater og amfiteater var. Teateret kan derimot ha fått plass i de delene av byen som ikke er utgravd ennå. Derfor kan vi ikke utelukke at Conimbriga hadde et teater. Hvis nabobyen Aeminium hadde *circus* og teater kan det ha foregått en todeling mellom de to byene, der Aeminium tok for seg *circus*-arrangementer og Conimbriga tok for seg arrangementer på amfiteatret.

Vi har ingen spor etter templer eller alter til ære for noen av de lusitanske gudene, selv om vi senere skal se at det finnes innskrifter med navn til to av dem. Om det kan ha vært noen er uvisst. Det er ikke funnet spor av bordellvirksomhet i Conimbriga. Men også her vet vi ikke noe om hva som har eller ikke ha vært. Det lille vi vet om seksualitet i byen kommer fra en vase funnet i en *insula* (*Ínsula do vaso Fálico*, Fallosvase-insulaen), med et fallosmotiv på,³⁶¹ samt fallosamulettene vi tidligere har nevnt. Denne vasen har da sannsynligvis kommet fra en privat leilighet, og sier ikke nødvendigvis mye om det offentlige rom, bortsett fra at den sannsynligvis i tillegg til en praktisk funksjon har hatt en estetisk og symbolsk versjon for beboere og eventuelle gjester. Det samme kan sies om amulettene. I tillegg har disse sannsynligvis hatt en religiøs betydning, siden falloser gjerne hadde sammenheng med fruktbarhet og dyrking av fruktbarhetsguder. De var også til beskyttelse mot det onde øyet. Mengden av objekter med seksuell betydning eller hentydning er altså liten, men at det finnes mye som ikke er gravd frem ennå er svært mulig. Derfor kan vi heller ikke utelukke et bordell i de delene av byen arkeologene ikke har gravd ut. Det er mulig at vertshus i Conimbriga kan ha blitt brukt som bordell, men dette har vi ingen informasjon som kan bekrefte eller avkrefte.

Ingen av Conimbrigas offentlige bad har spor av mosaikk. At de ikke skulle ha det ville være svært uvanlig. Dessverre vet vi ikke om mosaikken kan ha blitt fjernet, enten til private hus eller av andre grunner, eller om den ikke har tålt tidens tann. En av disse grunnene vil være sannsynlig, da alle romerske bad hadde mosaikker. Også når det gjelder bad kan ny informasjon dukke opp ved fremtidige utgravninger. Det avhenger sannsynligvis av om det har eksistert flere bad i byen enn de vi vet om.

³⁶¹ <http://www.conimbriga.pt/portugues/ruinas27.html> Joana Lamas (red.) 13.05.10

Conimbrigas fysiske struktur er godt bevart i forhold til alle andre romerske byer i Lusitania. Men likevel er altså mesteparten av byen ennå ikke gravd ut eller bevart. Dette gjør at det er potensielt mange bygninger og gjenstander vi ikke kjenner til. Muligheten for at de eksisterte finnes, men vi kan ikke si noen om det vi ikke vet om eksisterer.

I tillegg er det noen bygninger som er (delvis) gravd ut, hvis funksjon ikke er kjent. Altså er det ennå mye i Conimbriga som kan bli, og forhåpentligvis blir, oppdaget når det skjer arkeologiske utgravninger i fremtiden.

4. Innskrifter og graffiti fra Conimbriga

Det finnes et godt utvalg av innskrifter, og også noen tilfeller av graffiti, fra Conimbriga. Som nevnt i innledningen er noen av dem udaterte, mens andre er preget av språklige feil, både feil som kommer av dårlig mestring av det latinske språk og bruk av lokal vulgær latin. Likevel går det fint an å tolke svært mange av innskriftene og graffitien, og vi skal se at disse kan fortelle oss om ulike aspekter ved livet i Conimbriga.

4.1. Veiene i og rundt Conimbriga

Vi kjenner lite til veier og gater fra innskrifter og graffiti, men vi har noen eksempler på innskrifter langs veiene. De romerske veiene var svært viktige for handel og troppeforflytninger. De tillot mye hurtigere reiser enn det vanlige stier og andre typer veier kunne gjøre. De få innskriftene vi har fra Conimbriga ble satt opp av ulike keisere, i tillegg til en som er dedisert til veienes skytsguder. Den siste viser at veiene hadde religiøs beskyttelse. Votivinnskriften, funnet rett utenfor Conimbriga, men som bare er fragmentert, sier: ”LARIBV(s) (v)IALIB(us)...”³⁶² Det betyr ”til veienes lærer”. Den var altså dedisert til veienes skytsguder, og viser at veiene var sett på som så viktige at det var nødvendig å trekke inn et religiøst aspekt.

Vi har fire innskrifter til som er satt opp av tre ulike keisere. Den første ble satt opp av keiseren Marcus Claudius Tacitus, som var keiser i 275 og 276 e. Kr. Den står på en milestein ved den nordøstlige byporten til bymuren fra senantikken: ”[Imp(eratori) C]AE[s(ari)] / [C]IAVDIO / TACI[to] / [I]N[vic]TO [Aug(usto)] / T(ribunicia) P(otestate) C[o](n)S(uli) / ...M(illia) [p(assuum)] / I...” Dette ble oversatt til fransk med ”A l’empereur César Claude Tacite, invaincu, auguste, revêtu de la puissance tribunicienne, consul,... (tant) de milliers de pas...”³⁶³ På norsk blir dette ”Imperator Caesar Claudius Tacitus Augustus, ubeseiret, med tribunmakt, konsul... tusen skritt.” Det som er borte fra denne innskriften gjør at vi ikke helt kan tyde slutten på den. Men siden det er en milestein, og det var tusen skritt på en romersk mil, må det handle om avstander, da det var tuden skritt på en romersk mil.

³⁶² Objekt nr.: 67.381. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁶³ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 102.

Den andre innskriften ble satt opp av keiseren Flavius Valerius Constantius, som styrte det vestlige riket i 305 og 306 e. Kr. Innskriften ble funnet på en milestein ved den sørøstlige hovedbyporten til muren fra senantikken. Der står: IMP(eratori) CAES(ari) / FL(avio) VAL(erio) CONS/TANTIO P(io) F(elici) INVICTO AVG(usto) PONT(ifici) / MAX(imo) TRIB(unicia) P(otestate) PRO / CO(n)S(uli) ...” Oversatt til fransk ble dette “A l’empereur César Flavius Valerius Constance, pieux, heureux, invaincu, auguste, pontife supreme, revêtu de la puissance tribunicienne, proconsul...”³⁶⁴ På norsk blir det “Imperator Caesar Flavius Valerius Constantius Augustus, den fromme og lykkelige, ubeseiret, Pontifex Maximus, med tribunmakt, prokonsul...”

Også den tredje innskriften er satt opp av keiser Constantius og er funnet på en milestein. Den er i samme stil som den forrige: [Imp(eratori) Caes(ari) Fl(avio) Val(erio) Constan]TIO / [p(io) f(elici) invi]CTO / [Aug(usto)...].” Oversatt til fransk ble dette ”A l’empereur César Flavius Valerius Constance, pieux, hereux, invaincu, auguste...” På norsk blir det ”Imperator Caesar Flavius Valerius Constantius Augustus, from, lykkelig, ubeseiret.”³⁶⁵

Den siste innskriften var til ære for keiser Gaius Galerius Valerius Maximianus. Han styrte mellom 305 og 311. Innskriften er også funnet på en milestein, og leser ”IMP(eratori) CAE[s(ari)] / [C(aio)?] GALERIO V[ale]/RIO MAXIM[iano]...” På fransk ble det ”A l’empereur César Caius Galère Valère Maximien...” Det betyr ”Imperator Caesar Gaius Galerius Valerius Maximianus...”³⁶⁶

Innskriftene er ikke nøyaktig datert, men vi kan gå ut fra at de ble laget under hver keisers regjeringstid, selv om både Marcus Claudius Tacitus og Constantius ikke satt lenger enn ett år.

Dessverre har vi ikke andre innskrifter som forteller hvilket syn innbyggerne hadde på veiene, og hvordan de vektla dem. Vi vet heller ikke fra innskrifter om hvordan de ulike gatene i Conimbriga ble brukt. Det vi derimot kan se ut av disse innskriftene langs veier og byporter er at det var viktig for keisermakten å ikke bare plassere seg der hvor folk oppholdt seg, men å være tydelige for folk som reiste inn og ut av byene. Dette viste at keiseren var overalt. At veiene skulle beskyttes av *larer* viser at også dette var en del av livet som kunne knyttes opp mot religionen, og at det ble gjort nettopp det i Conimbriga.

³⁶⁴ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 103.

³⁶⁵ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 105.

³⁶⁶ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 104.

4.2. Bad

Det er ikke funnet noen innskrifter i Conimbriga ennå som kan si oss noe om badene eller den sosiale aktiviteten det var å gå i de romerske badene i byen. Det er funnet graffiti ved den sørlige muren til *tepidarium* i det augusteiske badet. Graffiti er dessverre kort og ikke lett tolkbar. Det står bare "FLA". Dette kan være kort for *Flavinus*, et navn vi finner mer av på den iberiske halvøya enn andre steder.³⁶⁷ Men det er svært usikkert om det har betydning dette. Om den har eller ikke har betydning det, kan den uansett ikke fortelle oss noe om de romerske badene i Conimbriga. Det kan graffiti fra badet i den sørøstlige delen av byen, som havnet utenfor den senere bymuren gjøre. Graffiti omtaler sannsynligvis eierne av et mursteinsfirma.³⁶⁸ Navnet hans er det eneste som står der: "MA(elonis)". Betydningen er da sannsynligvis "(laget) av Maelo". Den er blitt datert til den trajanske perioden, som kan stemme godt overens med badets byggeperiode.³⁶⁹ For å finne ut mer om hvordan badene i Conimbriga kan ha vært kan vi se på bad andre steder, og det finnes innskrifter som kan gi oss svar.

Vi har informasjon fra byen Metallum Vipascense, i det sørlige Lusitania, om inngangspenger for å komme inn på de offentlige badene. Prisen skal ha vært $1/2$ *as* (romersk mynt) for menn og 1 *as* for kvinner. Barn slapp gratis inn. Det samme gjorde gruvearbeidere som jobbet i gruver som hadde eiere som også eide badene. Dette gjaldt både slaver, frigjorte og frie menn.³⁷⁰ Det finnes innskrifter som forteller om inngangspenger ved flere andre bad i romerriket, men ingen fra Conimbriga eller fra andre steder i Lusitania. Vi vet altså ikke om prisene i Conimbriga har vært høyere eller lavere enn de i Metallum Vipascense, men det finnes liten grunn til å tro at det skal ha vært særlige forskjeller i pris mellom ulike steder i Lusitania. Hva slags by Metallum Vipascense var før Vespasians *municipium*-reform vet vi ikke.³⁷¹ Men da den deretter må ha blitt gjort til *municipium*, vet vi at det var den samme statusen som Conimbriga fikk. Dette er også med på å sannsynliggjøre at en sammenlikning mellom badene i de to byene ikke er urimelig.

³⁶⁷ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 363.

³⁶⁸ Se mer om dette i kaptilet nedenfor.

³⁶⁹ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 406b.

³⁷⁰ CIL II, 5181

³⁷¹ Se nedenfor om politikk og *municipia*.

4.3. Handel, lokal produksjon og import

Det finnes en del tegn på at det har vært ulike typer verksteder i Conimbriga, som kan ha hjulpet byen med egne behov og ført til eksport. Det er funnet flere mursteinsarbeid i byen der innskrifter av flere ulike merker har blitt identifisert. En av dem er merket M, som kan ha vært navnet til en mann eller et verksted, som stod bak dette arbeidet. Om M-en stod for et personnavn eller navnet på et verksted er uvisst, men det er spekulert i om M kan ha stått for Maelo.³⁷² Grunnen til dette er graffiti som er funnet på en mursteinssøyle hvor dette verkstedet tydelig blir beskrevet: "EX OFFICIN(a) / MAELONIS / DIARIAS / ROGATA / SOLVI." På fransk: "De l'atelier de Maelo. Les quantités requises de briques journalières, je m'en suis acquitté".³⁷³ På norsk blir det: "Fra Maelos verksted. For den daglige kvoten blir jeg betalt." Vi har også to eksempler på hilsener til noen ved navnet Maelo, sannsynligvis den samme: Den ene er fra en murstein hvor det står "AVE / MAELO".³⁷⁴ Den andre er fra en vevstolvekt fra byen hvor det står "AVE MAE(lo)".³⁷⁵ Disse er fra det første århundret e. Kr.

Det andre verkstedet vi har en innskrift om er verkstedet Avita, denne er dessverre unøyaktig datert. Også her finnes det et merke fra en vevstolvekt der det står: "AVITAE:"³⁷⁶ Det samme merket, "AVITAE", finner vi på en annen vevstolvekt.³⁷⁷

Det tredje verkstedet vi kan ha spor etter har vi fra en udatert vevstolvekt med merket "ALLIAE". Dette kan vise til et mulig verksted til en med navnet Allia.³⁷⁸

Et fjerde mulig verksted, også udatert, kan ha tilhørt en med navnet Fronto. Også denne innskriften er fra en vevstolvekt, og på den står det "FRONT(onis)".³⁷⁹

En udatert *amfora* er merket med navnet "L VARIONIS", Lucius Varionis.³⁸⁰ Om dette er navnet på en produsent, arbeider, eller eieren av amforaen er dessverre ikke mulig å si.

³⁷² Objektnr.: 67.416. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁷³ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 358a.

³⁷⁴ Objektnr.: A 3465. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁷⁵ Objektnr.: A 81. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁷⁶ Objektnr.: A 3462. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁷⁷ Objektnr.: A 52. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁷⁸ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 298.

³⁷⁹ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 300.

³⁸⁰ Alarcão & Etienne vol. 6 1976, 79-91.

En vevstolvekt fra Conimbriga, bare datert til romersk tid, er stemplet med bokstavene "CICE". Det spekuleres i om det har stått "CICERO".³⁸¹ Hvilken Cicero det i så fall er snakk om er uvisst, men det er trolig en lokal Cicero, og ikke den kjente Cicero, som sannsynligvis ikke ville passet inn rent tidsmessig eller på andre måter i Conimbriga.

På flere mursteinsbyggverk finner vi spor etter navn og tall. Dette kan ha vært navn på noen av arbeiderne, og hvor mange mursteiner de lagde, eventuelt hvor stor kvoten deres var.

Antall mursteiner de ulike laget har variert sterkt.

En mann med navnet Titus lagde få mursteiner: "TITVS F(ecit) VI (sex) LAT(eres)."

Oversatt til fransk får vi: "Titus a fait six briques".³⁸² På norsk blir det: "Titus lagde seks mursteiner." Vi har graffiti fra to vevstolvekter fra rundt 100 e. Kr. der det står henholdsvis "LV", "55",³⁸³ og "LXXX", "80". Disse har ingen navn på seg.³⁸⁴

Også kvinner ser ut til å ha vært med på arbeidet, noe vi kan se ut fra navnet Iulia, fra en murstein: "IVL/IA C(entum) (lateres)." På fransk: "Iulia cent /briques".³⁸⁵ "Iulia lagde 100 mursteiner," på norsk. Vi vet ikke om kvinner var ansatt i bedrifter i Conimbriga, men de kan ha vært det. Det er også mulig at denne Iulia kan ha eid firmaet som produserte disse mursteinene

På en mursteinsbue kommer navnet Agilio (kanskje Agilius) frem. Graffiti forteller: "[A]GILIO / CI LATERES" Oversatt til portugisisk blir det: "Agílio (fabricou) cento e um tijolos."³⁸⁶ På norsk får vi da "Agilio lagde 101 mursteiner."

En annen graffiti forteller om produksjonen av "N(umero) CII (centum duo), altså 102 mursteiner."³⁸⁷

På andre mursteiner ser vi høyere tall. En mursteinssøyle har graffiti "CCXXIII", altså tallet 223, denne er dessverre udatert.³⁸⁸ Vi har et annet tilfelle hvor graffiti forteller om et mye høyere tall enn de andre. Det ser vi på en murstein hvor det står: "[la]T(eres) ∞ (mille)."³⁸⁹ "Tusen mursteiner."

³⁸¹ Objektnr.: 71.87. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁸² Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 367.

³⁸³ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 420.

³⁸⁴ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 421.

³⁸⁵ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 364.

³⁸⁶ Objektnr. A 3466. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁸⁷ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 370.

³⁸⁸ Objektnr.: A 3478. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁸⁹ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 368.

Noen av navnene graffitiene gir oss kan være navn på arbeidere som har laget mursteiner. Samtidig er det en sannsynlighet for at noen av disse tallene må ha tilhørt arbeidslag. Ingen enkeltperson ville skryte av å lage seks mursteiner hvis det gikk an å lage 1000. Bortsett fra arbeidslag kan disse tallene henspille produktiviteten over ulike tidsrom. Det vi dessverre ikke kan lese helt ut fra disse graffitiene er om navnene vi har er på personer eller viser til navn på verkstedet eller firmaet. Hvis de så skulle være navnene til personer, vet vi ikke med sikkerhet om de var ansatt i bedriftene som lagde mursteiner, eller om de var eiere av dem.

Det verkstedet det finnes tydeligst spor etter i Conimbriga, i tillegg til Maelos verksted, er fra den andre innskriften som rett ut forteller om et verksted. Det er funnet følgende innskrift fra et votivalter av kalkstein fra byen fra det første århundret e. Kr.: ”V(otum) S(olvit) L(ibens) M(eritu) EX OFFICINA FLAVI/TVCI F(ilivs)”. Oversatt til portugisisk ble dette: ”De bom grado, e como se devia, satisfez a promessa. Feito na oficina de Flávio, filho de Tucio.”³⁹⁰ På norsk får vi: ”Fullførte sin plikt, frivillig og med glede. Fra Flavius, Tucius’ sønn, sitt verksted”. Dette verkstedet har da trolig stått for produksjonen av alteret. Har det eksistert ett verksted, er det sjanser for at flere har eksistert, både i samme og i andre bransjer.

Et mulig annet tegn på et verksted finner vi i udatert en innskrift hvor det står ”O REV”. Alarcão og Etienne har tolket det til at det kanskje betyr ”Officina Reucalii”, som på fransk blir ”Officine de Reucalius”. Dette er derimot ikke slått fast med sikkerhet.³⁹¹ På norsk vil dette bli ”Reucalius’ verksted”.

Andre navn på mulige verksteder som er funnet er Duatius og PRIMVS. Navnet Duatius kommer fra graffiti på to mursteiner. På den ene står det ”TOLLE ME / [Du]ATE”. Til fransk ble det oversatt med ”Soulève-moi, Duatius”.³⁹² Dette betyr på norsk ”løft meg, Duatius”. På den andre står det ”DVATIVS / TACIM / FILIV(s) FE / LAT TE”. Dette har Alarcão og Etienne oversatt til fransk med: ”Duatius, il vaudrait mieux que je me taise.”³⁹³ På norsk får vi da: ”Duatius, det er best for meg å holde kjeft. Din sønn suger.” Her er henvisningen til *fellatio*³⁹⁴ klar. Videre tolker de det til å kanskje kunne være graffiti fra en arbeider, med latterliggjøring av sin sjef. Sannsynligvis kan vi datere graffitien til å være fra Trajans tid,

³⁹⁰ Objekt nr.: A 47. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

³⁹¹ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 410.

³⁹² Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 357a.

³⁹³ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 357b.

³⁹⁴ Se mer om dette i kap. 4.10.

altså rundt eller litt etter 100 e. Kr.³⁹⁵ Noen av disse er også funnet på basen til en kalksteinssøyle. Dette kan tyde på at det var faste personer eller verksteder som stod for disse jobbene, og at det var konkurranse på markedet. Det kan også ha eksistert et offentlig verksted som merket sine produkter med RPC (*Res Publica Conimbricensis*).³⁹⁶

Disse eksemplene, spesielt eksemplene med verkstedene til Maelo, Flavius og det mulige verkstedet til Reucalius, viser at det utvilsomt har eksistert ulike verksteder i byen, selv om vi ikke får svar på hvor mange det var, og hvor stor konkurranse det var mellom dem. Vi får heller ikke vite om gjenstandene de produserte ble eksportert eller om de bare var til lokal bruk i Conimbriga. Men ting tyder på at det i alle fall eksisterte verksteder for lokal produksjon av murstein, og at disse ble brukt i selve Conimbriga. Også alter, laget i kalkstein, ser ut til å ha blitt produsert der, men vi har dessverre bare den ene innskriften som forteller oss om det. Et problem ved alle innskriftene og graffitien vi har, er at det er vanskelig å kunne fastslå hva som kan være navn til verksteder, hva som er navn til arbeidere, og hva som er navn til personer som ikke har noe å gjøre med dette. I tillegg til alle disse finnes andre eksempler på graffiti og innskrifter som være navn på verksteder, personer som jobbet der, eller sjefer, men de er så fragmentariske at det ikke går an å si ut fra det vi har bevart av disse. Som nevnt tidligere, gjør verkstedene at byen sannsynligvis minst var et lokalt senter i Bekker-Nielsens modell, og kanskje mer, avhengig av om det blant annet fantes et mosaikkverksted.

4.4. Det militære Conimbriga

Vi vet svært lite om romerske legioner i det hele tatt var innom byen eller om det var garnisoner i nærheten. Om selve Conimbriga hadde en garnison vet vi ikke. Men vi får vite at folk fra byen lot seg verve til den romerske hæren. En Tiberius Claudius Sancius skal ha vært del av en kohort i legionen III Lusitanorum, og muligens ha vært kavalerist, da kohorten inkluderte kavaleri. Dette er derimot usikkert. Innskriften som forteller om dette er dessverre

³⁹⁵ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 357b.

³⁹⁶ Alarcão 1988, 83. Direkte oversatt til norsk betyr dette: "Det conimbrigiske folks saker/anliggende."

udatert: ”TI CLAVDIVS / SANCIUS EQ / CHOR III LVS/ITANORVM / DIS DEABVSQ / CONIMBRIC / S L M.”³⁹⁷ På norsk blir dette:

”Tiberius Claudius Sancius, kavalerist i legionen III Lusitanorum, har fortjent og med glede fullført sin plikt til Conimbrigas guder og gudinner.” Den er funnet i Numão, ved Lusitanias nordgrense ved Douro-elven, men det er ikke klart om Sancius var stasjonert der, eller om han flyttet dit etter endt militærtjeneste.³⁹⁸ Hvis Sancius flyttet dit kan det være fordi han som veteran fikk utdelt et stykke land, som var vanlig for veteraner.

I tillegg til Sancius har vi spor etter en soldat, kanskje to, fra Conimbriga i en annen innskrift, på en gravplakett fra det andre århundret e. Kr. Der gjør en mann med navnet Atimetus ære på en venn, sannsynligvis en tidligere medsoldat, hvis navn ikke er bevart: ”..... / ATIMETVS / CONTVBERNAL / F(aciendum) (hedera) C(uravit).” På portugisisk ble dette: ”Atimeto dedicou este monumento à sua companheira.”³⁹⁹ På norsk betyr dette: ”Atimetus, feltkameraten, stod bak oppføringen.” Det står ingenting om at noen av soldatene skulle ha kommet fra et annet sted enn Conimbriga, så da er det mulig at de kom nettopp derfra, med mindre den tapte delen av innskriften skulle si noe annet.

Flere soldater som kan ha kommet fra Conimbriga vet vi ikke om. Det sier oss dessverre ikke veldig mye om hvor vanlig det var for innbyggerne der å verve seg. Siden det i alle fall var minst tre soldater fra Conimbriga, er det realistisk å tro at det har vært flere i løpet av den romerske perioden, men at det ikke er flere funn kan tyde på at det ikke var mange. Dessuten var Lusitania, og også Hispania generelt, en etter hvert rolig del av den romerske verden der det kanskje ikke var like stort behov for soldater. William E. Mierse mener derimot at selve urbaniseringen av byen kan ha skjedd på grunn av militære årsaker, for å huse legioner og veteraner, og pasifisere området rundt.⁴⁰⁰

De antikke historikerne og geografene gir oss dessverre ikke noe svar på hvordan lokalmilitære beslutninger i Conimbriga ble fattet, hvordan det militære var bygd opp, og hvilke befal og offiserer som kan ha vært nær Conimbriga.⁴⁰¹

På veien mellom Conimbrigas naboby Aeminium og byen Talabriga (mellom Conimbriga og Porto) litt lenger nord er det spor etter en annen offiser, Quintus Cassius Longinus, i en

³⁹⁷ CIL II 432

³⁹⁸ CIL II 432

³⁹⁹ Objektnr.: A 102. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁰⁰ Mierse 1999, 94.

⁴⁰¹ De eneste militære beslutningene som kunne bli tatt på et så lokalt nivå var det direkte forsvaret av byen.

gravinnskrift: "Q CASSIO LONGVINO / VICTORI FOELICI / PRO COS VLT
PROVINCIAE / CET ET TRIB MILITUM / PP DEVICT TALAB / IN VIA MILITARI / CIP
PC / V.P.F.T.T.O.S.C.O."⁴⁰² På norsk kan det ha betydd: "Til Quintus Cassius Longinus,
seierherre i borgerkrigen, prokonsul i den fjerneste provinsen, centurion og militærtribun.
Primus Pilus (?) etter den militære seieren ved Talabriga." Han oppnådde både å bli prokonsul
og militærtribun, og skal også ha beseiret Talabriga. Innskriften ble sannsynligvis reist mens
Longinus fremdeles var i live, siden det ikke er noen gravhyllest til verken ham eller
gudeverden. Hvis Longinus var seierherre i borgerkrigen er det sannsynligvis borgerkrigen
mellom Caesar og Pompeius, og da har Longinus vært på Caesar side. Det har altså vært
viktig å vise den romerske militære, og dermed politiske, makten i området etter Lusitania ble
erobret. Dette er en av de få innskriftene som ut fra innholdet kan la seg datere noenlunde.
Var monumentet reist etter borgerkrigen, må det ha blitt reist etter 45 f. Kr. Å sette en siste
dato for når det kan ha blitt reist er ikke like lett, men det kan ikke ha vært snakk om mange år.

Vi har en siste person som nevnes som hadde militær bakgrunn, nemlig en Rutius Celer, som
nevnes i en gravinnskrift: "G RVTI CELER CENT / LAEG"⁴⁰³ FRET VUL SO/TIAL
PEREMPT HSE / IVL MAXIMI SALACIEN / AMICO P D S P STTL:"⁴⁰⁴ Oversatt til norsk
kan det ha blitt: "Til Gaius Rutius Celer, centurion, legat (?), til å stole på, drept i
borgerkrigen (?). Han ligger her. Iulius Maximus, fra Salacia, venn." Han var altså centurion,
men i hvilken legion og geografisk område blir ikke nevnt. Vi kan derimot anta med stor
sannsynlighet at han var fra Conimbriga. Dessverre mangler nesten alle innskrifter fra
Conimbriga årstall for når disse personene bekledd sine embeter, så å plassere dem nøyaktig
i historien er vanskelig. Det kan vi gjøre hvis det var i borgerkrigen, men det er altså uvisst.

Vi har altså få spor av soldater, befal og offiserer, men de vi har viser at menn fra Conimbriga
var med i den romerske hæren. Den daterte innskriften vi vet om stammer fra tiden etter at
Conimbriga ble gjort til *municipium*⁴⁰⁵ under Vespasian. Det vil si at disse soldatene kan ha
vært borgere og dermed deltatt i legionene. Hvis de ikke var det kan de likevel ha deltatt som
auxiliærer, hjelpetropper for de romerske legionene. Vi har ingen funn fra Conimbriga som
sier noe om at lokale innbyggere kom seg høyt opp i den romerske hæren. De funnene som
viser til offiserer omhandler bare de som har drevet militære kampanjer i nærområdet til

⁴⁰² CIL II 46* *Primus Pilus* var den øverste rangerte *centurion* i en legion.

⁴⁰³ LAEG kan ha vært en skrive feil for LEG (legat).

⁴⁰⁴ CIL II 43*

⁴⁰⁵ Se kap. 4.5.

Conimbriga. At det fantes personer fra Conimbriga med høye militære grader viser at det var behov for det, og at det var mulig for menn fra denne provinsbyen å oppnå dette.

Alle innskriftene gjør dessverre lite for å si noe om byen med tanke på den militære kategorien i Bekker-Nielsens modell. Dermed er det usagt hvilken militær rolle byen spilte.

4.5. Det politiske Conimbriga

Navnet Conimbriga dukker dessverre svært sjelden opp hos de antikke historikerne og geografene. Plinius gir oss to ulike oppramsinger av byer i Lusitania. I den ene gir han en rask, geografisk gjennomgang av Lusitania fra nord til sør, med navn på noen byer, folkeslag og elver. Conimbriga er blant byene han nevner, selv om han bruker navnet Coniumbrica. To av Conimbrigas nærmeste nabobyer, Aeminium, og Collipo, er også med her.⁴⁰⁶ I den andre oppramsingen forteller Plinius om hvor mange byer det er i Lusitania, nemlig 45, og lister opp noen av dem. De som blir nevnt er byene med status som *colonia*, *municipia* eller *ius latii*. De andre byene, som hadde status som *stipendiaria*⁴⁰⁷, blir ikke nevnt der.⁴⁰⁸ Det kan derimot være mulig at byen før dette hadde status som *stipendiaria*. Av de 45 byene Plinius snakker om, forteller han også om de *stipendiaria* han mener er verdt å nevne, og gir navnet på 20 av dem. Conimbriga nevnes heller ikke blant disse, men kan ha vært en av de 16 som ikke blir nevnt. Det som taler mot dette er at han finner byen verdt å nevne i sin geografiske gjennomgang av Lusitania. Dermed kan vi ikke si noe sikkert om Conimbriga hadde en offisiell romersk status før Vespasian ga alle byer i alle tre provinser i Hispania municipium-status med *ius latii*.⁴⁰⁹ Uansett hadde romerne allerede satt sitt preg på byen før Plinius levde, allerede under Augustus ble byen gjenstand for store byggeprosjekter. Det er sannsynlig at byen hadde denne statusen, nettopp av den grunn at Plinius nevner den i sin første mindre oppramsing. Det var neppe noen grunn til å gjenta denne for mye, spesielt siden Conimbriga uansett ikke hadde status som *colonia* eller *municipium*, som var de to viktigste typer provinsbyer for romerne. At Vespasian ga municipium-status til blant annet Conimbriga gjør at vi i utgangspunktet kan utpeke byen til et slags regionsenter, med forbehold om at det var mange andre byer som også fikk denne statusen.

⁴⁰⁶ Plin. 4. 21. 113.

⁴⁰⁷ Byer med denne statusen betalte tributt til Roma mot å få styre seg selv.

⁴⁰⁸ Plin. 4. 22. 117.

⁴⁰⁹ Plin. 3. 3. 30. Se kap. 4.5.1.

I motsetning til Plinius, nevner ikke geografen Ptolemaios Conimbriga i det hele tatt, selv om han gir en fullstendig liste over ikke bare lusitanernes byer, men også byer i hele provinsen tilhørende andre folkeslag. Han nevner dog nabobyene Aeminium og Sellium,⁴¹⁰ noe som viser at han må ha kjent til området. Hvorfor Conimbriga ikke nevnes er uvisst. Muligens fant ikke Ptolemaios byen viktig nok til å nevne den. Nærheten mellom Conimbriga og Aeminium åpner også for muligheten til å forveksle byene hvis Ptolemaios selv ikke hadde besøkt området. Navnet er ikke forsvunnet, da listen han lagde er bevart i sin fullhet.

Ut fra de historiske og arkeologiske kildene kan vi ikke si sikkert hvordan de politiske og juridiske forholdene i Conimbriga var. De arkeologiske kildene kan ikke gi oss detaljerte opplysninger, mens de historiske kildene ikke gir oss noen direkte, sikker informasjon. Heller ikke de epigrafiske kildene forteller all verden, selv om de kan gi oss noen flere ledetråder. Dessverre er det ikke funnet, og kanskje heller ikke bevart, en hel konstitusjon fra Conimbriga, noe som kunne gitt oss mange svar på dette.

Bilde 16. Fragment av en bronsetavle, trolig fra Conimbrigas konstitusjon. © Matriznet.

⁴¹⁰ Ptol. Geog. 2. 4.

Men det er derimot funnet rester av en bronsetavle fra det første århundret e. Kr., som kan ha vært en del av en konstitusjon for Conimbriga. Dessverre er denne sterkt fragmentert, og er langt fra nok til å kunne gi oss et bilde av de politiske og juridiske forholdene i byen. Innskriften på tavlen er på få bokstaver, og går over to linjer. På den første linjen er det usikkert om det står "O OB IT FI" eller "O OB IT FE." De to ulike mulighetene har ført til to ulike teorier om hva som kan ha stått der. Den ene er "[Quoqu]O OB IT FE[cerit sine dolo malo]", som på fransk blir "en quoi pour cette raison il aura agi sans dol ni mal".⁴¹¹ På norsk kan dette bety "hvor på grunn av dette han har handlet uten bedrag eller ondskap". Den andre tolkningen er [Quoqu]O OB IT FI[eri poterit sine dolo malo]", der den franske oversettingen ble "en quoi pour cette raison il aura pu être fait sans dol ni mal".⁴¹² På norsk kan vi da få "hvor på grunn av dette det ble gjort utenbedrag eller ondskap". På den andre linjen står det enten "VSQ[ue] eller VSO [honore], men denne er ennå ikke tydet.⁴¹³ Honore kan bety ære eller heder, men i seg selv kan vi ikke trekke noe meningsfylt ut fra så få ord på denne linjen. Bronsetavlens funnsted, nært forum, gjør at Alarcão og Etienne tror at det kan være en lov for byen Conimbriga. Siden Conimbriga fikk *municipium*-status under Vespasian mener de at loven sannsynligvis må være flavisk.⁴¹⁴ Ettersom Vespasian ble etterfulgt av både Titus og Domitian i det flaviske dynastiet er dette sannsynlig, og en slik konstitusjon ville kommet på plass forholdsvis raskt etter oppgraderingen til *municipium*.

Når den mulige konstitusjonen fra Conimbriga tross alt ikke kan fortelle oss noe særlig om lov og rett i byen må vi gå til andre kilder for å få det. Det som vil være mest gunstig å gjøre da er å se på en godt bevart tilsvarende konstitusjon fra byen Irni i Baetica, *Lex Irnitana*. Den ble funnet på bronsetavler fra byen, hvorav mye er bevart. Irni ble *municipium* samtidig som Conimbriga ble, under det flaviske dynastiet, og brukte da etter hvert navnet *Municipium Flavium Irnitana*.⁴¹⁵ Der det mangler info om politiske prosesser i *Lex Irnitana*, kan vi se på tilsvarende deler fra *Lex Malacitana*, som også er ganske godt bevart. Dette er konstitusjonen fra Malaca, forløperen til dagens Malaga, som også lå i Baetica.

⁴¹¹ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, 101.

⁴¹² Alarcão & Etienne vol. 2 1976, 101.

⁴¹³ Objektnr.: 66.91, <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴¹⁴ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, 101.

⁴¹⁵ *Lex Irnitana*, Tab. IIIA <ch. 19>

4.5.1. Embetsmenn

Det var flere typer embetsmenn. I byens råd/forsamling hadde vi *decuriones*⁴¹⁶, men til å konkret utføre politiske vedtak fantes det *duumvirer*, *ediler* og *kvestorer*. De hadde ulike oppgaver å ta seg av.

På toppen av embetsmannsstigen i de fleste romerske byer fant vi *duumvirene*⁴¹⁷. Deres rolle tilsvarte den rollen konsuler hadde i republikken, og de gikk senere rett inn i byrådet.⁴¹⁸ Som navnet tilsier var det to stykker, og deres oppgave var å ha ansvaret for rettsvesenet.⁴¹⁹ I tillegg skulle *duumvirene* sørge for å etablere *curiae*⁴²⁰, med elleve stykker som det maksimale antallet. Hver gang det var religiøse fester, leker og større middager var *duumvirene*, sammen med *decuriones*, ansvarlige for å skaffe penger til dette. Summen kunne variere, men ble satt til å være det flertallet av dem bestemte.⁴²¹

En *edil* måtte ta seg av mange oppgaver. Noe av det *edilene* i Irni måtte gjøre var å ta seg av kornforsyningen, hellige bygninger og steder, byen, veiene, opplandet, avløpene, badene, markedet, stå for sjekking av vekter og måleinstrumenter, sørge for *vigiles*⁴²² når det var nødvendig, samt gjøre det som *decuriones* besluttet de måtte gjøre. *Edilene* hadde lov til å holde offentlige slaver.⁴²³

Stillingen som kvestor var knyttet opp mot den finansielle driften av byen. De skulle ta seg av innsamling, bruk og bevaring av penger, og administrering av de offentlige finansene. I likhet med *edilene* fikk også *kvestorene* holde offentlige slaver.⁴²⁴

Rettighetene og oppgavene de ulike magistratene hadde, trenger ikke å stemme overens med rettighetene og oppgavene de hadde i Conimbriga, men det er liten grunn til å tro at det har vært store forskjeller mellom de ulike byene, som jo hadde lik status som *municipia*.

⁴¹⁶ En *decurion* var et av medlemmene av byens råd/forsamling.

⁴¹⁷ Fra latin: *Duus* – ”to” og *vir* – ”mann”. Noen hadde *quattuorvirer*, avhengig av byens størrelse.

⁴¹⁸ <http://www.livius.org/de-dh/decuriones/decuriones.html> Jona Lendering, 13.05.10

⁴¹⁹ Lex Irnitana, Tab IIIB <Ch. 25>

⁴²⁰ Curia var en inndeling av folket etter stammer.

⁴²¹ Lex Irnitana, Tab VIIIB <Ch. 77>

⁴²² *Vigiles* fungerte som en slags politi og brannmenn.

⁴²³ Lex Irnitana, Tab IIIA <Ch. 19>

⁴²⁴ Lex Irnitana, Tab IIIA <Ch. 20>

4.5.2. Valgprosessen

Alle disse stillingene ble avgjort ved valg, og Lex Irnitana hadde lover for hvem som kunne stille som kandidater og hvordan valgprosessen skulle foregå. Dessverre er ikke alle lovene bevart, så vi må supplere med deler fra Lex Malacitana for å gi et mer fullstendig bilde. Potensielle kandidater kunne melde seg på, men hvis det ikke var nok påmeldte måtte den ansvarlige for valget legge fram en liste med antallet⁴²⁵ potensielle kandidater som manglet. Disse kandidatene kunne da melde på andre kandidater til samme stilling, noe disse i sin tur også kunne gjøre. Den valgansvarlige måtte så legge frem listen over kandidater på en passende plass i byen, slik at den kunne leses fra bakkenivå.⁴²⁶ Den eldste av de to *duumvirene* var den ansvarlig for å avholde valgene for *duumvir*-, *edil*- og *kvestorembet*. Dette gjaldt også valg for å erstatte sittende embetsmenn hvis periode ikke hadde utløpt, men som av ulike årsaker måtte gå av. Folket stemte etter hvilken *curia* de tilhørte. De valgte embetsmennene fikk ha stillingen i ett år. Hvis de overtok for andre fikk de bare sitt ut den opprinnelige embetsmannens periode.⁴²⁷

I Lex Irnitana får vi vite at det innenfor hver *curia* var en bestemt rekkefølge stemmeprosessen ved valg skulle foregå i. Den gikk etter hvor mange barn fra lovlige ekteskap borgeren hadde. Hvis to eller flere hadde like mange barn, eller ingen barn, skulle rekkefølgen gå etter hvem av de som hadde vært *duumvir*. Her hadde de som først hadde vært *duumvir* forrang.⁴²⁸

Kandidatene til *duumviratet* måtte være født frie menn, være over 25 år, og ikke ha innehatt stillingen som *duumvir* dem fem siste årene før valget.⁴²⁹ Den ansvarlige for å avholde valget, skulle sørge for at alle borgerne stemte etter den *curia* de tilhørte, i separate avlukker. Ved hver stemmeseddelboks skulle det være tre borgere tilstede for å unngå valgfusk. I tillegg fikk hver av kandidatene ha en valggransker tilstede der, og disse måtte da stemme ved den *curia* de var utplassert ved.⁴³⁰

Lex Malacitana forklarer også hva som skulle skje i tilfelle dødt løp mellom to eller flere kandidater. Dette gjaldt både for resultatet innad i hver *curia* og mellom de ulike *curiae*.

⁴²⁵ Dette antallet blir ikke oppgitt.

⁴²⁶ Lex Malacitana, Col I <Ch. 51>

⁴²⁷ Lex Irnitana Col I <Ch. 52>

⁴²⁸ Lex Irnitana, Tab VA <Ch. B>

⁴²⁹ Lex Malacitana, Col II <Ch. 54>

⁴³⁰ Lex Malacitana, Col II <Ch. 55>

Lovene sa at en gift mann skulle komme foran en ugift mann. Hvis det var likt på dette punktet skulle de rangeres etter hvor mange sønner de hadde. Var to eller flere kandidater helt like på alle disse punktene skulle vinneren avgjøres ved loddtrekning.⁴³¹ Dette var altså et system hvor det ikke nødvendigvis var om å gjøre å få flest stemmer, men å få flest *curiae* bak seg. Skulle noen prøve å hindre at valget foregikk eller på noen måte forstyrre gjennomføringen av det skulle de betale 10 000 sesterter i bot til *municipium*.⁴³²

Måten valget foregikk på kan vi også gå ut fra foregikk noenlunde likt i byer med lik status. Det ville være fordelaktig for romerne å kjøre den samme planen for de forskjellige byene. Små variasjoner vil det alltid være muligheter for at det var, men at byene hadde bygd opp systemet og valgprosessene ganske likt er trolig.

4.6. Juridiske forhold

4.6.1. Borgere

Det mangler informasjon om hvor mange av byens innbyggere som var borgere. Etter byen ble *municipium flavium*, ble frie menn borgere av byen. Å være borger innebar selvsagt en viss status, og det virker som det var viktig å fremheve den statusen. I en villa i Tentugal, like nord for Conimbriga er det funnet en innskrift der det å være borger blir fremhevet.

Innskriften er til en Marcus Antistius, sønn av en med navnet Agrippa. Denne Agrippa blir i innskriften nevnt som borger.⁴³³ Dessverre er denne udatert, så vi vet ikke om han levde før eller etter oppgraderingen til *municipium*. Dette er det eneste stedet der noen i Conimbriga-området beskrives som borger. Det vil være usannsynlig at ingen av de andre innskriftene som er funnet omhandler de som var borgere.

Fra byen fikk status som *municipium* må det ha eksistert et dobbelt borgerskap. Frie menn ble borgere av en *municipium*, men få av disse ble romerske borgere. Loven om hvem som ble romerske borgere tok utgangspunkt blant embetsmennene. De som var, eller hadde vært

⁴³¹ Lex Malacitana, Col II <Ch. 56 – Ch. 57>

⁴³² Lex Malacitana, Col II <Ch. 58>

⁴³³ CIL II 395.

senatorer, *decuriones* i Irni ble romerske borgere når deres embetstid utløp. Den retten gikk også til deres foreldre, samt koner og eventuelle barn fra lovlige ekteskap. Disse barna måtte ha vært i foreldrenes varetekt. Eventuelle barnebarn kunne også bli romerske borgere, såfremt de var født av en sønn som hadde vært i foreldrenes varetekt. Antall borgere ble da påvirket av hvor mange embetsmenn det til enhver tid ble ansett som passende å utnevne.⁴³⁴

Vi ser at det var viktig å fra starten av få en viss mengde borgere, slik at en bystat, som disse byene på mange måter var, kunne fungere. De skulle også være en del av en større romersk verden, og da måtte det være muligheter for et visst antall viktige menn å kunne bli borgere. Men vi ser også at de som lagde konstitusjonen var klar over at det ikke måtte bli for mange borgere, og de ville dermed begrense dette antallet etter hvert. Full borgerrett til alle ble ikke gjennomført før keiser Caracalla (styrte 211-217 e. Kr.) innførte det.⁴³⁵ Før dette var utvilsomt borgerrett noe romerne brukte som lokkemat for den lokale eliten, slik at de lettere skulle være lojale mot Roma.

4.6.2. Slaver

Det fantes to ulike typer slaver. Den ene gruppen var de som var eiendommen til privatpersoner, mens den andre gruppen var de som tilhørte *municipium*. I Irni, og sannsynligvis i alle romerske byer, eksisterte det slaver, og vi har allerede nevnt at både ediler og quaestorer hadde slaver. Vi må da også regne med at personer i andre stillinger hadde det. Men slavene, både de private og de offentlige, kunne bli frie hvis de var heldige. Eierne kunne frigjøre sine slaver. Hvis en kvinne skulle gjøre det måtte hun gjøre det sammen med en verge⁴³⁶. Eierne måtte gjøre slaven fri foran en av *duumvirene*, og da skulle denne med øyeblikkelig virkning bli fri. Personer under 20 år kunne frigjøre slaver, men måtte da få det godkjent av et stort nok antall *decuriones*.⁴³⁷

Innen fem dager etter at *duumvirene* tiltrådte embetet sitt, måtte de bestemme hvilke offentlige slaver som skulle gjøre ulike typer arbeid. Så skulle *duumvirene* få *decuriones* til å

⁴³⁴ Lex Irnitana, Tab IIIA <Ch. 21>

⁴³⁵ Dio Cassius 78. 9. 4.

⁴³⁶ F. eks. mannen eller faren.

⁴³⁷ Lex Irnitana, Tab IIIC <Ch. 28>

gjøre en offisiell vedtekt om dette.⁴³⁸ De offentlige slavene måtte bli frigjort gjennom et initiativ fra en *duumvir*. Han måtte ta det opp med *decuriones*, hvorav minst 2/3 måtte være tilstede. Godtok de frigjøringen, kunne *duumviren* sette slaven fri, på en av to betingelser. Enten måtte slaven betale den summen *decuriones* hadde satt for frigjøring, eller så måtte slaven gi sikkerhet for at dette skulle skje. Dette gjaldt både mannlige og kvinnelige slaver. Etter frigjørelsen kunne den frigjorte få *ius latii* og bli borger av *municipium*.⁴³⁹

Det finnes ingen informasjon om hvor mange slaver det fantes. Men vi får vite at slavehandel eksisterte, om enn ikke i hvor stor utstrekning. Hos Athenaios får vi vite at slaver ble solgt i Lusitania. Vi får til og med vite at en slavegutt av god størrelse kostet like mye som en hare.⁴⁴⁰ Athenaios hentet dette fra Polybius, så dette har nok vært tilfelle før romerne fikk kontroll over Lusitania. Men det er ingen grunn til å tro at slavehandelen ikke fortsatte under romersk styre. Ellers vet vi lite om det var like lett for en slave å bli frigjort i Conimbriga som i resten av riket. Men vi vet at slaver ble frigjort, og at de senere viste takknemlighet for dette til sine tidligere eiere.

Det finnes fem innskrifter som vitner om at slaver ble frigjort. Disse gjorde gjerne ære på eierne sine. Det kan også ha vært til deres fordel å kunne bli assosiert med sine tidligere eiere. Dermed kan vi se at klatring på den sosiale rangstigen absolutt var mulig, selv om vi ikke vet noe om det konkrete antallet som fikk muligheten til dette. De frigjorte fremstilte gjerne seg selv som svært lykkelige over å bli frigjort på disse innskriftene: "D M / AVRELIO RVFO / ANN XXIII / VERNACLVS / MATERNAE LIB / ET FORTVNATA / AEMILIAE LIB / FILIO / PIENTISSIMO / F C / DIC ROGO / QVI TRANSIS / SIT TIBI TERRA / LEVIS."⁴⁴¹ Det blir på norsk: "Til Di Manes. Til Aurelius Rufus, den frommeste sønnen, død 23 år gammel. Moren, Aemilia, en frigjort og lykkelig husslavinne, stod bak oppføringen. Måtte jorda ligge lett på deg."

En annen gravinnskrift som viser det samme sier følgende: "D M / FELICIVS BOVTIAE LIB ET / FORTVNAT FELICIS LIB / OCELLIA MATER / F C."⁴⁴² På norsk blir dette: "Til Di Manes. Til den lykkelige og frigjorte (?) og den heldige, lykkelige frigjorte. Moren, Ocellia stod bak oppføringen."

⁴³⁸ Lex Irmitana, Tab VIII C <Ch. 78>

⁴³⁹ Lex Irmitana, Tab VIII B <Ch. 72>

⁴⁴⁰ Ath. 8, 330.

⁴⁴¹ CIL II 369

⁴⁴² CIL II, 375.

Ikke overraskende står det ingenting i Lex Irnitana eller Lex Malacitana om hvordan ting var sett fra en slaves synspunkt. Det handler helt og holdent om hva slags rettigheter en slaveeier hadde overfor sine slaver, og hvordan han kunne frigjøre dem om han ville. Dessverre sier lovene lite om slaver generelt.

4.6.3. Kvinner

Hvordan kvinnene konkret hadde det vites ikke. Sannsynligvis hadde de få rettigheter sammenlignet med menn, men enkelte av dem må i det minste ha hatt nok penger til å få reist gravmonumenter og relieffer. Det er ikke noe informasjon om kvinnene hadde samme rettigheter, eller mangel på sådan, som i Roma, eller om det var noen særegne kulturelle trekk ved området som var annerledes enn det romerske. En betydelig del av de innskriftene som er funnet i Conimbriga gjør ære på kvinner eller er oppført av kvinner. For noen av dem gjelder begge deler. Det viser hvert fall at kvinner hadde høy nok posisjon til at det var akseptabelt å gjøre ære på dem. Det må også da ha vært sosialt mulig for kvinner å kunne stå bak dette, uansett om de bare gjorde det i navnet. For å likevel kunne gi et mulig bilde av dette må vi igjen til Lex Irnitana

Konstitusjonen sier lite om hvilke rettigheter kvinner hadde, men noe kan den fortelle oss. Vi får, som nevnt ovenfor, høre at koner av borgere også kunne bli borgere i samme slengen.⁴⁴³ Dette må ha vært som borgere av *municipium*, og vi har ingenting som tyder på at de ble romerske borgere. Vi ser f. eks. det allerede nevnte eksemplet om at det var litt vanskeligere for kvinner å frigjøre en slave, og at dette måtte skje under oppsyn av en verge (les: mannlig verge). Dermed var kvinner neppe sett på, i alle fall ikke av loven, som likeverdige med menn. Noe annet ville være overraskende og ha skilt seg ut fra normen.

4.6.4. Frigjorte

Vi har ikke noen informasjon om hvor stor del av befolkningen som var frigjorte slaver. Lex Irnitana stipulerer at patroner skulle ha samme rett over frigjorte som hadde oppnådd romersk borgerskap på grunnlag av slektskap til embetsmenn, selv om patronene selv ikke var

⁴⁴³ Lex Irnitana, Tab IIIA <Ch. 21>

borgere.⁴⁴⁴ Det samme ser vi i tilfeller der patronen fikk statsborgerskap. Han kunne da beholde sine rettigheter over sine egne frigjorte og over sine foreldres frigjorte.⁴⁴⁵ Et annet avsnitt av loven forteller at personer som nettopp hadde oppnådd borgerskap, fremdeles skulle være under makten til de samme personene som før.⁴⁴⁶

Lovene sier lite om de frigjorte, men vi ser at til og med de som frigjorte fremdeles lå under sine tidligere eiere i status. Det bekrefter det vanlige fra det romerske samfunnet at selv om de var frie, så lå de ikke på mer enn en mellomposisjon mellom slavene og borgerne.

4.6.5. Collegia

Vi har tegn på at det var personer som var organisert i *collegia*. En Marcus Iulius ble gjort ære på i en innskrift etter sin død av det kollegiet han skal ha tilhørt: "D M / M IVL SERNO / IN ITINERE VRB / DEFVNCTO ET / SEPVLTO COELIA / ROMVLA / MATER FILIO / PISSIMO / ET COLLEGIVM / SALVTARE / F C."⁴⁴⁷ På norsk blir dette: "Til Di Manes. Til Marcus Iulius Sernus, den frommeste sønn. Døde og ble gravlagt på vei til Roma. Moren, Coelia Romula, og hans collegia, hilser han. De stod bak oppføringen." Dessverre kan vi ikke slå fast hvilket yrke han tilhørte, og dermed ikke hvilket yrke eller type yrker som kan ha hatt slike organiseringer. Det er dog kjent ellers fra det romerske riket at flere yrker hadde egne kollegier, så at det skal ha forekommet det samme i Conimbriga er høyst sannsynlig.

Det står lite i Lex Irnitana om *collegia*, og om hvilke rettigheter eller restriksjoner folket hadde til å være med i, opprette og avholde disse. Loven har et kapittel om ulovlige *collegia*. Den som deltok i disse eller avholdt møter for slike måtte betale 10 000 sesterter til *municipium* pr forbrytelse de var tatt for.⁴⁴⁸ I og med at loven legger vekt på ulovlige *collegia*, og ikke bare *collegia*, kan vi anta at det også i de mindre byene i provinsene var lov for enkelte grupper å organisere seg i disse. Dessverre er det ingen gjenværende del av konstitusjonen som sier noe om lov og rett til å organisere og delta i dem. Men vi vet at det var lov å danne *collegia*, være med i disse og holde møter for dem, så det må ha vært et

⁴⁴⁴ Lex Irnitana, Tab XC <Ch. 97>

⁴⁴⁵ Lex Irnitana, Tab IIIA – IIIB <Ch. 23>

⁴⁴⁶ Lex Irnitana, Tab IIIA <Ch. 22>

⁴⁴⁷ CIL II 379.

⁴⁴⁸ Lex Irnitana, Tab VIIIB <Ch. 74>

spørsmål om hva slags og hvilke av dem som var lovlige. Det får vi ikke noe svar på i Lex Irnitana.

4.6.6. Romerske stammer

Når Conimbriga, og andre byer, fikk fulle romerske borgerrettigheter av Caracalla,⁴⁴⁹ ble innbyggerne skrevet inn i de allerede eksisterende romerske stammene, som da fungerte først og fremst som en inndeling i de politiske saker folket skulle stemme om. En innskrift som kan gi oss en ledetråd om hvilken stamme Conimbrigas borgere ble innlemmet i er fra en gravstele laget av kalkstein fra det første århundret e. Kr., sannsynligvis fra perioden ikke lenge etter at byen fikk municipia-status. Den er reist til ære for den avdøde Gaius Turranius Rufus, og på de to første linjen står det: "C(aio) TVRRANIO / QUIR(ina tribu) RVFO / TVRRANIA RVFINA / SOROR / CVRANTIB(us) (hedera) / M(arco) VAL(erio) PAVLIANO / COGNATO ET L(ucio) IUL(io) VERNACLO / SOCERO / EX TESTAMENTO." Det ble oversatt til portugisisk med: "Este monumento foi mandado erigir por Turrânia Rufina à memória do seu irmão Caio Turrânio Rufo, ao cuidado de Marco Valerio Pauliano, seu cunhado, e de Lúcio Júlio Vernáculo, seu sogro, em cumprimento da vontade expressa que deixou por testamento."⁴⁵⁰ Denne oversettelsen nevner ikke en stamme, men tar vi med den som faktisk står der, får vi på norsk: "Til Gaius Turranius Rufus, medlem av Quirina-stammen. Oppført av søsteren Turrania Rufina, under oppsyn av Marcus Valerius Paulianus, hennes bror, og Lucius Iulius Vernaculus, hennes svigerfar, som det sto i testamentet." Hvis Rufus var borger i Conimbriga kan det bety at byen var tilknyttet denne stammen. Det står ingenting på gravstelen om at Rufus kom fra et annet sted, noe det ofte gjorde på slike og andre monumenter som stod andre steder enn der vedkommende kom fra.

Vi kan også bruke noen av nabobyenes stammer til å kartlegge dette. Hvis vi begynner å undersøke disse, finner vi at folket i hovedstaden Emerita Augusta ble skrevet inn i *Papiria*-stammen.⁴⁵¹ I hovedstaden til Conimbrigas conventus, Scallabis, ble folket en del av *Sergia*-stammen.⁴⁵² I Idanha-a-Velha (Aegitania) ble folket tilhørende *Quirina*-stammen,⁴⁵³ noe de

⁴⁴⁹ Dio Cassius. 78. 9. 4.

⁴⁵⁰ Objektnr.: 70.192. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁵¹ CIL II, 559=5529, 560, 571-2, 719.

⁴⁵² CIL II, 35.

⁴⁵³ Osland 2006, 66.

også ble i Conimbrigas nærmeste naboby, Aeminium.⁴⁵⁴ Det er dermed ikke godt å kunne si ut fra dette hvilken av stammene byens innbyggere ble innlemmet i. Den praktiske betydningen var riktignok minimal, da det neppe var ofte noen reiste fra Conimbriga eller andre civitates i Lusitania for å bruke sin stemmerett i Roma. Innlemmelsen i de ulike stammene kan likevel ha blitt brukt som et middel for å integrere innbyggerne i et romersk fellesskap.

Dette er dermed usikkert, men det kan tyde på at Conimbrigas borgere ble innlemmet i *Quirina*-stammen. Men igjen, den praktiske betydningen ville ikke ha vært all verden. Her kan vi igjen se at grunnet byens sannsynlige tilknytning til *Quirina*-stammen må den ha vært mer enn en vanlig landsby, og ha vært minst et lokalt, og sannsynligvis regionalt, senter.

4.7. Det religiøse Conimbriga

Det religiøse livet i Conimbriga har etterlatt seg spor fra tre ulike religiøse retninger: Den førromerske lusitanske religionen: den romerske religionen, med sin påvirkning fra den greske; og kristendommen som ble innført i senantikken. For å få et større bilde er det viktig å ta med områdene rundt byen og andre aktuelle steder, så vi forhåpentligvis kan danne oss et visst bilde av religiøse dyrkinger, ritualer og organiseringer i området. Det kan naturligvis være en forskjell mellom landsbyga og byen med tanke på ritualer, hvilke guddommer som ble tilbedt og hva slags tempel, alter og kulter folk hadde til gudene. Det religiøse var som nevnt ovenfor knyttet til alle deler av samfunnet, og var sånn sett ikke en adskilt del av kulturen. Det er funnet flere gravmonumenter og innskrifter som hedret de døde. Flertallet av slike monumenter og innskrifter i og rundt byen er av en sånn art. Noen av disse innskriftene finner vi risset inn i tempelvegger, både fra Conimbriga og fra nabobyen Aeminium. Selv om de er risset inn i tempelveggene, inneholder de alltid ”*Dis Manibus*” (Til de avdødes ånder). Det virker altså ikke å ha vært uvanlig å risse innskriftene inn i tempelveggene, og det skjedde da trolig ikke på grunn av manglende respekt for religionen.

⁴⁵⁴ Osland 2006, 84.

4.7.1. Keiserkulten

Det finnes én innskrift på en stein fra Conimbriga som tyder på at det allerede i tidlig keisertid eksisterte en keiserkult. Dessverre er steinen tapt, men innskriften er nedtegnet i CIL.⁴⁵⁵ I innskriften står det: ”DIVO AVGVSTO / L. PAPIRIVS L.F. FLAMEN / AVGVSTALIS PRO SALVTE / ET INCOLVMITATE CIVIVM”.⁴⁵⁶ På norsk: ”Til den guddommeliggjorte Augustus. Lucius Papirius, augusteisk *flamen*⁴⁵⁷, for borgernes helse og sikkerhet.” Det betyr at denne mannen, Lucius Papirius, var *flamen* for den guddommeliggjorte Augustus, altså en prest i keiserkulten. Innskriften er ikke nøyaktig datert, men Duncan Fishwick spekulerer i en datering til Tiberius’ regjeringstid,⁴⁵⁸ altså mellom 14 og 37 e. Kr. Den siste delen av innskriften knytter keiserkulten opp mot borgerne. Dette kan igjen knyttes til byens politiske status, og kan tyde på at byen kan ha hatt en form for status under Roma som lå under den municipia-stausen med *ius latii* byen senere skulle få. Hvis byen ikke hadde en sånn status kan det likevel ha vært et forsøk på å knytte byen så godt som mulig opp mot Roma og keiseren, i et forsøk på å dyrke frem en romersk identitet og tilhørighet i Conimbriga og provinsen. Selve innskriften viser at forsøket på å etablere keiserkulten kom forholdsvis tidlig i gang i Conimbriga. Det var Augustus’ etterfølger Tiberius som etablerte keiserkulten rundt den deifiserte Augustus.⁴⁵⁹ Da kan keiserkulten i Conimbriga allerede ha vært i gang i løpet av hans tid som keiser.

I tillegg til Papirius får vi høre om en annen *flamen* fra Conimbriga. Denne, Lucius Iunius Latro, var *flamen* i Emerita Augusta (Merida), men hadde i følge en innskrift funnet der opphav i Conimbriga. ”L. IVNIVS LATRO. CONIMBRICENSIS. FLAMEN. PROV. LUSIT.”⁴⁶⁰ På norsk: ”Lucius Iunius Latro, fra Conimbriga. Flamen for provinsen Lusitania.” Det står ikke hvilken guddom han var prest for, han var pprest for provinskulten i en nesten helt ny by, grunnlagt av Augustus. Dermed kan det være grunn til å tro at det var for keiserkulten. Dette kan fortelle oss at keiserkulten var viktig å få på plass både i større og litt mindre byer, og også i både nye romerske byer, som Emerita Augusta, og romanisere innfødte byer.

⁴⁵⁵ Fishwick 1982, 249.

⁴⁵⁶ CIL II, 41*.

⁴⁵⁷ Prest for guder og gudinner som den romerske stat støttet.

⁴⁵⁸ Fishwick 1982, 250.

⁴⁵⁹ Fishwick 1982, 250.

⁴⁶⁰ CIL II 5264

I tillegg til den direkte dyrkingen av keiseren, ser vi også en omtale av de ”keiserlige januariske *gratier*. *Gratiene* var opprinnelige greske gudinner for bl.a. skjønnhet og fruktbarhet. I en udatert innskrift settes de sammen med det keiserlige og guden Ianus: ”CHARTO / IANVARII / CAES. N.”⁴⁶¹ På norsk blir dette: ”Til de keiserlige januariske *gratier*”.

Vi ser også at dyrkingen av keiseren tilla ham noen dyder. *Pietas*⁴⁶² var en veldig sentral dyd. Det ser vi i en votivinnskrift fra Conimbriga: ”PIETA[ti] / AVG(ustae) / [Q(uintus)?] LV[ccceius?] / MAX[imus] / PO[suit].” Innskriften ble oversatt til fransk med: ”A la Piété Auguste, Quintus ? Lucceius ? Maximus a placé (cette inscription).”⁴⁶³ På norsk betyr dette: ”Til Pietas Augustus, Quintus Lucceius Maximus satte denne her.” Dydene kan ha sammenheng med moralen Augustus ville ha i det romerske riket, og dyder var viktige for romerne.

Keiserkulten har opplagt vært viktig, og vi finner stort sett spor av dyrkingen av Augustus, og ikke så mye av de senere keiserne. Sannsynligvis har opprettelsen av keiserkulten i Conimbriga kommet raskt på plass, og må ha vært viktig i byggingen av en romersk identitet og samhørighet, samt for å knytte folk nærmere keiseren, som tross alt satt langt borte i Roma. Dyrkingen av keiseren i byen, og det romerske forsøket å ut å bygge ut dette, gjør at byen må ha blitt sett på som relativt viktig. Den må ha vært stor nok til at det var bryet verdt å ekspandere keiserkulten der. Templet til ære for Augustus gjør at vi kan se på byen som i det minste et lokal senter, men sannsynligvis et regionsenter.

⁴⁶¹ CIL II 373.

⁴⁶² Kan bety fromhet, kjærlighet, hengivenhet, plikt.

⁴⁶³ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 17.

4.7.2. De større romerske gudene

Bilde 17. Votivinnskrift til ære for Liber Pater.

© Matriznet.

Innskrifter dedisert til flere av de største og viktigste romerske gudene er funnet i Conimbriga. Byen har en innskrift til ære for Fortuna, den romerske gudinnen for hell og lykke. Den er fra det andre århundret e. Kr. og sier: "FORTU / NAE VITALI / O [v(otum) s(olvit)]."⁴⁶⁴ På norsk: "Til Fortuna. Vitalius fullfører sin plikt".

Liber Pater var en romersk gud for vin, dyrehold og avlinger. I en innskrift fra Conimbriga kommer det frem at han ble dyrket der: "LIBERO / PATRI / VALERIVS / DAPHI / NVS

⁴⁶⁴ Objekt nr.: 63.19. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

ANIMO. L(ibens). P(osuit).”⁴⁶⁵ På norsk blir det: ”Til Liber Pater. Valerius Daphinus har frivillig plassert denne her.”

Det finnes to innskrifter som ble dedikert til Mars Augustus. Den første er en votivinnskrift fra det andre århundret e. Kr. Den forteller oss bare om dedikasjonen og hvem som har gjort den, men kan også si noe om hvilke type navn den som dedikerte innskriften hadde: ”MA / RTI / AV [g(usto)] / SAC / RVM G(aius) (hedera) / VALE / RIVS / PA[ETI]NIVS HEL[i] / ODO / [RVS] / [v]OTUM S(olvit).”⁴⁶⁶ Til Mars Augustus/den augusteiske Mars. Gaius Valerius Paetinius Heliodorus fullfører sin plikt.”

Et annet tegn på dyrkingen av Mars Augustus er en annen votivinnskrift som forteller om ofringen av en okse ved et alter til guden: ETIA(m) / QVOTSI R(ogatu meo) / ATNVERIS (propitius) / ARAM DIC (abo cum hostiis) / AVRATIS ET (.....) / TAVRUM M(actaboin) / ARIIS MA(rtis Aug(usti)).”⁴⁶⁷ Den interessante delen er avslutningen, som betyr ” en okse på Mars Augustus’ alter.” I tillegg til dyrkingen av Mars Augustus i Conimbriga mener Alarcão at det kan ha vært at en Mars-kult i nabobyen Aeminium.⁴⁶⁸ Begge innskriftene til Mars Augustus viser at Mars ble knyttet opp mot keiserkulen.

Navnet Phoebus dukker opp i én votivinnskrift. Phoebus var et navn som kunne brukes for å beskrive Apollo. Det eneste som er igjen av den fragmenterte innskriften er ”PHOE[bo] / THE[o] / IPHIC[us...].” Til fransk ble det oversatt med: A Phébus, dieu, Iphicus...”⁴⁶⁹ På norsk betyr det: ”Til guden Phoebus, Iphicus.” Den ble altså dedisert til Phoebus av en mann med navnet Iphicus.

Også den senromerske guden Sol Invictus, solguden, ble kjent i Conimbrigas del av riket. I Merida er det funnet en innskrift dedisert til denne guden,⁴⁷⁰ av en slave til en mann med opphav i Conimbriga: ”INVICTO DEO / QVINTIO FLAVI / BAETICI CONIM/BRIG(ensis)

⁴⁶⁵ Objekt nr.: A 3456. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁶⁶ Objekt nr.: A 43. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁶⁷ Objekt nr.: 73.1. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁶⁸ Alarcão 1988, 99.

⁴⁶⁹ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 16.

⁴⁷⁰ Den kan også ha vært dedisert til Mithras.

SER(vus) / PRO SA/lute) COVTII LVPI.” ”Til den ubeseirede Gud, Quintius, slave av Flavius Baeticus fra Conimbriga. For helsa til Coutius Lupus.”⁴⁷¹

Vi ser få tegn til dyrkingen av den øverste romerske guden, Jupiter, men en innskrift vitner om at han ble dyrket også i Conimbriga. Innskriften, som ikke er bedre datert enn å være fra mellom det første århundret f. Kr. til det femte århundret e. Kr., viser at en som het Tancinus, sønn av Toncina dedikerte denne votivinnskriften til den conimbrigiske Jupiter: ”I(ovi); O(ptimo); M(aximo); C(onimbrigense) / TANCINVS; TON / CINAE; F(ilius) / VOTVM / P(iissime); F(actus); S(olvit).” Oversatt til portugisisk ble det: ”Tancino, filho de Toncina, cumpriu o seu voto todo piedoso a Júpiter, Óptimo, Máximo, Conimbrigense.”⁴⁷² På norsk: ”Til den conimbrigiske Iuppiter Optimus Maximus. Tancinus, sønn av Toncina, fullførte sin plikt.”

Det er ut fra dette opplagt at flere guddommer ble tilbedt i Conimbriga. Vi kan se dette i deler av en innskrift fra Numão, helt nordøst i Lusitania, dedisert til gudene og gudinnene i Conimbriga: ”DIS DEABVS[que] CONIVMBRIC[ensium].” Løst oversatt betyr denne delen av innskriften: ”Til gudene og gudinnene i Conimbriga.”⁴⁷³

Selv om det er spor etter dyrking av alle disse guddommene, er det flere av de kjente gudene som det foreløpig ikke er funnet spor etter. Av disse har vi blant annet Venus, Diana og Pluto. Disse kan dog godt ha blitt dyrket, hvis innskrifter til ære for dem ikke har blitt funnet ennå. Fremtidige utgravninger kan få et svar på dette.

Hva kan vi så lese ut av alle disse innskriftene? Vi ser at flere av de romerske guddommene ble dyrket, og at dette skjedde over noen århundrer. Det var altså ikke bare den romerske keiserkulten som fikk fotfeste, men deler av, og kanskje hele, det romerske Pantheon. Det vi derimot ikke kan si noe om er hvor representativt dette var for byens befolkning. Det kan ha vært forholdsvis uproblematisk for tilhengere av en polyteistisk religion, som lusitanerne hadde, å gå over til den romerske, som også var polyteistisk. Flere av de lusitanske gudene ville ha en tilsvarende guddom i den romerske religionen, så de kan ha blitt sett på som

⁴⁷¹ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 7.

⁴⁷² Objektnr.: 88.2 <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁷³ CIL II 432.

noenlunde de samme, bare med forskjellige navn. Men som vi skal se, var det ikke bare de største romerske gudene som fikk innpass i Conimbriga.

4.7.3. Mindre guddommer

Også byen selv, og byens egne skytsguder, Lares Conimbrigensis, ble vist ære. Det kommer frem i en votivinnskrift fra det første eller andre århundret e. Kr., dedikert av en som het Faustus: "FL(aviae) CONIMBRICAE / ET. LARIB(us). EIU(s) / (.I)US FAUSTU(s) / ANIMO L(ibens) V(otum) S(olvit)." Oversatt til portugisisk: "Fausto cumpriu este voto a Flávia Conímbriga e aos seus Lares."⁴⁷⁴ På norsk: "Til Flavia Conimbriga og dets larer. Faustus fullførte sin plikt."

Forfedrenes larer var svært viktige, og en innskrift fra Mortagua litt nordøst for Conimbrigas naboby Aeminium gir et eksempel på det: LARIBVS / PATRIIS / SEVERVS / TANGINI (filius) / V(otum) S(olvit) L(ibens) ME(rito) / (hedera)."⁴⁷⁵ På norsk blir det: "Til forfedrenes larer. Severus, sønn av Tanginus, fullfører fortjent og med glede sin plikt."

Religionen hadde innflytelse på alle deler av livet. Til og med vannet kunne relateres til det religiøse og mytologiske. En mann som het Gaius Rufus dedikerte enn votivinnskrift i det første århundret e. Kr. til larene for vannet: "L(aribus) AQVITIBVS / G. RVFVS / A(nimo) L(ibens) V(otum) S(olvit)." Oversatt til portugisisk: "Gaio C. Rufo cumpriu este voto aos Lares protectores das águas."⁴⁷⁶ På norsk: "Til vannenes larer. Gaius Rufus fullførte sin plikt." Vann sto i flertall, så det har vært flere ulike typer vann/kilder til vann. I Conimbriga kan dette ha vært for eksempel vann fra elven, brønner, akvedukten og badene.

Som tidligere nevnt hadde også veiene sine larer til å beskytte dem: LARIBV(s) (v)IALIB(us)..."⁴⁷⁷ "Til veienes larer." Dette viser at denne delen av religionen hang sammen med det meste av samfunnet. Det virker veldig konsekvent gjennomført, og det aller meste kunne ha sine *larer* eller *genii*⁴⁷⁸. Byens *genius* ble også hyllet i innskrifter. En votivinnskrift

⁴⁷⁴ Objekt nr.: 67.380. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁷⁵ AE, 1969-70, 248.

⁴⁷⁶ Objekt nr.: A 3986. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁷⁷ Objekt nr.: 67.381. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁷⁸ Genius var en guddommelig del av både personer, ting og steder.

fra det første århundre e. Kr. er dedikert denne: "GENIO / CONIM / BRICAE." Oversatt til portugisisk: "Génio de Conímbriga."⁴⁷⁹ På norsk: "Til Conimbrigas genii."

Det finnes også en innskrift som kanskje er til ære for den opprinnelig greske helten Chrysaor. "CHRYSIS SIBI / POSUIT". Ordrett oversatt betyr dette "Chrysis plasserte denne her (for seg)". Innskriften ble funnet i muren på templet i Conimbriga.⁴⁸⁰ Av mindre guder, og av mulige opprinnelige greske guder, er dette den eneste innskriften vi har.

Vi ser at det behovet den romerske mytologien hadde for mindre skytsguder, også fant veien til Conimbriga. Vi vet ikke grunnen. Det kan ha vært mange med romersk eller latinsk opphav i byen, eller det kan ha vært mange med lusitansk opphav. Lusitanerne kan ha hatt tilsvarende skytsguder og skikker i sin religion, noe som ville gjøre det enklere å godta de romerske *larene*, som da kunne fylle en tilsvarende rolle. Det kan også ha vært romerske eller latinske innflyttere som tilba disse gudene.

4.7.4. Gravinnskrifter

Innbyggerne i Conimbriga virker å ha vært opptatt av de avdødes ånder, *Di Manes*. Nesten alle gravmonumentene eller innskriftene fra byen til ære for døde slektninger begynner med ordene *Dis Manibus*, "til de avdødes ånder". Disse er funnet på flere ulike plasser, både i selve byen, på broer på landsbygda utenfor, på en *villa*, og i nabobyen Aeminium. Om det er tilfeldig at vi bare har disse åndene på innskriftene er ikke sikkert, men det virker som at de var sentrale når de døde skulle æres. Ingen av de største gudene og gudinnene er funnet i disse innskriftene, selv ikke for eksempel Pluto, den romerske guden av underverden. Det viser at forholdet til familiens døde slektninger og forfedre sto sterkt. I tillegg til hyllesten som ble gitt til *Di Manes*, var det mange begreper som dukker opp i del fleste av gravinnskriftene. Et godt eksempel er en gravinnskrift fra Conimbriga fra det andre århundret e. Kr., der en far ærer både *Di Manes* og sin avdøde datter: D(is) M(anibus) S(acrum) [I]N HONOREM VA[l(eriae)] [f]LACCINAE AN / NORVM XXIII / FLACCINVS P[a] / T(e)R FILIAE [pi / e]NTISSIMAE / F(aciendum) C(uravit)." Oversatt til portugisisk: "Flaciano consagrou este

⁴⁷⁹ Objektnr.: 65.9. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁸⁰ CIL II 374.

monumento aos deuses Manes em honra de sua filha Valério Flacínia, morta aos 23 anos.”⁴⁸¹

På norsk: ”Til Di Manes, til ære for datteren Valeria Flaccina, den frommeste, død 23 år gammel. Faren, Flaccinus, stod bak oppføringen.” Her får vi listet opp hele navnet til datteren, Valeria Flaccina, alderen hennes når hun døde, 23 år gammel, og navnet til faren hennes, Flaccinus. I tillegg kommer det et veldig vanlig ord for å beskrive den avdøde, nemlig *pietissima*, som i denne sammenhengen betyr ”den frommeste”.

Det samme ser vi igjen i en udatert gravinnskrift, funnet på en bro over en bekk like ved Conimbriga: ”D M / VALERIO AVITO / VALERI MARINI / FIL ANN XXX / VALERIA FVSCILLA / MATER FIL / CARISSIMO ET / PIENTISSIMO / ET OPSEQVEN / TISSIMO / P.”⁴⁸² På norsk blir dette: ”Til Di Manes. Til Valerius Avitus, den mest hengivne, frommeste og mest lydige, sønn av Valerius Marinus, død 30 år gammel. Moren, Valeria Fuscilla, stod bak dette.” Her har en mann, Valerius Avitus, sønn av Valerius Marinus, dødd, 30 år gammel. Moren, Valeria Fuscilla stod bak gravinnskriften. Den avdøde blir også her beskrevet som from. Han blir også beskrevet med noen ord som ikke er like vanlig som from, men som går igjen i noen innskrifter, nemlig *carissimus*, som betyr ”den kjærligste” eller ”den mest hengivne”, og *obsequentissimus*, som i denne sammenheng betyr ”den mest nådige” eller ”den mest lydige”.

En annen ting som går igjen i mange av gravinnskriftene fra Conimbriga er bokstavrekkefølgen S T T L. Ni innskrifter har denne endelsen. Bokstavene står for ”SIT TIBI TERRA LEVIS”, som betyr omtrent ”måtte jorda ligge lett på deg”. Slike symbolske ord må ha vært et ønske om en god overgang til dødsriket for de avdøde.

De fleste innskrifter som er funnet i Conimbriga er enten gravmonumenter, relieffer eller innskrifter til ære for de døde. I tillegg til den vanlige starten på innskriften, med *Dis Manibus*, er det flere gjennomgående fellstrekk ved disse. Innskriftene virker i stor grad å være private, svært få offentlige er funnet. Av de som skal ære de døde er noen betalt av venner eller kollegaer av den avdøde, men de aller fleste var det familiemedlemmer som stod bak. En flott relieff kunne være med på å sementere et godt ettermæle både for den døde og for resten av familien. Herunder faller også den beskrivelsen som nesten alle avdøde har fått i disse innskriftene. De fleste beskrives som fromme, gudfryktige mennesker. Dette er noe som helt

⁴⁸¹ Objekt nr.: 68.563. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁸² CIL II 391.

klart må sees i sammenheng med ettermælet og ikke hvordan de faktisk var i live, som en normativ beskrivelse av hvordan samfunnet forventet at en person skulle oppføre seg.

I et tilfelle får vi også vite stedet hvor noen har dødd. En gravinnskrift fra det første eller andre århundret e. Kr. forteller oss om dette: "VEGETO F(ilio) AN(norum) XVIII DEFVNCTO / MONTE MARIANO / O TAVITVS ARCONIS F(ilius) / ET RVFINA RVFI F(ilia) / PARENTES F(aciendum) C(uraverunt) S(ite) T(ibi) T(erra) L(evis)." Oversatt til portugisisk: "A Vegeto, filho de Avito, dezoito anos, falecido no monte Mariano, seus pais, O.T. Avito, filho de Arcão, e Rufina, filha de Rufo, mandaram fazer (esta lápide)."⁴⁸³ På norsk: "Til sønnen Vegetus, død 18 år gammel ved Mons Marianus. Foreldrene Avitus, sønn av Arco, og Rufina, datter av Rufus, stod bak dette. Måtte jorden ligge lett på deg."

Innskriften viser ikke hva som var dødsårsaken, men forteller oss at Vegetus døde ved Mons Marianus. Fjellet må ha vært oppkalt etter den romerske generalen Gaius Marius, og var sannsynligvis fjellkjeden som i dag heter Sierra Morena, og som ligger mellom elvene Guadiana (Anas) og Guadalquivir (Baetis) i det sørlige Spania.⁴⁸⁴

I noen få tilfeller er det ikke familiemedlemmer som står bak innskrifter til ære for avdøde. Det finnes eksempler på at venner av den avdøde står bak. To tilfeller av dette er kjent fra Conimbriga. Det første tilfellet er en udatert gravinnskrift, nevnt i kap. 4.4.: "G RVTI CELER CENT / LAEG FRET VUL SO / TIAL PEREMPT H S E / IVL MAXIMI SALACIEN / AMICO P D S P S T T L."⁴⁸⁵ Den er dedikert til Gaius Rutius Celer, som har vært centurion, av sin venn Iulius Maximus, som kanskje kom fra Salacia, en by i det sørlige Lusitania. Resten av innskriften er vanskelig å tyde grunnet de mange forkortelsene som kan ha flere ulike betydninger.

Det andre eksemplet er fra en gravplakett nevnt tidligere fra det andre århundret e. Kr.: "..... / ATIMETVS / CONTVBERNAL / F(aciendum) (hedera) C(uraverunt)." Oversatt til portugisisk: "Atimeto dedicou este monumento à sua companheira."⁴⁸⁶ På norsk: "Atimetus, feltkameraten, stod bak oppføringen." Navnet til den avdøde er gått tapt, men navnet til den som oppførte plaketten, Atimetus, er bevart. Vi kan se at disse er venner fordi ordet *contubernalis* kan bety krigskamerat, ledsager i felten, teltkamerat osv. Disse to har da

⁴⁸³ Objekt nr.: A 46. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁸⁴ Romerne brukte navnet Mons Marianus om denne fjellkjeden.

⁴⁸⁵ CIL II 43*

⁴⁸⁶ Objekt nr.: A 102. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

sannsynligvis vært soldater sammen, og da kan den ene av dem ha falt i strid. Det er uvisst, da det dessverre ikke står noe om den avdødes alder på plaketten.

Av de ulike gravsteinene og monumentene kan vi se at innbyggerne i Conimbriga hedret sine døde på latin, og på en romersk måte, med vanlige romerske forkortelser i innskriftene, for eksempel ”S T T L”. De brukte også gjerne noen overdrivelser, for å sette de døde i et veldig godt lys, noe de kan ha gjort vel så mye for sitt eget rykte som for deres avdøde. Vi har sett at de fleste gravinnskriftene har familiemedlemmer stått bak, og samtlige der alderen på den avdøde er oppgitt er personer som har dødd i ung alder. Noen av gravinnskriftene er laget av venner og kollegaer, men de er i et mindretall. Vi har også sett eksempler på at kvinner har stått bak noen av monumentene. Om de har stått for den faktiske betalingen eller bare har hatt æren av å få navnet sitt i innskriften kan vi ikke si noe om, men det sier oss at det i det minste må ha vært sosialt akseptabelt for kvinner å være den som hadde æren av å stå bak disse monumentene og innskriftene.

Det har altså vært et rikt utvalg av gravinnskrifter fra Conimbriga, fra nekropolen nord for byen. Den romerske skikken å ære sine døde på var vanlig i byen, selv om også lusitanerne selvsagt opprinnelig hadde egne skikker for dette. Alle gravinnskriftene er altså skrevet på latin, med varierende grad av godt språk, noe som viser at selv om noen innbyggere ikke behersket språket til det fulle, så ville de ha gravinnskriftene på latin. Det viser at latin raskt må ha fått status som et viktig og riktig språk å lære seg. Vi kan også se at den romerske skikken med å ære *Di Manes* på de fleste gravsteinene ble brukt.

4.7.5. Palindromet og sator-firkanten

I Conimbriga er det funnet en såkalt Sator-firkant i graffiti på en stein. Dette er et sjeldent funn i det romerske riket, og det eneste som er gjort i Lusitania.⁴⁸⁷ En Sator-firkant var satt sammen av fem ord som til sammen utgjorde et palindrom⁴⁸⁸. At ordene til sammen ble et palindrom gjør at de sannsynligvis ble sett på som magiske, og er dermed nok knyttet til det religiøse og overtro. Setningen som sto på steinen var: ”ROTAS / OPIIRA / TIINIIT /

⁴⁸⁷ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, 168. Det er åtte andre funn av slike firkanter fra Romerriket. En fra Corinium Dobunnorum (Cirencester) i Britannia, en fra Aquincum (dagens Budapest) i Pannonia, to fra Pompeii, og fire fra Dura-Europos i Syria.

⁴⁸⁸ Ord eller rekke med ord som er like både framlengs og baklengs.

ARIIPO / SATOR.” Her kan hele setningen leses baklengs. Ordene opiira, tiiniit og apiiro er sannsynligvis dårlig latin for opera, tenet og arepo. På latin kan setningen bety ”Bonden (sator) Arepo har/holder (tenet) med innsats/omsorg (opera) hjulene (rotas)”, altså at bonden Arepo bruker en plog til arbeidet. Steinen er blitt datert til å være fra det første århundret e. Kr.,⁴⁸⁹ altså tidlig i Conimbrigas tid som romersk by. Hvis vi skal lese noe religiøst inn i dette ser vi at det kan ha vært knyttet til dyrkingen av fruktbarhet. Det finnes ingen guddom knyttet til dette enkeltfunnet. Oppsettet for en Sator-firkant var sånn:

S	A	T	O	R
A	R	E	P	O
T	E	N	E	T
O	P	E	R	A
R	O	T	A	S

Fig. 4. Sator-firkanten.

Dette gjorde at ordene og firkanten kunne leses ikke bare framlengs og baklengs, men også oppover og nedover.

Funnet av denne firkanten er interessant pga dens sjeldenhet. Ikke mange er funnet i det romerske riket, men den var velkjent. Fruktbarhetsforklaringen er sannsynlig på grunn av bonden og plogen. Det virker heller ikke sannsynlig at å lage en slik firkant på en stein skulle ha en annen forklaring. Palindromene må ha hatt en magisk, religiøs betydning for at det skulle være et poeng i å lage steinen.

⁴⁸⁹ Objektnr.: 70.193. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

Bilde 18. Sator-firkanten. © Matriznet.

4.7.6. De lusitanske ritualene og guddommene

For å finne de innfødte lusitanske gudene må vi ut av byen og på landsbygda. Det virker som det var de gresk-romerske guddommene som dominerte i selve Conimbriga. Mellom Douro og Tejo, området vi tidligere har definert som regionen der lusitanerne holdt til, er navn på over 50 innfødte guder kjent.⁴⁹⁰ Blant gudene vi finner innskrifter til over store deler av Lusitania finner vi flere opprinnelig keltiske/lusitanske guder, men også den romerske gudinnen Iuno.⁴⁹¹ I dette området er det spesielt tre guder som virker å ha blitt tilbedt mer enn andre. Disse navnene ble latiniserte til Arentius, Arentia og Trebaruna, alle tre var lusitanske

⁴⁹⁰ Alarcão 1988, 91.

⁴⁹¹ Alarcão 1988, 92.

guder.⁴⁹² En votivinnskrift fra byen, som er datert mellom det første århundret f. Kr. og det femte århundret e. Kr. er dedikert til den opprinnelig innfødte guden Aius Rogatus:⁴⁹³ ”AIO”.⁴⁹⁴ Selv om den er kort, antas den å være til ære for han. Et liknende eksempel ser vi i en annen votivinnskrift i byen fra det andre århundret e. Kr., hvor den lusitanske guden Remetes gjøres ære på:⁴⁹⁵ ”REMETIBVS / AUG / ...”⁴⁹⁶ Her ble altså Remetes, som her står i flertall, kalt de augusteiske Remetes. Remetes skal ha beskyttet offentlige bad.⁴⁹⁷ Det viser at de innfødte gudene kunne overleve i Conimbriga, selv om navnene opplagt ble latinisert.

Et av de beste eksemplene på hvilke guder lusitanerne hadde, og hvordan de tilba eller ofret til dem, finnes på en innskrift på en stein i dagens Cabeço das Fraguas, nær conventus-hovedstaden Scallabis. Denne er også et av de få og bedre eksemplene på det lusitanske språket. Den omhandler offer til gudene Trebopala, Laebo, Loiminna, Trebarune og Reva: ”*OILAM TREBOPALA, INDI PORCOM LAEBO, COMAIAM ICCONA LOIMINNA, OILAM USSEAM TREBARUNE, INDI TAUROM IFADEM REVE.*” Oversatt til engelsk blir det: A sheep for Trebopala, a pig for Laebo, a pregnant sow for Loiminna, a sheep for Trebarune and a bull for Reva.”⁴⁹⁸ På norsk: ”Et lam til Trebopala, en gris til Laebo, en gravid purke til Loiminna, et lam til Trebarune og en okse til Reva.” Dette viser at dyreoffer kan ha vært utbredt. Vi får dog ikke vite hvor utbredt de kan ha vært. Dessverre står det ingenting om dette var vanlige offer, eller om det var noe lusitanerne gjorde ved spesielle fester eller høytider. Men vi kan trygt gå ut fra at det skjedde. Ikke minst med tanke på at lignende innskrifter finnes andre steder i Lusitania. En annen innskrift på lusitansk, og delvis latin, kan fortelle dette: ”RVFINVS ET / TIRO SCRIP/SERVNT / VEAMNICORI DOENTI / ANGOM / LAMATIGOM / CROVGEAI MAGA/REAIGOI PETRANIOI T/ADOM PORGOM IOVEA. / CAIELOBRICOI.” Det betyr: ”Rufinus og Tiro skrev: Veamnicori vier Lamas-dalen til guden Croucea Macareaigus og ofrer en gris til Jupiter Caielobrigus.”⁴⁹⁹ Her ser vi en blanding av lusitansk religion, representert ved Croucea, og romersk religion representert ved Jupiter.

⁴⁹² Alarcão 1988, 94.

⁴⁹³ http://museoarteromano.mcu.es/investigacion_proyectos_museo_conimbriga.html 13.05.10

⁴⁹⁴ Objekt nr.: 63.37. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁹⁵ http://museoarteromano.mcu.es/investigacion_proyectos_museo_conimbriga.html 13.05.10

⁴⁹⁶ Objekt nr.: A 106. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁴⁹⁷ http://www.conimbriga.pt/english/museu_exposicao4_3.html#objectos Joana Lamas (red.) 13.05.10

⁴⁹⁸ Alarcão 1988, 97.

⁴⁹⁹ Alarcão 1988, 97.

En annen type offer som kan ha foregått i Lusitania, og dermed i Conimbriga, er menneskeoffer. Strabo skrev at lusitanerne drev med menneskeofring, og at de uheldige var krigsfanger. Han skriver videre at de hogde av krigsfangers høyre hånd og ga den som offer til gudene. De brukte så offerets innvoller til å spå om fremtiden.⁵⁰⁰ Det finnes ikke noen konkrete bevis på at dette skal ha forkommet, verken hos andre forfattere, i epigrafiske eller i arkeologiske kilder. Det er mulig Strabo skrev sånn for å ”barbarisere” lusitanerne, som lenge var en vond torn i poten til romerne. Men han skriver nøytralt i sin framstilling av det, og vi vet at romerne ikke var ukjent med menneskeofring selv.

Vi ser at lusitanere begynte å tilbe *lares*, altså de romerske gudene som beskyttet familien/husholdet, og *Genii*, en slags beskyttende ånd som hver person hadde. Men selv om de hadde denne skikken, og brukte de latinske navnene *Lares* og *Genius*, hadde noen likevel lusitanske tilnavn, gjerne familienavn. Det mest kjente tilfelle fra Conimbriga er Divilonici-familien som er kjent fra en innskrift til familiens larer: ”LARES LVBANC / DOVILINICOR / HORUM ALB VIV / CAMAL F SACR”. Oversatt til portugisisk ble det: ”Albuio, filho de Camalo, consagrou esta placa aos Lares Lubancos dos Divilónicos.” På norsk: ”Til lares lubanci til Divilonici-familien, oppført av Alvivus, sønn av Camal.” Den ble oppført i det første århundret e. Kr.⁵⁰¹ *Lares Lubanci* var larer for et lokalsamfunn.⁵⁰² Det finnes en innskrift fra Marecos, nordvest i provinsen Tarraconensis, som informerer oss om lokale *kuratorer*⁵⁰³ som ofret til både den øverste romerske guden Iuppiter og de lusitanske gudene Nabia og Lida.⁵⁰⁴

Conimbriga tok altså til seg romerske guder, og begynte å blande inn for eksempel de romerske larene. Om de allerede hadde tilsvarende guddommer og skikker i sin egen religion som kunne gjøre en slik overgang lettere er uvisst. Men den lusitanske religionen var polyteistisk, og det gjør at dette er sannsynlig. Vi ser også et par tilfeller av lusitanske guddommer i selve Conimbriga, nemlig innskriftene til gudene Aius Rogatus og Remetes, som begge sannsynligvis nå fremstår med latiniserte navn. Bortsett fra disse virker det som vi må ut fra Conimbriga for å finne antydninger til den lusitanske religionen. Det tyder på en

⁵⁰⁰ Strabo. 3. 3. 6.

⁵⁰¹ Objektnr.: A 44. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁵⁰² http://www.conimbriga.pt/english/museu_exposicao4_3.html#objectos Joana Lamas (red.) 13.05.10

⁵⁰³ En embetsmannsstilling.

⁵⁰⁴ Alarcão 1988, 96.

etter hvert religiøst romersk by, men som likevel tok til seg noen guder fra den lusitanske religionen som opprinnelig eksisterte i området.

Vi ser forskjell på få lusitanske guddommer i Conimbriga og et større antall fra mindre steder i Lusitania. Det er liten grunn til å tro at det er annen grunn til dette enn den større graden av romanisering som skjedde i byene.

4.7.7. Kristendommen

Kristendommen har satt nesten ingen spor etter seg i form av innskrifter eller graffiti. Et mulig spor kan være en sterkt fragmentert graffiti i glass fra det fjerde eller femte århundret e. Kr., der det kan ha stått: "[G]AU[deas in Deo]". Oversatt til fransk: "Réjouis-toi en Dieu."⁵⁰⁵ På norsk: "Fryd dere over Gud". Det står ikke hvilken gud det skal være, og Deus, kan ha blitt brukt om Jupiter, men da det er fra denne perioden er det høyst sannsynlig den kristne guden det er snakk om. Dessverre er det ingen kristne innskrifter eller graffiti igjen fra vår periode. En større mengde kristne innskrifter og graffiti kommer etter vår periode, på 500- og 600-tallet.

4.8. Navn

Hvilke navn hadde innbyggerne i Conimbriga? Hadde de opprinnelige lusitanske navn, skiftet de til romerske, eller brukte de en blanding av de to språkene? Dette kan vi bruke innskriftene fra byen til å undersøke. Et fullstendig svar på spørsmålet kan vi likevel ikke finne, da innskriftene ikke nødvendigvis er representative for innbyggernes navneskikker, men det kan gi oss et visst bilde av hvordan det var.

De aller fleste innskriftene inneholder typisk romerske navn. Noen innskrifter inneholder flere navn, gjerne der familiemedlemmer gjør ære på et dødt familiemedlem. Det ser vi f.eks. i en udatert gravinnskrift, hvor foreldrene gjør ære på sin døde sønn, som døde 21 år gammel: "D. M / M AVRELIO / AVITO / ANN. XXI / M. AVRELIVS / LABERIANVS / ET / PVBLIA.

⁵⁰⁵ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 356.

AVITA / FILIO. PISSIMO/ F C.”⁵⁰⁶ På norsk: ”Til Di Manes. Til Marcus Aurelius Avitus, den frommeste sønnen, død 21 år gammel. Marcus Aurelius Laberianus og Publia Avita (sannsynligvis foreldrene) stod bak dette. ”Her er det altså sønnen, Marcus Aurelius Avitus, som blir gjort ære på av sin far, Marcus Aurelius Laberianus, og sin mor, Publia Avita. Alle disse navnene er romerske.

Et lignende eksempel finner vi i en annen udatert gravinnskrift der en far gjør ære på sin døde sønn: D M / Q LVCEIO / RVFINO / ANN XXV / LVCEIVS SEVERI / FIL / PATER / P.”⁵⁰⁷

På norsk: ”Til Di Manes. Til Quintus Luceius Rufinus, død 25 år gammel. Faren, Luceius, sønn av Severus, gjorde dette.” Sønnen, som døde 25 år gammel, het Quintus Luceius Rufinus, mens faren het Luceius Severus. Selv om sønnen hadde et her brukte to *praenomen*⁵⁰⁸, er alle navnene romerske.

Et siste eksempel på romerske navn i innskriftene fra Conimbriga er nok en gravinnskrift, der en mor og en bestemor (muligens en tante) gjør ære på førstnevntes datter: ”D M / RVFINAE / RVFI FIL / ANN XXII / APONIA / LOBESSA / AVIA ET / APONIA / IVNIA / MATER.”⁵⁰⁹ På norsk: ”Til Di Manes. Til Rufina, datter av Rufus. Aponia Lobessa, bestemor, og Aponia Iunia, mor.” Her heter datteren Rufina, og er datter av en mann ved navnet Rufus. Moren het Aponia Iunia, mens bestemoren var Aponia Lobessa. Igjen ser vi at mange hadde romerske navn.

Vi har også eksempler på innfødte, ikke-romerske navn. I en innskrift fra en mur i Conimbriga kan vi lese om en Valerius Avitus Iturranius Sulpici som forteller om sin bakgrunn: ”NETO / VALERIVS AVT / ITVRRANIVS SVLPICI / DE VICO BAEDORO / GENTIS PINTON.”⁵¹⁰ På norsk: ”Valerius Avitus Iturranius Sulpici, fra landsbyen Baedorus og slekten Pinton.” Valerius, Avitus og Sulpici er romerske navn,⁵¹¹ mens Iturranius kan være et navn med opphav i Hispania. Denne mannen fortalte han kom fra landsbyen Baedorus,⁵¹² og tilhørte slekten Pinton. Pinton er ikke et romersk navn og må ha vært et lokalt navn på denne slekten.

Andre navn som sannsynligvis ikke var opprinnelig romerske finner vi i en innskrift fra et alter fra det andre århundret e. Kr.: ” D(is) M(anibus) / ALBINO ARCO / NIS F(ilio) ET

⁵⁰⁶ CIL II 370.

⁵⁰⁷ CIL II 383.

⁵⁰⁸ Personnavnet i romersk navneskikk.

⁵⁰⁹ CIL II 387.

⁵¹⁰ CIL II 365.

⁵¹¹ Sulpici skal sannsynligvis være Sulpicius, eller i det minste være knyttet til dette slektsnavnet.

⁵¹² Vico kan bety både landsby, gård, kvartal, gate og bydel. Baedorus er navnet hvis man følger latinsk bøying. Gitt at dette navnet var latinisert. Hvor denne landsbyen var er uvisst.

FILIS / SVIS ARCONI / [e]T AEC[an]DO...⁵¹³ Oversatt til portugisisk: "Monumento dedicado aos deuses Manes, a Albino filho de Arco e aos seus filhos Arco e Ecando." På norsk: "Til Di Manes. Til Albinus, sønn av Arco, og hans sønner Arco og Ecando." Det kommer ikke frem hvem som har ført opp denne, men den er til ære for en Albinus, sønn av Arco, og hans sønner Arco og Ecando. Av disse navnene er Albinus et romersk navn, mens de andre sannsynligvis ikke er det.

Også de romerske navnene bar av og til preg av innflytelse utenfra. I den tidligere nevnte votivinskriften til Mars Augustus fra det andre århundret e. Kr., finner vi navnet til den som førte opp dette, nemlig Gaius Valerius Paetinius Heliodorus.⁵¹⁴ De tre første navnene var romerske, mens Heliodorus var et gresk, men latinisert navn. Om dette navnet viste til en gresk bakgrunn eller bare var et tilnavn vites ikke.

Det ser ut som lokale navn på personer og slekter kunne fortsette å eksistere i Conimbriga, men virker å ha blitt latiniserte. Flertallet av navnene det finnes spor etter er av romersk opphav. Og de latiniserte innfødte navnene ser ut til å ha blitt bare en del av lengre navn, som i ulik grad fulgte et vanlig romersk navnemønster.⁵¹⁵ Det vi dessverre ikke kan si noe om er om de med helt romerske navn hadde opphav fra Roma, Latium, Italia eller andre steder, eller om de var av lusitansk avstamning.

4.9. Geografisk mobilitet

I Conimbriga har vi bevis på at folk flyttet til og fra byen, særlig til eller fra andre deler av Lusitania. Vi har den allerede nevnte Lucius Iunius Latro, som kom fra Conimbriga, men flyttet til provinshovedstaden Emerita Augusta og var *flamen* der.⁵¹⁶ Vi kjenner også Tiberius Claudius Sancius, som kom fra Conimbriga, var soldat og endte opp i Numão helt nord i

⁵¹³ Objekt nr.: A 62. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁵¹⁴ Objekt nr.: A 43. <http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT00.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P. 13.05.10.

⁵¹⁵ Et vanlig romersk navnemønster hadde praenomen (fornavnet), nomen (slektsnavnet) og cognomen (familienavnet).

⁵¹⁶ CIL II 5264

Lusitania.⁵¹⁷ Disse er dessverre de eneste, hvis yrker vi kjenner, det er innskrifter om av folk som har flyttet til eller fra byen. Men vi vet om flere som viser tegn på at det eksisterte en geografisk mobilitet mellom Conimbriga og de andre byene i Lusitania.

Vi kjenner noen personer som av ukjente grunner flyttet til Conimbriga fra andre byer. Den ene er en Aurelius Rufus, som skal ha dødd i Conimbriga og vært fra Emerita Augusta: "D M / L AVRELIO / RVFO / ANN XXVI / EMER SEPVLTIO / HIC SITO / AVRELIA PRISCA / FIL PIISIMO / P."⁵¹⁸ På norsk: "Til Di Manes. Til den fromme sønnen Lucius Aurelius Rufus, død 26 år gammel. Fra Emerita Augusta. Ligger her. Aurelia Prisca stod bak." Vi kjenner også en mann fra Olisipo som har kommet til Conimbriga: "[...]VS SILVANVS / [og lignende] ISIPONENSIS / [S]ATVRNINO F(ilio) / [q(ui)vix(it)] AN(nos) III."⁵¹⁹ På norsk: "...ius Silvanus, fra Lisboa, stod bak monumentet til sin sønn Saturninus, som døde tre år gammel."

Det er fire siste navn vi kjenner som flyttet fra Conimbriga. Den første var Marcus Allaris Celer Paullianus, som flyttet til Idanha-a-Velha, nordøst i Lusitania: "VALGIAE C(ai) F(iliae) / FLACCILAE / M(arcus) ALLACARIV(s) / CELER PAVLLIA/NVS CONIMBR[i]/GENSIS."⁵²⁰ På norsk: "Til Valgia Flaccilla, datter av Gaius. Marcus Allacarius Celer Paullianus, fra Conimbriga (stod bak dette monumentet)."

Den andre vi kjenner til er den allerede nevnte votivinskriften av slaven Quintius, som var slaven til en Flavius Baeticus. Baeticus kom fra Conimbriga, men flyttet til provinshovedstaden Emerita.⁵²¹

Den tredje vi kjenner til er fra en gravinskript ved Avila i dagens Spania.⁵²² Innskriften er fragmentert, så alt er ikke mulig å vite om hva som stod der: "LESALA CONIVM[brig(ensis)]." Resten av innskriften er uklar i innhold. Alarcão og Etienne har to ulike teorier. Enten står det "D(e) S(uo) [”f(ecit)” eller ”p(osuit)”]” eller "D(e) S(ua) [p(ecunia) f(aciendum) c(uravit)]."⁵²³ Oversatt til fransk: "Lesala, originaire de Conimbriga, à ses frais a fait faire (ce monument)." Dette betyr på norsk: "Lesala fra Conimbriga plasserte dette monumentet her" eller "Lesala fra Conimbriga betalte for oppføringen av dette monumentet". Hva slags navn Lesala var er ukjent.

⁵¹⁷ CIL II 432

⁵¹⁸ CIL II 371

⁵¹⁹ CIL II 5240

⁵²⁰ AE: 1967, 183

⁵²¹ AE: 1905, 24.

⁵²² I grenseområdet mellom Lusitania og Tarraconensis, helt nordøst i Lusitania. Se Kart 3.

⁵²³ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 28.

Det fjerde navnet tilhører en mann som sannsynligvis var fra Conimbriga, som ble gravlagt, og kanskje også døde i Roma: "D(is) M(anibus) / P(ublio) Lucani[o P(ublii) f(ilio) / R]EBVRRIN[o] / ANN(orum) XXXIIIX / ROMAE / SEPVLTO / PVBLIA / PROCVLA / MATER." Oversatt til fransk: "Aux Dieux Mânes, à Publius Lucanius Reburinus, fils de Publius, mort à l'âge de trente-sept ans, enseveli à Rome, Publia Procula, sa mère (a fait faire cette inscription)." ⁵²⁴ På norsk: "Til Di Manes. Til Publius Lucanius Reburinus, sønn av Publius, død 37 år gammel, gravlagt i Roma. Moren, Publia Procula (stod bak oppføringen)." Dessverre er det altså ikke opplysninger om deres yrker, noe som kunne hjulpet oss i å finne ut om hvilke yrker som var etterspurt i Conimbriga. Det kunne også fortalt oss hvilke yrker de som forlot byen hadde som det var behov for i de byene de kom til. Uansett viser det at det under romerne fantes en viss grad av geografisk mobilitet. Et siste problem med dette er at vi ikke vet om disse personene var romere eller om de var innfødte som tok romerske eller romaniserte navn. Men det viser at det i hvert fall for noen var mulig å være geografisk mobil.

4.10. Seksualitet

Selv om det er funnet mye graffiti og innskrifter i Conimbriga er noen med seksuelt innhold nesten fraværende. Vi har bare én graffiti som vi med noenlunde sikkerhet kan knytte opp mot et seksuelt innhold, selv om den dog er ment som en fornærmelse. Graffiti, som vi nevnte i kap. 4.3., er fra Trajans tid, rundt 100 e. Kr., og er funnet på en murstein. Der står det: "DVATIVS / TACIM / FILIV(s) FE / LAT TE". Oversatt til fransk: "Duatius, il vaudrait mieux que je me taise: ton fils de suce." ⁵²⁵ På norsk kan det bety: "Duatius, det er best for meg å holde kjeft. Din sønn suger." Duatius kan ha vært sjefen for et verksted som produserte mursteiner. Derfor har Alarcão og Etienne spekulert i om denne graffiti var en hånende beskjed fra en av hans arbeidere. ⁵²⁶ Graffiti viser klart til *fellatio*, og er spottende av art. Det å utøve *fellatio* på andre ble sett på som svakt og kvinnelig, og derfor ville det å hinte til dette være en god måte å gjøre narr av noen på, i dette tilfellet Duatius' sønn. Dessverre er det ikke bevart annen graffiti med tilsvarende eller annet seksuelt innhold. Vi kan dog anta at siden det i alle fall ble lagd denne ene, så har det blitt lagd flere. Grunnet den store mangelen på funn

⁵²⁴ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 34.

⁵²⁵ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 357b.

⁵²⁶ Alarcão & Etienne vol. 2 1976, n° 357b.

relatert til det seksuelle gjør at vi ikke helt enkelt kan plassere Conimbriga inn i underholdningskategorien i Bekker-Nielsens modell. For å ha vært et lokalt senter må byen ha hatt prostituerte, men det vet vi ikke om den hadde. Utelukke det kan vi derimot ikke gjøre.

4.11. Hvilke typer innskrifter mangler?

Som vi har sett, er det funnet et stort antall innskrifter og graffiti i Conimbriga, men det finnes visse mangler. Om disse aldri er blitt til, ennå ikke funnet, eller ikke tålt tidens tann er uvisst, men vi kan si noe om det vi ikke har tilgjengelig.

Om de romerske veiene og gatene i Conimbriga finnes det ikke noe informasjon i innskriftene og graffitien. Vi har for eksempel ikke noen informasjon om navngivingen eller nummereringen av gatenettet i byen.

Det ser ut til å ha vært flere verksteder i byen, men vi mangler kunnskap om andre typer verksteder enn de som jobbet med murstein og steiner. Det er gjort arkeologiske funn av glass i byen, men vi har ingen epigrafiske spor etter glassmakere. Det er heller ikke spor etter andre typer verksteder i innskrifter eller graffiti.

Noen soldater ser ut til å ha kommet fra Conimbriga, men vi har ikke tall på hvor mange det var, og om dette gikk i bølgedaler. Vi vet heller ikke hvor disse ble stasjonert, og hvilken legion de tilhørte. Det finnes heller ingen informasjon om det skjedde noen endring når Conimbriga fikk status som *municipium*, altså om soldater fra byen tilhørte *auxiliae* før denne statusen kom, og om de ble vanlige legionærer etter dette. Det er heller ingen epigrafisk informasjon om mulige garnisoner i nærheten av byen.

Når det gjelder det politiske Conimbriga har vi, som nevnt tidligere, lite å ta av. Vi kan bruke sammenlikninger med noen av de lovene fra Hispania som er best bevart, Lex Irnitana og Lex Malacitana. Det kunne vi gjøre, da det ikke er grunn til å tro at det er store forskjeller mellom konstitusjonene fra ulike byer, med ganske lik bakgrunn, i Hispania. Derimot gjør dette at vi ikke kan være helt sikre på at det som gjaldt i Irni og Malaca ville gjelde i Conimbriga også. Den mulige delen av konstitusjonen fra Conimbriga som er funnet, er så liten og fragmentert at den ikke kan fortelle oss noe om byens politiske og juridiske liv. I tillegg til politiske

beslutninger og hvilke prosesser de gikk gjennom, har vi ingen informasjon fra juridiske forhold, for eksempel rettssaker.

Innenfor det religiøse gir innskrifter oss et godt bilde på hvilke guder som ble tilbedt, og bildet er mer komplett her enn på de andre feltene vi har undersøkt. Men også her har vi noen mangler. Vi vet lite om den lusitanske religionen, og om den ble lettere utkonkurrert av den romerske i byene, eller om den bare ble innlemmet, i alle fall på lokalt plan, i den romerske religionen. Noen ritualer blir forklart, men ikke nok til å gi ett bilde over alle disse, og om eventuelle forskjeller mellom ritualene i dyrkingen av ulike guder. Vi vet heller ikke om noen lusitanske guder ble tatt opp i den romerske religionen, eller om innskriftene til ære for disse var som del av den vanlige lusitanske mytologien.

Det finnes ingen innskrifter som omhandler kristendommen innenfor den perioden vi forholder oss til, som avslutter med svebernes herjinger på 460-tallet. De kristne innskriftene som er funnet i Conimbriga stammer fra de sjette og sjuende århundrene e. Kr.

5. Konklusjon

5.1. Sammendrag av oppgavens formål

Formålet med denne avhandlingen var å forsøke å kartlegge den romerske byen Conimbriga i provinsen Lusitania mellom 27 f. Kr. og 468 e. Kr. Byen var lite nevnt i antikke historiske og geografiske kilder, og vi måtte derfor forholde oss til de arkeologiske og epigrafiske kildene, samt graffiti. Avgrensningen gjorde vi altså for kildene sin del, da den utvalgte perioden fremviste et mye større utvalg av kilder enn tiden før og tiden etter. Avhandlingen ville prøve finne svaret på to spørsmål. Det første var å undersøke hva slags by Conimbriga var. Hvordan så den ut, hva finner vi der, hvem bodde der, hva gjorde de? Det andre var å undersøke byens rolle og funksjon i sammenheng med området den lå i, Lusitania og Romerriket. For å gjøre dette måtte vi først se på hvilke kilder vi hadde tilgjengelige. Det finnes flere ulike typer kilder til Conimbriga, men det ble klart at det bare var de to nevnte typene kilder, arkeologiske på den ene siden, og epigrafiske kilder og graffiti på den andre, som ville kunne gi oss et stort og detaljert nok bilde. De andre kildetyperne sa dessverre altfor lite om de problemene vi prøvde å finne ut av. Etersom Conimbriga er den best bevarte byen fra det tidligere Lusitania, var det hensiktsmessig å velge denne byen for ikke å havne i problemer med for få kilder.

Kildene var ikke det eneste som hadde knapt å si om Conimbriga. Også den engelskspråklige forskningslitteraturen hadde lite å si. Her måtte vi forholde oss til arkeologene. Det er de som har publisert det meste av litteratur om byen. Bortsett fra små artikler finnes det bare ett stort verk om Conimbriga, nemlig Alarcão og Etiennes *Fouilles de Conimbriga*. Dette gjorde at vi ikke kunne forholde oss til et engelskspråklig forskningsfelt der et eller flere ulike synspunkt om Conimbriga sin rolle som helhet har fått utvikle seg.

Fremgangsmåten ble valgt ut fra kildetyperne vi hadde tilgjengelige. Å presentere det fysiske Conimbriga først ble gjort for å gi de fysiske strukturene og rammene innbyggerne måtte bo i og forholde seg til. Denne måten presenterte hva slags bygninger og gjenstander som eksisterte i Conimbriga mellom 27 f. Kr. og 468 e. Kr., og det som ikke fantes i denne perioden. Etter å ha fått de fysiske strukturene var det innskriftene og graffiti som skulle

utfylle bildet. Disse ble fordelaktige å bruke siden ga oss innblikk i livene og synspunktene til folk fra alle sosiale lag, ikke bare rike folk og eliten.

Hvordan skulle vi så knytte disse funnene av arkeologisk og epigrafiske kilder og graffiti opp mot et svar på problemstillingen? Tønnes Bekker-Nielsens CTP og modell fungerte som en ledetråd. Selv om den aldri var noe fasitsvar, var den med på å hjelpe å plassere Conimbriga innenfor et mulig svar på avhandlingen.

Bakgrunnskapitlet hjalp oss å forstå Conimbrigas forhold til romerne, hvorfor romerne kom dit, og hvordan de kom dit. Byen hadde sannsynligvis vært befolket i 700-800 år før romerne dukket opp på arenaen. Vi så at selv om Conimbriga opprinnelig lå langt borte fra de to store maktene i det vestlige middelhavsområdet, Roma og Karthago, så ble byen indirekte innblandet i etterdønningene av krigen dem imellom, særlig den andre puniske krig.

Romernes ønske om å beholde de områdene de hadde erobret fra Karthago i Hispania førte senere til kriger mot lusitanerne. Seirene i disse gjorde at de erobret Conimbriga, og til slutt hele den iberiske halvøya. Etter dette vet vi lite om Conimbriga, og det var ikke før Augustus' styre vi fikk vite mer om byen. Og der startet altså perioden avhandlingen skulle undersøke.

5.2. De arkeologiske kildene

De utgravningene som har vært gjort i Conimbriga var til stor hjelp, og særlig den fransk-portugisiske fra 1964-1971, som var den mest omfattende. Publisert materiale fra utgravningene hjalp oss å danne et bilde av byens fysiske strukturer, og viktige momenter ble kartlagt. De to bymurene viser oss en befestet by, noe også endelsen –briga tydet på. Den andre bymuren viste at byen var i stand til å svare på trusler utenfra, selv om det ikke ble noe av trusselen den gangen. Byen var også villig til å ofre flere bygninger, som da havnet utenfor muren.

Deler av gatenettet var fra førromersk tid, og noe av det var kvadratisk, noe som gjorde det lettere for romerne å romanisere byplanleggingen. Byen lå plassert på plataet over elven Rio dos Mouros, slik at det bare var fra øst og kanskje fra nord det var tilgang til byen, og det var her veiene kom inn. Her gikk altså hovedveien fra sør til nord i Lusitania. Som *mansio* hadde

Conimbriga en viktig rolle for reisende på offisielle oppdrag. Ved hjelp av *Itineraria Antonini Augusti* kunne vi plassere Conimbriga i forhold til andre viktige byer i Lusitania. Dette viste at Conimbriga lå langt nord i provinsen, men med få dagers reiseavstand til andre viktige byer. I selve byen gikk hovedveien inn i sentrum og rett forbi forum, som av naturlige grunner må ha blitt plassert i forhold til den allerede eksisterende veien og gatenettet. Det augusteiske forumet viser et vanlig romersk forum, med en stor åpen plass i midten, flankert av et inngangsparti, et tempel, en *curia*, en *basilika*, et tempel og flere *tabernae*. I denne perioden må forum ha vært et administrativt, religiøst og kommersielt sentrum, i tillegg til å ha vært et sted for å se og bli sett. Det flavisk-trajanske forumet viste derimot ingen spor etter annet enn et tempel. Sannsynligvis må det ha fortsatt å være en *curia*, en *basilika* og *tabernae* der, men spor etter disse er ennå ikke funnet, sannsynligvis fordi de aldri ble bygget.

Funnene av både en *curia* og en *basilika* viser at byen må ha styrt seg selv politisk og administrativt, med en ukjent grad av autonomi fra Roma og provinshovedstaden Emerita Augusta. Størrelsen på *curia*-bygningen kan tyde på et lavt antall *decuriones*, noe som igjen kan gjenspeile byens befolkningsstørrelse, eller et relativt lavt antall borgere. *Basilikaen* var derimot mye større, og viser at byen har hatt et senter for embetsmenn og juridiske saker. Begge bygninger gjenspeiler behovene en romersk by ville ha etter å ha fått status som *municipium*, og dermed borgerstatus for (noen av) innbyggerne.

Andre byggverk som gjenspeilet behovene en romersk by hadde var badene, og byen hadde altså tre bad samtidig på det meste. Bad ble sett på som viktig for å bygge en romersk identitet i byen, da det augusteiske badet var noe av det første romerne bygde i byen. Det flavisk-trajanske badets overlegne størrelse i forhold til det augusteiske viser at det var viktig å bygge større enn det som hadde vært før. Om det bare var på grunn av prestisje, eller på grunn av et reelt behov er uvisst. Men byggingen av de to senere badene tyder på at det var behov for nye bad, og bad av ulik størrelse. Badene kan da også ha vært til bruk for ulike deler av befolkningen. De inneholdt de samme bassengene, slik at tilbudet var det samme i alle. Et behov for flere bad kan tyde på at det enten var en befolkningsøkning utover 100-, 200- og 300-tallet, eller at den generelle bruken av romerske bad økte.

Badene fikk vannet sitt fra akvedukten, som altså fraktet vannet fra en liten innsjø ved landsbyen Alcabedique 3,5 km øst for Conimbriga. Det må ha vært svært viktig for byen å få en akvedukt, da denne kom under de augusteiske byggeprosjektene, sammen med forum og

badet. Det så vi også av murene og vaktårnet som skulle beskytte selve vannkilden. Dette var også viktig før romerne kom, da noen av murene sannsynligvis er av eldre dato enn de romerske. Vi så at akvedukten ikke bare var viktig av militærstrategiske årsaker, men også fordi elven Rio dos Mouros 40 meter under byen var en svært liten og usikker vannkilde. Dermed var det to grunner til å bygge akvedukten.

Av byggverk som var til for offentlig underholdning er det altså bare amfiteatret som er kjent. Amfiteatrets oppføring rundt midten av det første århundret og dets publikumskapasitet på 4000 mennesker kan hjelpe oss til å delvis anslå byens innbyggertall. Men et slikt tall kan ha inkludert mulige tilskuere fra nabobyen Aeminium. Med plass til det antallet, må byen, eller i alle fall by og oppland til sammen, ha hatt minst så mange innbyggere, og sannsynligvis en del flere. Vi vet ikke noe om akkurat hva slag arrangementer som foregikk i amfiteatret, men vi kan regne med at det var noe av det samme som foregikk i andre amfiteatre rundt om i riket. Om det ble hold arrangementer som var unike eller spesielle for Conimbriga eller Lusitania vet vi ikke, men arrangementer som var vanlige i amfiteatre må ha blitt arrangert. Selv om offentlig underholdning må ha vært viktig var den ikke viktigere enn at byen besluttet å ofre amfiteatret for å bygge den senantikke bymuren, noe som viser at de i krisetider satte forsvar og sikkerhet foran offentlig underholdning og flere *insulae*. Vi kan dessverre ikke si noe om dette var en beslutning som like lett ville blitt tatt i århundrene før.

De religiøse bygningene i Conimbriga var ikke mange. Den første fra romersk tid var templet på det augusteiske forumet. Dette var klart en del av utbygningen av keiserkulten, noe som var grunnen til at det også kom så tidlig som det gjorde, i de augusteiske byggeprosjektene. Vi ser også at det var et mulig sekundært tempel på det augusteiske forumet. Det har vi ingen spor av på de flavisk-trajanske, men et nytt og større hovedtempel ble bygget. Den lusitanske religionen har dessverre ikke spor av noen gudshus i Conimbriga etter seg, noe som ikke er rart, med tanke romaniseringen av byen.

Etter hvert kom det en kristen *basilika*, som i motsetning til den romerske må ha fungert som et gudshus. Dessverre kjenner vi altså ingen andre kristne kirker fra byen. Det er dog mulig at byens størrelse gjorde at det ikke var nødvendig med mer enn en kristen *basilika*, men det kan endelig besvares hvis hele byen etter hvert blir gravd ut.

En annen del ved det religiøse var nekropolen. Vi har sett at byen, som alle andre romerske byer hadde et skille mellom byen som var for de levende, og nekropolen, som var for de døde.

Derfor var den plassert utenfor bymurene, rett nord for byen. På grunn av den moderne landsbyen Condeixa-a-Velhas plassering rett oppå restene av nekropolen, har det ennå ikke vært mulig å få dannet et komplett bilde av hvor stor nekropolen var, og hvordan den var planlagt.

Gjenstandene funnet i Conimbriga viser et samfunn med variasjon i både produksjon og bruk av disse. Det var et samfunn hvor pyntegjenstander var vanlig, som viser at det må ha vært anledning til både å bruke og lage dem. Men mer praktiske gjenstander var der også. Flere våpen tyder på et nærvær av soldater, enten i form av soldater fra byen, eller en mulig, men ikke sannsynlig, garnison i nærheten. Det kan også ha vært våpenproduksjon i byen. Sikrere tegn på lokal produksjon av varer har vi altså når det gjelder glass og keramikk, og særlig *terra sigillata*. Byen må da ha hatt kyndige personer til å produsere dette, eller ha vært i stand til å tilegne seg denne ekspertisen fra andre steder.

Skulpturene fra byen var stort sett av religiøs og mytologisk art. Vi ser romerske guder, statuer som skulle bygge opp under keiserkulten og romersk identitet, og figurer og scener fra gresk-romersk mytologi. Det mangfoldet som romersk religion etter hvert ble, viste seg altså i Conimbriga. Det bidrar til bildet av en romanisert by.

Conimbriga mangler noen funn med tanke på hva vi kunne forvente i en romersk by. Disse kan komme av at byen på langt nær er ferdig utgravd, eller rett og slett fordi visse bygninger aldri ble oppført. De bygningen vi savner mest fra andre romerske byer er et teater, et *circus*, bordell, og flere religiøse bygninger, helligdommer og altre. Om disse har eksistert vil vi bare få bekreftet eller avkreftet ved fremtidige utgravninger eller funn av innskrifter som kan si oss noe om det. Hvis de i så fall ikke har eksistert, vet vi ikke hvorfor. Det mest trolige svaret vil da være byens relativt beskjedne størrelse.

5.3. De epigrafiske kildene og graffiti

Innskriftene og graffiti som er funnet i Conimbriga har gitt oss innblikk i livene til innbyggerne i byen. Det gode utvalget av innskrifter gjør at vi også har en god variasjon av hvilke funksjoner disse hadde.

Innskrifter fra milesteiner inn til Conimbriga var alle dediserte til ulike keisere, og viser tydelig at det var viktig for keiserne å være ute blant folk og reisende og vise hvem som styrte. Dette gjorde også at keiseren alltid var tilstede, utvilsomt et middel for bidra til romersk identitetsbygging.

Fra badene i Conimbriga kjenner vi ingen innskrifter som virkelig kunne si oss noe. Dermed var det hensiktsmessig å se på innskriften fra *Metallum Vipascense* som kunne si oss noe om inngangspenger i byens romerske bad. Dette var ikke nødvendigvis sammenlignbart med Conimbriga, men at det skulle ha vært store forskjeller har vi ingen grunn til å tro. Prisene var altså $\frac{1}{2}$ as for menn, 1 for kvinner, og gratis inngang for barn og gruvearbeidere hvis eiere eide badene. Det er dermed realistisk at det kan ha vært noe av det samme i Conimbriga.

Vi fant flere innskrifter som tydet på at Conimbriga hadde flere ulike verksteder, og ikke minst gjaldt dette produksjon av murstein. Noen innskrifter omtaler konkrete verksteder, mens andre tydet på at verksteder eksisterte. Det var også funn av mursteiner hvor graffiti ga et mulig svar på ulike arbeideres eller verksteders kvoter. Dessverre var det ikke mulig å si om det gjaldt enkeltarbeidere eller hele verksteder, eller for hvor stort tidsrom de eventuelle kvotene gjaldt, da det var så stort sprik i tallene at det ikke lar seg si nøyaktig. Vi fant også ut at kvinner var med i produksjonen av murstein eller eide bedrifter som produserte dette. Det åpner spørsmålet om hvor vanlig det var med kvinner i arbeidslivet, enten som arbeidere eller eiere. Dette får vi ikke noe svar på.

Innskriftene fra Conimbriga som omhandler det militære er få, men de sa oss likevel mye. Området hadde *centurioner*, men hvilke oppgaver de hadde vet vi ikke. Det kan nok tyde på et militært nærvær av en sort, kanskje en garnison nær byen, men det er ennå ingen arkeologiske funn til å bekrefte dette. Flere andre innskrifter viser derimot at Conimbriga hadde soldater i den romerske hæren. Ingenting tyder på at disse bosatte seg i byen etter endt tjeneste, men at de var derfra. De viser derimot at de var fra byen og kjempet for romerne. Trolig ville de fleste være infanterister, men vi har ett eksempel på en kavalerist. Om rollen til soldater fra Conimbriga endret seg etter byen fikk status som *municipium* vet vi ikke. Men det er mulig at de før dette gikk inn i hjelpetroppene, mens de etter dette gikk inn i den vanlige hæren som romerske borgere. Dette vil avhengige av om de som kjempet var romerske borger eller bare borgere av byen.

Organiseringen og gjennomføringen av det politiske Conimbriga var det få spor av. Funnet av en bronsetavle med det som sannsynligvis er utdrag fra en lov gjør at vi kan bekrefte at de hadde en konstitusjon. Men da den ikke kunne si oss noe om hva innholdet i denne var måtte vi se på hva konstitusjoner fra andre byer kunne si. Irni og Malaca hadde som Conimbriga status som *municipia*. Dette gjorde at en direkte sammenligning var mulig. På detaljnivå vil det alltid være ulikheter, men i grove trekk er det sannsynlig at de var ganske like. Vi så at det var ulike magistrat-stillinger. *Duumvirene* var byens svar på konsuler og var de øverste magistratene. Etter endt år som *duumvirer* ble de *decuriones*, medlem av byrådet. De andre magistrat-stillingene var *edil* og *kvestor*. Mens *kvestorene* hadde ansvaret for finansene, hadde *edilene* ansvar for å holde byen i gang, med oppgaver fra bl.a. ansvar for kornforsyningen til ansvar for byens avløp og hellige bygninger.

Prosessen som foregikk ved valg ble godt beskrevet i både Lex Irnitana og Lex Malacitana. Vi fikk vite at kandidater til *duumvirembetet* måtte være minst 25 år gamle, og at avstemninger ved valg til alle embeter skulle deles inn i flere *curiae*. Stemmerekkefølgen blant borgerne innenfor hver *curia* gikk etter hvem som hadde flest lovlige barn, altså fra lovlige ekteskap, deretter skulle de skille etter ansiennitet. Det samme ble gjort mellom uavgjortresultat mellom to eller flere kandidater etter avstemningen. Vi ser her at familieliv og familiemoral ble verdsatt, og at det var viktig å få mange barn. Dette henger sammen med eller stammer fra Augustus' oppfordring til familiemoral og å få mange barn.

De juridiske forholdene ble også godt forklart i konstitusjonene til de to byene. Vi fant ut at alle magistrater ble borger etter innføringen av municipium-status. Det samme gjaldt deres familiemedlemmer. Hvordan det var for slaver vet vi ikke, men vi vet at de kunne frigjøres, men kvinner måtte ha en verge tilstede for å frigjøre en slave. Frigjøringen gjaldt både private slaver og de offentlige slavene. Dette er blant de få synene vi får av kvinner i det juridiske Conimbriga, men det at de måtte ha en verge tilstede for å frigjøre en slave viser at de juridisk ikke kan ha vært på høyde med menn. Dessverre har vi ikke annen informasjon til å enten bekrefte eller avkrefte dette.

Frigjorte slaver virker å ha fortsatt å være i et halvveis slaveforhold til sine tidligere eiere, i det minste i enden av et patron/klient-forhold. De skulle fortsette å være under makten til tidligere eiere, selv om eierne ikke var borgere selv. Slik ser vi at de frigjorte her på mange måter ikke var frie, men havnet i en mellomstilling mellom slave og borger, uten borgernes rettigheter, men med retten til å leve som en slave egentlig ikke hadde.

Vi vet lite om organiseringen av *collegia* i Conimbriga. Vi ser fra en innskrift at det må ha vært minst et *collegium*, og dermed er det sannsynlig at det var flere. Konstitusjonene sier ikke mye om dette, men gir klar beskjed om ulovlige *collegia*. Det ble delt ut bøter for å organisere ulovlige *collegia*, men også for å delta i disse og organisere møtene. Vi vet dessverre ikke hva slags *collegia* som var lovlige og hvilke som var ulovlige.

Byene i Lusitania ble plassert i allerede eksisterende stammer da de fikk deres *municipium*-status. Det var nesten ingen informasjon om hvilken av disse borgerne i Conimbriga ble innlemmet i. Den informasjonen vi fikk, kan derimot tyde på at byen ble innlemmet i *Quirina*-stammen. Romerske borgere fikk juridiske fordeler i forhold til de andre, mens også de som bare var *municipium*-borgere fikk fordeler i forhold til frigjorte og slaver. Når det gjelder avstemninger i Roma var den praktiske betydningen liten. Få romerske borgere fra Conimbriga ville ha anledning til å reise til Roma for å stemme i folkeforsamlingen, og for det andre hadde denne i realiteten ingen makt i keisertiden. Men å være borger åpnet for at enkeltpersoner kunne nå langt i det romerske hierarkiet.

De største mengdene innskrifter i Conimbriga var av religiøs art, fra dyrking av keiserkulten, tilbedelse av romerske guder, noen lusitanske guder, og også den kristne guden.

Gravinskrifter er de hyppigste. Disse var til ære for døde slektninger, venner og kolleger.

Keiserkulten var i Conimbriga, noe vi ser ved at byen hadde prester for denne kulten.

Eksemplene viser at noen flyttet og ble prester for kulten andre steder. Dette viser at kulten må ha vært tidlig på plass i byen, og at den raskt fikk et presteskap. Vi har ikke mye annen informasjon om dyrkingen av keiseren fra innskriftene, derimot har vi flere innskrifter om gudene fra den romerske religionen.

At vi har funnet flere innskrifter til ære for ulike romerske guder kan tyde på at selv om det fantes en keiserkult, så var folk minst like opptatt av andre guder. Gudene som ble gjort ære på i flere votivinskrifter var mange, og vi finner noen av de største romerske gudene her, for eksempel Jupiter, Mars, Liber Pater, Phoebus, Fortuna og Sol Invictus. Dermed var store deler av det romerske *Pantheon*⁵²⁷ representert, og fremtidige utgravninger kan kanskje finne votivinskrifter til andre guder også. Men det var ikke bare de større romerske guddommene

⁵²⁷ Den romerske gudeverden.

som var tilstede, også *larene*, skytsgudene, ble tilbedt og gjort ære på. Disse så vi var til for å beskytte et variert utvalg av personer og objekter, og nesten alt kunne ha *larer*. Vi fant ut at veiene kunne ha sine, og det samme kunne vannkildene i byen, folks forfedre, og byen Conimbriga selv. Den hadde også sin egen *genius*, en egen skytsånd som skulle beskytte byen. Det siste tegnet på romersk religiøsitet vi fant i byen var den såkalte *Sator*-firkanten, som utgjorde fem ord som til sammen ble et palindrom, og som sannsynligvis hadde en religiøs betydning knyttet opp mot jordas fruktbarhet. Funnet er spesielt, siden Conimbrigas firkant bare var en av ni som er funnet fra Romerriket. Sannsynligvis har det eksistert flere, men de må ha vært sjeldne. Det åpner for spørsmålet om hvorfor en mindre by som Conimbriga skulle ha noe så sjeldent. Noe svar på det spørsmålet har vi ennå ikke.

Selv om den romerske religionen opplagt var dominerende i Conimbriga har vi funn av lusitansk mytologi også. Det ser vi fra funnene av votivinnskriftene til ære for *Aius Rogatus* og *Remetes*. Slike funn åpner for spørsmålet om de, på lokalt plan, ble tatt opp i den romerske religionen. Det vet vi ikke nok om til å kunne svare på. For å kunne finne andre lusitanske guddommer måtte vi ut av Conimbriga og til Cabeço das Fraguas nær Scallabis.

Steininnskriften var til ære for *Trebopala*, *Laebo*, *Loiminna*, *Trebarune* og *Reva*. Selv om de ikke var fra Conimbriga, hjelper det å kartlegge guddommer som også kan ha blitt dyrket der. Nye, fremtidige funn kan bekrefte eller avkrefte dette.

En religion som satte mindre spor etter seg var kristendommen. Selv om vi kjenner den kristne *basilikaen*, var det stor mangel på innskrifter. Bare en er funnet. Den kan ha vært til ære for den kristne guden, men den er usikker. Hvorfor kristendommen, som i århundrenes løp ble mer og mer utbredt, og rakk å være offisiell og senere eneste tillatte religion i en periode på 150 før byen ble herjet av sveberne i 465 og 468 e. Kr., ikke har satt flere spor etter seg fra denne perioden er uvisst. Et svar kan være at religionen rett og slett ikke var populær, eller at det ikke var vanlig med kristne innskrifter. Det finnes flere innskrifter fra 500- og 600-tallet, som tyder på at religionen ble mer populær da etter germanerne tok kontrollen over området.

Å se på navnene til de som ble gjort ære på i, og de som stod bak, innskrifter, var en måte å se på romaniseringen av samfunnet. Det er funnet mange navn fra Conimbriga, og vi brukte noen av dem for å illustrere de ulike opphavene til disse. Der så vi at de aller fleste navnene besto av romerske *praenomina*, *nomina* og *cognomina*. Der var også noen navn som bestod av navn som opprinnelig var innfødte, men latiniserte. Vi har ingen navn som ser ut til å ha vært

utelukkende lusitanske. Disse navnene sier oss neppe mye om personenes etniske opphav, bortsett fra de som hadde delvis innfødte navn. Disse kunne nok spore sitt opphav til førromerske folk som bodde i området. De som hadde helt romerske navn, kunne like gjerne være innfødte som romere eller latinere. Conimbriga, som var en allerede eksisterende by før romerne kom, ville neppe ha få personer med lusitansk opphav, så mange av disse tok nok enten helt romerske navn, eller latiniserte navnene sine i løpet av noen generasjoner. Romerske navn ble sannsynligvis sett på som viktige å ha for å komme noen vei i samfunnet, og må ha hatt høyere status enn de innfødte navnene.

Conimbrigas geografiske mobilitet kan vi vise ut fra noen få innskrifter. Det så vi ved at det var enkeltpersoner fra Conimbriga som er gravlagt i andre byer, men også på reiser, for eksempel til og fra Roma. Andre personer er kommet fra andre byer, sannsynligvis flyttet de til Conimbriga og ble gravlagt der. Vi så også innskrifter som bekreftet vennskap mellom personer på tross av avstander mellom hjemstedene deres. Dette vitner om at reiser her må ha vært mulig, og at personer av ulike grunner kunne flytte mellom ulike byer i Lusitania og Hispania.

Conimbriga ser ut til å ha hatt få offentlige spor av seksualitet. Vi fant objekter med seksuell/religiøs betydning knyttet til fruktbarhet, men i innskrifter og graffiti er det få hentydninger til det seksuelle. Den graffitien vi har om dette var altså fra en murstein hvor den mulige mursteinsfabrikksjefen fikk høre av den som hadde laget graffitien at hans sønn suger, med opplagt antydning til *fellatio*. Dette var en grov fornærmelse, da det å utføre oralsex ble sett på som noe den passive part gjorde, noe som ikke var mandig. Hvorfor vi ikke har flere er uvisst. De kan ha blitt ødelagt, gått tapt, eller rett og slett aldri blitt laget. Men siden det meste av byen ikke er gravd ut, kan det bli funnet flere hentydninger til det seksuelle i fremtiden. At Conimbriga skulle være en by fri for slik graffiti ville være usannsynlig.

5.4. Sluttkonklusjon

Hva kan så dette fortelle oss om Conimbriga som by? Hva slags by var det, og hva vet vi om byens rolle og funksjon i sitt lokalområde, i Lusitania og i Romerriket?

Byen så på mange måter romersk ut, og hadde mange bygninger vi kjenner igjen fra andre romerske byer. De hadde et forum, med *curia*, *basilika*, tempel og *tabernae*. Det var flere bad, og en akvedukt ble bygget. Innbyggerne bodde i flere *insulae*, som var plassert rundt i byen. Mange av bygningene var bygget med den etter hvert typiske romerske teknikken *opus signinum*, og noen var bygget i *opus incertum*. Ellers var det bygget i murstein, og vi finner marmor på forum. De største *insulae* var sentrert rundt et *atrium* med en *peristyl* rundt. Ved enden av dette ledet en gang til *triclinium*. På den ene siden av noen *insulae* var det rekker med *tabernae*. Deler av gatenettet var kvadratisk, men noe av dette stammet fra førromersk tid. Conimbriga maktet altså å beholde noe av det den allerede hadde før romerne kom og utnytte dette videre, samt bygge ut noen romerske trekk ved byen.

Når den senantikke bymuren kom, ofret byen mange bygninger som ble liggende utenfor, bl.a. et bad, flere *insulae* og amfiteatret. Vi ser her en by hvor de som styrte til tider må ha vært pragmatiske. Det må helt klart ha vært et mål å romanisere byens utseende, men når det var behov for det, ble det besluttet at byens sikkerhet måtte komme foran visse andre ting. De ikke-eksisterende bygningene i Conimbriga kan bli funnet i framtiden. Ellers kan det fortelle oss at byen ikke var stor, og at det derfor kanskje ikke var behov for alle de bygningene som ikke er oppdaget. Størrelsen på byen og dens oppland har vi anslått til å være på minst 4000, basert på publikumskapasiteten til amfiteatret, men dette kan inkludere nabobyen Aeminium. Et maksimalt estimat har ikke vært mulig å anslå her, men mye mer enn 4000 har det neppe vært. En forholdsvis liten by tyder også den beskjedne størrelsen på Conimbrigas *curia*-bygning på.

Conimbriga var en by som både kunne produsere egne varer og importere fra andre steder. Egenproduksjonen var variert, og importen var det samme. Det var en evne til å importere fra forskjellige steder til forskjellige tider, noe som kan vise at byen var del av et handelssystem som var pragmatisk og klarte å tilpasse seg oppgang og nedgang i produksjon av ulike varer til ulike tider. Av dette kan vi også se at byen var stor og viktig nok til å være med i dette

systemet, noe som ikke nødvendigvis direkte ville gjelde de minste landsbyene. Varene Conimbriga produserte selv ser ut til å stort sett ha vært produsert gjennom hele vår periode. Det eneste unntaket er *terra sigillata*, som Conimbriga kom i gang med produksjon av på 300-tallet e. Kr. De lokale produsentene må ha lært av stedene byen importerte dette fra, og dermed til slutt satt i gang med å lage dette selv. Flere typer verksteder kan ha eksistert samtidig, og kanskje flere innenfor de samme bransjene. Det viser at byen må ha hatt et levende næringsliv, og at det i perioder må ha vært mulig for flere konkurrenter å kjempe mot hverandre. Vi vet ikke hvilke yrker som fikk organisere seg i *collegia*, og om dette var mulig for alle yrker.

Det politiske Conimbriga var det få spor etter. Byen hadde en konstitusjon, men denne var for fragmentarisk til å kunne tolke noe helhetlig av. Sannsynligvis var denne like omfattende som konstitusjonene fra Irni og Malaca. I likhet med disse må den ha kommet etter byens oppgradering til *municipium* under det flaviske dynastiet. Det var byer der borgerne sannsynligvis ikke var altfor mange, og det var de som hadde rettighetene. I det politiske liv blant borgerne var familiemoral viktig, men om dette bare var normative lover, eller om de faktisk ble fulgt i særlig grad kan vi ikke si noe om. Etter dette fulgte ansiennitet, noe vi kan si det er sannsynlig at de til en viss grad fulgte. Slavene kunne frigjøres, men ble aldri mer enn frigjorte selv. Kvinner var ikke romerske borgere, men ser ut til å kunne ha blitt borgere av *municipium*. Likevel stod de under menn på den sosiale rangstigen.

Religionen ser ut til å ha spilt inn i alle områder av samfunnet i Conimbriga. Alle personer, familier, objekter og byen selv kan ha hatt sine egne *larer*, og byen hadde også en egen *genius*. Innbyggerne var opptatt av å hedre åndene til sine forfedre, *Di Manes*, og hedret sine døde slektninger, venner og kolleger i innskrifter på gravsteinene deres. I votivinskiftene så vi at dyrkingen av de romerske gudene var utbredt, og mange guder ble tilbedt. Keiserkulten var også tilstede, og det ble opprettet et presteskap for dette. De lusitanske gudene var få, men de få som var der viser at den lusitanske religionen ikke var helt forlatt. Om de ble tatt opp i den lokale dyrkingen av den romerske religionen er et åpent spørsmål. Kristendommen var tilstede i Conimbriga, men satt få spor etter seg i vår periode. Hvorfor den ikke har etterlatt seg mer spor fra en tid da den var både tillatt og senere eneste tillatte religion er uvisst, og vi vet at senere kommer det flere spor etter kristendommen i byen. Dermed er det den romerske religionen som i klart størst grad ser ut til å ha vært den mest dominerende og utbredte i Conimbriga.

Hva slags folk som bodde i Conimbriga var det ikke mulig å kartlegge. Sannsynligvis har det vært en blanding av innfødte og noen romere, der en romaniseringsprosess foregikk. Noen innfødte navn tyder på dette. Sannsynligvis har mange innfødte etter hvert tatt delvis eller helt romerske navn, noe som gjør det vanskelig å spore hvilket opphav de hadde. Uansett viser det at det romerske hadde høy status. Det samme gjør bruken av latin, noe av det skrevet av folk som ikke mestret språket fullt ut, i innskrifter og graffiti.

Selv om vi ikke vet det urbane mønstret for hele Lusitania, fant vi ut at det urbane mønstret conimbriga var en del av tilsvarte mønster B i Bekker-Nielsens Sentralplassteori. Denne bytettheten var på linje med den som var i det nordlige og sørlige Italia og i Narbonensis i sør-Gallia. Går vi tilbake til modellen til Bekker-Nielsen⁵²⁸ kan vi nå bruke den til og sette funnene fra Conimbriga inn i den. Vi kan ikke bruke alle punktene på modellen, siden det ikke er gjort funn som korresponderer med alle, men vi kan si mye ut fra det vi har funnet.

⁵²⁸ Fig. 1. (Bekker-Nielsen 1989, 6-7, Fig 2.1.)

	Provinscenter	Regionsenter	Lokalt senter	Landsby
1. Status	Provinshovedstad	<u>Civitas-</u> <u>hovedstad,</u> <u>municipium,</u> colonia	Vicus (hvis noe)	
2. Administrasjon	Guvernør, procurator, myntpreging	<u>Byråd,</u> skatteinnkrever	Vicusråd /hvis noe)	
3. Religion/underholdning	Provinshelligdom, erkebiskop	Capitolium, <u>amfiteater,</u> katedral	<u>Templer,</u> teatre, <u>kirke</u>	Helligdommer, alter
4. Service		Lege, advokat, skolemester	<u>Bad,</u> prostituerte	Badehus
5. Håndverkere/Lokal handel		Gullsmed, <u>rørlegger,</u> <u>mosaikkverksted</u>	<u>Snekker, murer,</u> <u>pottemaker,</u> olje- og vinselgere	Smed
6. Markedsliv		<u>Permanent</u> <u>marked</u>	Periodisk marked	Reisende handelsmenn
7. Transport/Langdistansehandel	Stor sjøhavn	Liten havn, stort veikryss	Elvehavn, fergekryssing, <u>veistasjon (mansio)</u>	Elvekryssing, veistasjon (mutatio)
8. Hær	Legionshovedkvarter	Fort, militærverksted	Lite fort, militærdepot	Slott for hver mil, sjømerke

Fig. 5. Conimbriga i modellen av hierarkiet av byer i en romersk provins, basert på tilbud av tjenester. (Bekker-Nielsen 1989, 6-7, Fig 2.1.) Funn korresponderende med modellen er understreket.

1. Conimbrigas status ble altså en *municipium* under Vespasian, og til da hadde den allerede vært hovedstaden i sin *civitas*. Provinshovedstaden var Emerita Augusta. Dermed kan vi under denne kategorien kalle Conimbriga et regionsenter.
2. Administrativt ble Conimbriga styrt av en *curia*, et byråd. Guvernøren og *procuratoren* for provinsen satt i Emerita Augusta, og myntpreging foregikk ikke i byen. Det vil si at vi administrativt sett kan kalle Conimbriga et regionsenter.
3. Innenfor religion og underholdning fant vi ut at Conimbriga hadde et hovedtempel på forum og en kristen *basilika*, i tillegg til et mulig sekundært tempel på forum. Byen hadde også et amfiteater. Provinshelligdommen ville ligge i Emerita Augusta, og en erkebiskop er det ingen spor etter, så også på dette punktet kan vi kalle byen et regionsenter.
4. Under kategorien service har vi bare funnet spor etter et bad. Dette ville gjøre Conimbriga til et lokalt senter. Leger, advokater, og skolemestre er det ingen spor etter.

Advokater kan ikke utelukkes i en by med egen konstitusjon og juridisk vesen, men vi vet ikke noe om det. Bevis for dette vil flytte byens status opp til et regionsenter.

5. Conimbriga hadde murere og pottemakere. At de hadde snekkere er det ingen konkrete bevis for, men det er sannsynlig. Dette vil gjøre byen til et lokalt senter. Om byen hadde rørleggere eller mosaikkverksted vet vi ikke, men det er sannsynlig. Byen hadde mye mosaikk og vi vet at det lå blygruver i nærheten. Romerske rør var laget av bly. Dermed var byen minst et lokalt senter, sannsynligvis et regionsenter.
6. Markedslivet har vi god informasjon om. Conimbriga hadde et forum, og dette var et kommersielt sentrum. Forumet var selvsagt permanent, og det var flere *tabernae* der og ellers i byen. På forumets åpne plass ville det også være muligheter for å sette opp boder for handels- og kjøpmenn og andre som trengte det. På dette punktet var altså Conimbriga utvilsomt et regionsenter.
7. Vi vet ikke hvor sentral Conimbriga var i langdistansehandel og transport. Byen lå langs hovedveien fra nord til sør i Lusitania, og vi fant ut i *Itineraria Antonini Augusti* at byen var en *mansio* langs denne veien. Byen var verken en sjø- eller elvehavn. Ut fra dette kan vi si at byen på dette punktet var et lokalt senter.
8. I hær-kategorien er det ikke mulig å si hvor vi kan plassere Conimbriga i modellen. Det er ikke funnet noen rester av noen av funksjonene i denne kategorien. Våpenfunnene fra byen sier oss ikke noe om det var militære verksteder eller depoter i byen. Vi kan ikke med sikkerhet plassere Conimbriga under noen av bynivåene, så dette blir stående igjen som et åpent spørsmål.

Basert på det vi har funnet ut om byen, og hvordan vi satt det inn i modellen, kan vi beskrive Conimbrigas sannsynlige status og samhandling med resten av Lusitania. Modellen har vist at det vil i alle byer være svært vanskelig å kunne bestemme byens status under alle kategoriene. Siden det også bare var et utvalg av bygninger og funksjoner som er med i modellen, kan andre funn også være med på å bestemme dette. De funnene vi derimot gjorde i Conimbriga viser at byen på de fleste punkter må ha vært et regionsenter, mens den på andre punkter ikke var mer enn et lokalt senter. Sannheten kan ha vært at Conimbrigas status i forhold til andre byer var en mellomting, men mer et regionsenter enn et lokalt senter. Denne funksjonen kan byen ha hatt sammen med nabobyen Aeminium.

6. Kilde- og litteraturliste

6.1. Antikke kilder

Appian. *Appianou Romaika*. Oversatt ved Horace White. 1928. London

Athenaios. *Deipnosophistai*. Oversatt ved Olson, S. Douglas. 2006. Cambridge, Massachussets.

Dio Cassius. *Historia Romana*. Oversatt ved Cary, Earnest; Foster, Herbert Baldwin. Cambridge. 1914. Massachussets.

Livius. *Ab Urbe Condita*. Bok 21-30 & 35-42. Oversatt ved Gardner Moore, Frank. 1948-1951. London

Plinius. *Naturalis Historia*. Oversatt av Rackham, H. 1947. London.

Polybius. *Historiae*. Oversett ved Patton, W. R. 1954. London.

Plutark. *Sertorius*. Til engelsk på Lacus Curtius:

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Lives/Sertorius*.html

Ptolemaios. *Geographia*. Til engelsk på Lacus Curtius:

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Periods/Roman/_Texts/Ptolemy/home.html

Strabo. *Geografika*. Oversatt ved Jones, Horace Leonard. 1949. London.

6.1.1 Reisebeskrivelser

Cuntz, Otto (ed.) *Itineraria Antonini Augusti Et Burdigalense*. 1990 (1929). Stuttgart.

6.2. Forskningslitteratur

Alarcão, Jorge. *Roman Portugal*. 1988. Oxford.

Alarcão, Jorge de; Etienne, Robert. *Fouilles de Conimbriga, vol. 1 – 8*. 1974-1978. Paris.

Alarcão, Jorge de; Gorges, J.-G.; Mantas, V.; Salinas de Frias, M.; Sillières, P.; Tranoy, A. "Appendice: Propositions pour un nouveau tracé des limites anciens de la Lusitane romaine." *Les Villes de Lusitane Romaine: hierarchies et territoires. Table ronde internationale du CNRS (Talence, le 8-9 décembre 1988)*, 319-329. 1990. Paris

Bekker-Nielsen, Tønnes. *The Geography of Power*. 1989. Oxford.

Bierling, Marilyn. *The Phoenicians in Spain*. 2002. Eisenbrauns.

Blazquez, Jose Maria. *Economia de la Hispania Romana*. 1978. Bilbao.

Castro, Maria. *Iberia in Prehistory*. 1995. Oxford.

Cunliffe, Barry; Keay, S.J. *Social Complexity and the Development of Towns in Iberia*. 1995. London

Curchin, Leonard A. Personal Wealth in Roman Spain. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, Vol. 32, No. 2*. 1983. Franz Steiner Verlag.

Fishwick, Duncan. An Early Provincial Priest of Lusitania, divo Augusto/L. Papirius L.f. flamen/Augustalis pro salute/et incolumitate civium (CIL 2, *41: Conimbriga). *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, Vol. 31, No. 2*. 1982. Franz Steiner Verlag.

Gonzalez, Julian; Crawford, Michael H. The Lex Iritana: A New Copy of the Flavian Municipal Law. *The Journal of Roman Studies, Vol. 76*, (1986), s. 147-243. London.

Gorges, J.-G. "Villes et Villas de Lusitanie". *Les Villes de Lusitanie romaine: hierarchies et territoires. Table Ronde internationale du CNRS /Talence, le 8-9 décembre 1988*. 91-114. 1990. Paris.

Harrison, Richard J. *Spain at the dawn of History*. 1988. London

King, Russel; Proudfoot, Lindsay; Smith, Bernard. *The Mediterranean – Environment and Society*. 1997. London.

Mierse, William E. *Temples and Towns in Roman Iberia*. 1999. Berkeley.

Nielsen, Inge. *Thermae et Balnea*. 1990. Århus.

Osland, Daniel. *The Early Roman Cities of Lusitania*. 2006. Oxford.

Pratt Judson, Harry. *Caesar's Army; A Study of the Military Art of the Romans in the Last Days of the Republic*. 1888.

Prudencio, M. I.; Cabral, J. M. P.; Tavares, A. Identification of Clay Sources Used for Conimbriga and Santa Olaia Pottery Making. *Archaeometry – Proceedings of the 25th International Symposium* (Maniatis, Y. (red.)). 1989. Amsterdam.

Richardson, John S. *The Romans in Spain*. 1998. Oxford.

Sitwell, N. H. H. *Roman Roads of Europe*. 1981. London.

Stanley Jr., Farland H. Geographical Mobility in Roman Lusitania: An Epigraphical Perspective. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bd. 82*. 1990. Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn.

6.3. Innskrifter

Hübner, Emil (ed.). *Corpus Inscriptionum Latinarum. Volumen II. Inscriptiones Hispaniae Selectae*. 1869. Berlin.

Cagnat, René (ed.). *L'Année Epigraphique*. 1888. Paris.

6.4. Nettsteder

<http://www.conimbriga.pt/index.html> Joana Lamas (1991)

<http://www.matriznet.imc-ip.pt/ipm/MWBINT/MWBINT02.asp> Instituto dos Museus e da Conservação, I.P.

http://www.pessoalissima.com/Rabiscos/ClimaCoimbra/O_clima_Coimbra.htm Clima de Coimbra.

<http://www.destination360.com/europe/portugal/map> Destination360.

Corpus Inscriptionum Latinarum. http://cil.bbaw.de/cil_en/dateien/forschung.html Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. 2008.

http://museoarteromano.mcu.es/investigacion_proyectos_museo_conimbriga.html Ministerio de Cultura

Decuriones/Curiales. <http://www.livius.org/de-dh/decuriones/decuriones.html>. Jona Lendering. 14.08.2007

English Abstract

The purpose of this master thesis was to examine the roman city of Conimbriga in the province of Lusitania. The problem of discussion consisted of two questions 1: What kind of city was Conimbriga? 2: What role did the city play and what was its function, within its local area, the province of Lusitania and the Roman Empire as a whole? These problems were to be solved by first placing the city of Conimbriga in a historical context. This means explaining why the Romans were in the area and how they got there. Then I looked at the two principal sources we have at our disposal to Conimbriga. First, the archaeological sources, which give the city its physical structures, the environment the inhabitants had to live in and relate to. Secondly, I looked at the city's epigraphic sources and graffiti. The period of time I wanted to examine had its natural delimitations. It starts with the reign of emperor Augustus 27 BC. – 14 AD., and ends with the second of two successive waves of immigration and occupation by the Germanic Suebi tribe, in 465 and 468 AD. The sources are far fewer before this era, and after the Suebi invasions the city was partly deserted by its population, who fled to the neighbouring city of Aeminium, which today is the city of Coimbra. To help examine the finds of Conimbriga, I used a theory and a model created by Tønnes Bekker-Nielsen that aims to explain what kind of buildings and services cities and towns of different status and functions had and did not have, and the distance between these towns. This shows the possible hierarchy of importance of cities and towns in a roman province.

I discovered that a thorough examination of Conimbriga was difficult, partly because of the lack of historical sources, and partly because most of the town is yet to be excavated. The town, together with its hinterland, was probably small enough to feed itself. Conimbriga was probably governed the same way as other roman cities. The political leaders showed great pragmatism during a period of crisis in the latter half of the 3rd century AD, by sacrificing both the amphitheatre and private houses of wealthy inhabitants for a new wall and the city's safety. It appears that Conimbriga in many ways functioned as a regional centre, but not in all ways. This though, could have been because the city shared this role with its close neighbour Aeminium. The short distance between them makes this possible. Conimbriga became romanised in areas like politics, language, culture, architecture, and religion, but maintained some of its Lusitanian origins. The process of Romanisation must have occurred, either as part of a larger plan from the Roman government, or as decisions taken in the city itself. The

city was part of a large network of trade, which spanned from Britannia in the north to North Africa in the south and from Lusitania in the west to Syria in the east. Conimbriga was therefore a city, which was well integrated in roman politics, trade and identity, despite it being a small city in the outskirts of the empire, far from Rome.